

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta**

**Ústav Dálného východu
Japonská studia**

Diplomová práce

2018

Ilona Doucková

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu
Japonská studia

Diplomová práce

Ilona Doucková

**Srovnání užití somatismů v idiomatických výrazech v českém
a japonském jazyce**

Comparison of use of body parts in idiomatic expressions in
Czech and Japanese

Vedoucí práce: Mgr. Petra Kanasugi, Ph.D.

2018

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucí diplomové práce Mgr. Petře Kanasugi, Ph.D. za její rady a čas, který mi věnovala při řešení dané problematiky. Dále bych také chtěla vyjádřit velký dík všem přátelům, kteří mi byli velkou emocionální podporou při celém procesu psaní závěrečné práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. června 2018

Ilona Doucková

.....

Abstrakt a klíčová slova

Cílem práce je porovnat, v jakých významech se používá 6 vybraných somatismů (hlava, oko, nos, ucho, ústa/pusa, srdce) v českých a japonských idiomech na základě shromážděného materiálu z dostupných idiomatických slovníků v obou jazycích.

Teoretická část vysvětluje nejdříve pohled na idiomatické a frazeologické jednotky v českém a japonském jazyce (definice a charakteristické rysy idiomů včetně jejich klasifikace), po kterém se zaměřuje na představení kognitivního přístupu ke zkoumání vytvořeného korpusu za využití významových kategorií pro rozřazení idiomů podle jejich komponentových somatismů.

Analytická část je uspořádána do kapitol podle jednotlivých somatismů, u kterých jsou po uvedení jejich slovníkové definice představeny jejich jednotlivé významové kategorie spolu s popisem okolností jejich praktického použití. Na konec přichází grafické srovnání významových tříd u daných somatismů a z nich plynoucí závěry.

Klíčová slova: idiomy, japonské idiomy, české idiomy, kognitivní lingvistika, významové kategorie, somatismy, lidské tělo

Abstract and Keywords

The aim of this thesis is comparison of 6 selected somatic words (head, eye, nose, ear, mouth, heart) in Czech and Japanese idioms based on the data collected from available idiomatic dictionaries in both languages.

The theoretical part explains the approach to idiomatic and phraseological units in Japanese and Czech language (definition and characteristic features of idioms including their classification), followed by presenting the cognitive methodology used for analyzing the corpus incorporating semantic categories for idiom classification based on their somatic words in a role of idiom components.

The practical part is structured into chapters focusing on the selected somatic words successively, where a dictionary definition precedes the introduction of semantic categories for each somatic word, including the background information for practical use of those idioms. The final part presents the summary of the semantic class analysis limited to gathered idiomatic data, and conclusions that we could reach after the analysis was completed.

Keywords: idioms, Japanese idioms, Czech idioms, cognitive linguistics, semantic categories, somatic words, human body

Obsah

Úvod	10
I. Teoretická část	12
1. Idiomy	12
1.1 Pojetí idiomů v českém jazyce.....	12
1.1.1 Definice a specifika idiomů v českém jazyce.....	12
1.1.2 Klasifikace českých idiomů	15
1.2 Pojetí idiomů v japonském jazyce	16
1.2.1 Definice a specifika idiomů v japonském jazyce	16
1.2.2 Klasifikace idiomů podle Mijadžiho	19
1.3 Somatické idiomy	20
2. Přístup k idiomům: kognitivní lingvistika	23
2.1 Jazykový obraz světa	23
3. Přístup k idiomům z hlediska metafor a metonymie	26
3.1 Typy metafor	26
3.2 Typy metonymií.....	27
4. Významové kategorie.....	28
4.1 Kognitivní rámec.....	29
4.2 Fillmorovo pojetí rámců	29
4.3 Volba významové kategorie pro somatismus v idiomu.....	31
II. Praktická část.....	33
5. Oko v českém jazyce	33
5.1 Slovníková definice slova „oko“.....	33
5.2 Významové kategorie oka v českých idiomech.....	33
5.2.1 Oko ve významu blízkosti v českých idiomech	34
5.2.2 Oko ve významu zraku v českých idiomech	34
5.2.3. Oko ve významu pochopení v českých idiomech.....	35
5.2.4 Oko ve významu nádooby/projekce emocí v českých idiomech.....	36
5.2.5 Oči ve významu pozornosti v českých idiomech.....	37
5.2.6 Oko ve významu vzhledu v českých idiomech	39
5.2.7 Ostatní použití oka v českých idiomech	39
6. Oko v japonském jazyce	40
6.1 Slovníková definice slova „me“ 目	40
6.2 Významové kategorie oka v japonském jazyce	40
6.2.1 Oko ve významu blízkosti v japonských idiomech.....	41
6.2.2 Oko ve významu zrakového orgánu v japonských idiomech	41

6.2.3 Oko ve významu pozornosti v japonských idiomech	42
6.2.4 Oko ve významu pochopení v japonských idiomech.....	43
6.2.5 Oko ve významu nádoby/projekce emocí v japonských idiomech.....	43
6.2.6 Oko ve významu velikosti v japonských idiomech	44
6.2.7 Ostatní použití oka v japonských idiomech	44
7. Ucho v českém jazyce.....	46
7.1 Slovníková definice slova „ucho“.....	46
7.2 Významové kategorie ucha v českém jazyce.....	46
7.2.1 Ucho ve významu prostorové orientace v českém jazyce	46
7.2.2 Ucho ve významu sluchu a pozornosti v českém jazyce	47
7.2.3 Ucho ve významu tvaru v českých idiomech	48
7.2.4 Ostatní použití ucha v českých idiomech	48
8. Ucho v japonském jazyce.....	50
8.1 Slovníková definice slova „mimi“ (耳)	50
8.2 Významové kategorie ucha v japonských idiomech.....	50
8.2.1 Ucho ve významu sluchu v japonských idiomech	50
8.2.2 Ostatní použití ucha v japonských idiomech	52
9. Somatismus nos v českém jazyce	53
9.1 Slovníková definice slova „nos“	53
9.2. Významové kategorie nosu v českých idiomech	53
9.2.1 Nos ve významu prostorové orientace v českých idiomech	53
9.2.2 Nos ve významu čichu v českých idiomech	54
9.2.3 Ostatní použití nosu v českých idiomech	55
10. Nos v japonském jazyce.....	56
10.1 Slovníková definice slova „hana“ (鼻).....	56
10.2 Významové kategorie nosu v japonských idiomech.....	56
10.2.1 Nos ve významu prostorové orientace v japonských idiomech.....	56
10.2.2 Nos ve významu čichu v japonských idiomech	57
10.2.3 Ostatní použití nosu v japonských idiomech	57
11. Somatismus ústa/pusa v českém jazyce.....	59
11.1 Slovníková definice slova „ústa“/„pusa“.....	59
11.2 Významové kategorie úst/pusy.....	59
11.2.1 Ústa ve významu mluvidel v českých idiomech	60
11.2.2 Ústa ve významu část trávicí soustavy v českých idiomech.....	61
11.2.3 Ostatní použití úst v českých idiomech	61
12. Ústa v japonském jazyce.....	62

12.1 Slovníková definice slova „kuči“ (口)	62
12.2. Významové kategorie úst v japonských idiomech.....	62
12.2.1 Ústa jako mluvidla v japonských idiomech	62
12.2.2 Ústa ve významu začátku trávicí soustavy v japonských idiomech.....	64
12.2.3 Ostatní použití úst v japonských idiomech	65
13. Hlava v českém jazyce	66
13.1 Slovníková definice slova „hlava“.....	66
13.2 Významové kategorie hlavy v českých idiomech.....	66
13.2.1 Hlava ve významu prostorové orientace	67
13.2.2 Hlava ve významu rozumu v českých idiomech	67
13.2.3 Hlava ve významu pocitového myšlení v českých idiomech.....	69
13.2.4 Hlava ve významu života v českých idiomech	70
13.2.5. Hlava ve významu vedoucí pozice v českých idiomech.....	71
13.2.6 Ostatní použití hlavy v českých idiomech	71
14. Hlava v japonském jazykovém obrazu světa.....	73
14.1 Slovníková definice slova „atama“ (頭).....	73
14.2 Významové kategorie hlavy v japonských idiomech	73
14.2.1 Hlava ve významu prostorové orientace v japonských idiomech	73
14.2.2 Hlava ve významu rozumu v japonských idiomech.....	73
14.2.3 Hlava ve významu pocitového myšlení v japonských idiomech.....	74
14.2.4 Ostatní použití hlavy v japonských idiomech.....	74
15. Srdce v českém jazyce.....	76
15.1 Slovníková definice slova „srdce“.....	76
15.2 Významové kategorie srdce v českých idiomech	76
15.2.1 Srdce ve významu centra citů v českém jazyce	76
15.2.3 Srdce ve významu lokalizace a statní použití srdce českých idiomech.....	79
16. Srdce v japonském jazyce.....	80
16.1 Slovníková definice slova „kokoro“ (心).....	80
16.2 Významové kategorie srdce v japonských idiomech.....	80
16.2.1 Srdce ve významu centra citů v japonských idiomech	80
16.2.2 Ostatní použití srdce v japonských idiomech	84
17. Srovnání vybraných somatismů v českých a japonských idiomech	85
18. Závěr	93
Literatura.....	95
Seznam příloh.....	98
Přílohy.....	99

Úvod

Bez ohledu na to, jakým jazykem mluvíme, při komunikaci používáme velké množství idiomatických výrazů, pomocí kterých se snažíme (v některých případech efektivněji) zprostředkovat naše sdělení. To je však dosažitelné pouze za předpokladu, že druhá strana je srozuměná s výrazy, které použijeme.

Hlavním cílem této práce je poskytnout srovnání japonských a českých somatických idiomů za použití významových kategorií se závěry z oblasti kognitivní lingvistiky. První část se věnuje zasvěcení čtenáře do problematiky idiomu a frazému, což jsou v podstatě zaměnitelné výrazy. Jejich odlišnost spočívá pouze v tom, že idiomy se používají jako označení ze sémantického hlediska a frazémy jako označení z funkčního hlediska. Obeznamení se zaměřením práce tedy v první řadě obnáší uvedení definic idiomu v českém a japonském jazyce a následné představení specifických rysů (transformační omezení, anomálie různého typu) a kategorizace. V tomto ohledu práce stojí na publikaci Františka Čermáka, „Frazeologie a idiomatika česká a obecná“ a v japonském jazykovém prostředí tuto úlohu plní Mijadžiho spis „Kan'jóku: Imi to hóhó“.

V navazující části se přechází k seznámení čtenáře s hlediskem, z jakého se v práci na idiomy nahlíží, což je obsahem kapitoly o kognitivní lingvistice, která čerpá z děl Ireny Vaňkové, „Nádoba plná řeči“ a „Co na srdci, to na jazyku“. Jedním z východisek kognitivní lingvistiky je teze, že své okolí poznáváme pomocí našeho vlastního těla, což je potom reflektováno také v námi používaném jazyce. Toto uchopení idiomů bylo zvoleno z toho důvodu, že záběr práce je omezen na somatické idiomy, které jsou nejzastoupenějším typem této lexikologické kategorie, a poskytují tak velký vzorek pro následnou analýzu.

Analytické části předchází již jen poslední kapitola teoretické sekce, která podává kondenzovaný výklad o vrcholu Fillmoreova bádání, kterým jsou významové rámce a na nich vytvořená databáze „Framenet“ v anglickém jazyce. Za významovými rámci stojí myšlenka, že člověk může chápat význam slova až poté, co je mu zprostředkována specifická znalost neboli tzv. scénář, v kterém daný význam figuruje. Jinými slovy je pro nás nutná znalost struktury významového rámce neboli kontextových součinitelů, kteří vytváří význam konkrétního slova. Součástí této kapitoly je dále názorná ukázka kategorizace idiomů podle významu jejich základových slov, kterými jsou výše zmíněné somatismy. Při třídění korpusu analyzovaných

idiomů v českém a japonském jazyce se také v menší míře přihlíželo právě k významovým rámcům uložených ve „Framenetu“.

Pro analytickou část byla vybrána nejzastoupenější část idiomů, kterou jsou somatické idiomy neboli idiomy obsahující slova, jejichž denotátem jsou části lidského těla. Pro účely práce byla zkoumaná oblast vymezena na idiomy, které obsahují slova označující lidské srdce, hlavu a v ní uložené smyslové orgány jako oko (oči), nos, pusa/ústa, ucho (uši). Na základě těchto vybraných somatismů, které patří k nejčastěji se vyskytujícím bázovým slovům idiomů, jsou pak postaveny jednotlivé kapitoly, které přinášejí přehled o významových kategoriích, v kterých se dané somatismy v idiomech objevují. Je zde tedy například zohledněno, zda použití somatismu bylo motivováno jeho vzhledem, funkcí či umístěním.

Po této části pojednávající o okolnostech použití jednotlivých idiomů v rámci zvolených významových skupin následuje část zabývající se procentuálním srovnáním četnosti somatismů v jednotlivých významových rámcích a z nich vyvozených závěrů.

I. Teoretická část

1. Idiomy

1.1 Pojetí idiomů v českém jazyce

1.1.1 Definice a specifika idiomů v českém jazyce

V českém prostředí se frazeologii a idiomatice nejobsáhleji věnuje publikace Františka Čermáka, který definuje idiomy/frazémy jako „každou ustálenou kombinaci aspoň dvou slovních forem téhož nebo různých slovních druhů, pro kterou je typické to, že aspoň jeden z komponentů této kombinace se v daném významu a funkci kombinuje pouze s jediným komponentem dalším (tj. v jediném frazému/idiomu), anebo jen s několika málo dalšími (tj. ve více frazémech), mezi kterými je transformační vztah. Příznačným, ne však obligatorním rysem takového frazému/idiomu je i jeho častá přenesenost.“ (Čermák 2007, str. 646)

Tuto exaktní Čermákovu definici lze tedy chápat tak, že idiomy jsou zavedené jedinečné kombinace aspoň dvou prvků, u kterých nejméně jeden její prvek (bez změny významu a funkce v rámci kombinace) je součástí pouze onoho jednoho spojení nebo velmi omezeného počtu spojení, do kterých vstupuje. Příkladem monokolokabilního idiomu, u kterého jeden jeho lexém¹ existuje pouze v tomto jedinečném spojení, je například „být hin“. Slovo „hin“ se nekombinuje s žádným jiným lexémem a je u něj pozoruhodná i vágnost jeho slovního druhu. (IBID, str. 147)

Naopak příkladem idiomu s komponentem, který se vyskytuje v různých kombinacích s transformačním vztahem, je „hledat jehlu v kupě sena“. Jinými slovy, tento výraz můžeme přetvořit na idiom „hledání jehly v kupě sena“ nebo „jehla v kupě sena“, kde došlo k transformaci slovesného idiomu na substantivní idiom. Kromě toho můžeme ještě v těchto kombinacích slovo „kupa“ nahradit jeho zdvojnásobenou „kupka“, a získat tak idiomy „hledání jehly v kupce sena“, nebo „jehla v kupce sena“. Nicméně transformace jsou podle konkrétního idiomu velmi individuální. Existují jak idiomy, které dovolují více transformací, ale také idiomy, které nelze pozměnit a které se musí používat v jedné zavedené formě. (IBID, str. 67)

Dalším bodem výše zmíněné definice je určitá přenesenost či metaforický charakter, který je však lingvisty chápán velmi různě. Kromě toho, že pod označením metafor se sdružují různé interpretace, tak je tu také problematičnost motivace idiomů. Ke komponentům malého množství idiomatických výrazů lze teoreticky přiřadit přenesené významy, ale pro většinu platí,

¹ Lexém je termín, který je „souhrnným označením všech tvarů téhož slova“. (<https://slovník-cizich-slov.abz.cz/>)

že nelze přesně určit, kterou jednotkou idiomů počíná a končí ona evokovaná obraznost. Čermák se vyjadřuje k tomu dále tak, že je správné k idiomům řadit také svým charakterem „nemetaforické“ výrazy například jako „co do“, nebo „To zrovna!“. Zastánci opačného názoru již však nepřinášejí řešení, jak přistupovat k „nemetaforicky“ vyhlížejícím kombinacím. (IBID, str. 13)

Další rozšířená definice idiomu zní následovně: „Frazém/ idiom je ustálené syntagma prvků, z něhož aspoň jeden je z hlediska jiného členem krajně omezeného a uzavřeného paradigmatu.“ (Čermák 2007, str. 147)

V souvislosti s problematikou idiomů a výše zmíněnou definicí je vhodné vysvětlit ještě termíny paradigma, syntagma a kolokabilita, s jejichž pomocí se ještě více ozřejmí specifická idiomů. **Paradigma** je abstraktní třída prvků založená na společném rysu v rámci, které jsou členy ekvivalentní a/nebo vzájemně substituovatelné. Paradigma může být otevřené či uzavřené, přičemž pro oblast IF je stěžejní uzavřené paradigma, což je skupina, do které již nelze přidávat nové členy. Příkladem paradigmatu může být skupina posesivních adjektiv živočichů – taková skupina bude tedy obsahovat slova jako kočičí, psí, sloní, přičemž jejich kombinovatelnost s jinými slovy bude různá.

Tím se dostáváme k pojmu **syntagma**, který označuje kombinaci aspoň dvou heterogenních prvků z různých paradigmat. Příkladem neustáleného syntagmatu, které vytváříme vždy znovu ad hoc, je například spojení „psí štěkot“. V opozici vůči němu stojí ustálené syntagma jako „psí počasí“, které je svou kombinací anomální a v kterém slovo „psí“ nelze nahradit například slovem „kočičí“ (které v tomto případě sdílí stejné paradigma jako „psí“). Všechny jednotky, které se kombinují s určitým jedním prvkem, pak tvoří tzv. kolokační paradigma. Kolokační paradigma je tedy vymežitelné přes externí prvek (v tomto případě „psí“), ke kterému se prvky vztahují na základě společné kolokability (např. „chlupy“, „maso“, „štěkot“). (IBID, str. 27-28)

Kolokabilita, individuální významová a formální spojitelnost, vychází ze sémantiky a paradigmatu lexému a v pravidelném jazyce umožňuje vznik kombinací na základě toho, že oba prvky sdílí sémantický rys. Například rys čitelnosti sdílí slova číst a kniha, která tak mohou vytvářet srozumitelné spojení číst knihu. Nicméně oblast idiomatiky a frazeologie je specifická tím, že obsahuje spojení za normálních podmínek jinak nekompatibilních prvků jako v případě ztratit nervy (vs. ztratit peněženku) nebo jezdit po někom (vs. jezdit po silnici, jezdit po Praze).

V opozici vůči pravidelnému jazyku s analogickými kombinacemi (respektující pravidla) je oblast idiomatiky bohatá na anomálie formálního, sémantického či kolokačního rázu. Funkční anomálnost neboli nemožnost paradigmatické záměny lze dobře ukázat na jedinečné kombinaci „otevřená hlava“, kde žádný prvek nelze nahradit za prvek se stejnou funkcí a významem a nelze tedy získat nová frazémy jako „zavřená hlava“ nebo „otevřená ruka“. Naopak v pravidelném jazyce na základě sémantického a formálního pravidla lze tvořit kombinace jako „otevřené dveře“, „otevřené okno“ či otevřená krabice.

Frazémy jsou také význačné pro anomálie v gramatických transformacích, kdy se daný frazém nemůže použít třeba v otázce, pasivu či kondicionálu. Velmi omezené užití je zjištěno například u idiomu „vepsat se někomu do srdce“, které nepovoluje užití v otázce, negativním tvaru, kondicionálu, imperativu (včetně zákazu), přítomného, 1. osoby jednotného a množného čísla. Naproti tomu spojení vzít si něco k srdci je mnohem svolnější k různému užití s výjimkou pasiva, kondicionálu a zákazu. (IBID, str. 758) Vedle těchto morfologických transformací se objevují mimo jiné transformace statutární (např. dostat někoho na krk, mít někoho na krku, hodit někomu někoho na krk), které se spadají pod aktualizací paradigmatické transformace. Vedle nich je možné nalézt také syntagmatické aktualizací transformace, kdy v závislosti na kontextu idiomu se k dané kolokaci například připojuje slovo, které význam celé jednotky zpřesňuje. V tomto případě by šlo o slovo „zcela“ ve spojení „zcela zahladil stopy“ nebo slovo „již“ ve spojení „má srdce již zadané“. (IBID, str. 69)

S formální stránkou spojené transformace lze obecně rozdělit na mezirovinné a vnitrorovinné transformace, které se dále větví na mezistrukturní a vnitrostrukturní. Mezi mezirovinné transformace, kdy báze neboli základní forma idiomů spadá do jiné jazykové roviny než výsledná transformace, se řadí například kolokalizace (např. z propozice odvozená spojení jako „tichá voda“, „sejít z mysli“) nebo propozicionalizace (z kolokace „udělat něco v hodině dvanácté“ vzniklý výrok „Stalo se to v hodině dvanácté.“) Jak již název napovídá, tak u vnitrorovinných transformací idiomů přísluší báze a koncová transformace do stejné roviny a tyto proměny jsou patrné především u kolokačních frazémů. Pod vnitrorovinné transformace mezistrukturní spadá například idiom jako „překročení Rubikonu“, který vznikl nominalizací báze „překročit Rubikon“, nebo „doprovodit někoho na poslední cestě“, což vzniklo verbalizací kolokace „poslední cesta“. Vnitrorovinné transformace vnitrostrukturní, kdy se „základní kombinační struktura větví ve vícečlennou“, lze rozčlenit na syntagmatické, paradigmatické a smíšené transformace. Syntagmatické změny idiomu dokazuje například kolokace „staré zlaté časy“, kdy k bázi „zlaté časy“ se přidalo slovo „staré“. Jiným případem syntagmatické

transformace je kolokace „anděl strážný“, kdy došlo pouze k prohození pořadí slov (spojení „strážný anděl“ se přeměnilo na spojení „anděl strážný“. Kvantitativní kolokace „dát si dvacet“ nebo kvalitativní kolokace „moje maličkost“ spadají naopak pod paradigmatické transformace a kolokace „rub a líc“ se řadí ke smíšeným transformacím. (IBID, str. 67-69)

1.1.2 Klasifikace českých idiomů

Na základě vstupních komponentů postavená formálně-strukturní klasifikace rozřazuje idiomy do dvou velkých skupin, a to na oblast kolokačních idiomů, které netvoří větu, a na oblast propozičních idiomů, které již věty tvoří. Za třídy kolokačních idiomů se označují autosémantika a/nebo synsémantika v úloze komponentů, přirovnání nebo binominály. První třída obsahuje idiomy, které se skládají ze spojení samostatně stojících slov, jako jsou kolokace chytat lelky (schematicky znázorněného jako V-S neboli verbum-substantivum), klobouk dolů (S-A neboli substantivum a adverbium), jablko sváru (S-S neboli substantivum a substantivum), nebo široko daleko (ADV-ADV neboli adverbium a adverbium). (IBID, str. 48)

Třída nesamostatně stojících slov tvořících výsledný idiom pak může být reprezentována spojením prepozice a monokolokabilního prvku jako „na blind“, spojením pronomen jako ten a ten, nebo spojením partikule a interjekce v podobě no maucta!. Třída idiomů tvořená spojením autosémantických prvků se sémantickými obsahuje kolokace jako křížem krážem, zbrusu nový, šup sem (šup tam)!

Pod specifické kolokační idiomy spadají také přirovnání, jejichž obecná sémantická struktura se skládá z referenta (Kd), relátora (R), znaku (terium comparationis, Tk), komparátoru (k) a comparata (Kt) tvořeného slovem, kolokací či klauzulí. Konkrétním kontextem daný referent neboli to, o čem se mluví ve vztahu podobnosti k určitému modelu, bývá z 80 % vyjádřen člověkem. Relátorem se zde rozumí nejčastěji sloveso, které idiomu dává povahu predikátu, a znak (který však může být nevyjádřen) je tím, co má relátor a comparatum společného. Jednoduše řečeno, komparátor neboli formální znak je vyjádřen pomocí slov jak/jako. A comparatum je tedy onen model, ke kterému je ona podobnost referenta vztažena a který je v 50 % případů vyjádřen konkrétními předměty. Příkladem takového přirovnání je Karel je jako Ezau, jehož struktura je pomocí zkratk jednotlivých vyjádřena Kd-R-k-Kt. (IBID, str. 48-49)

Z formálního hlediska lze přirovnání rozdělit na kolokace a propozice. Zástupcem první skupiny mohou být přirovnání „být jako pěst na oko“, „mít krk jako holínku“, nebo „mít hlavu

jako vrabčí hnízdo“. Do propozičních přirovnání spadají výrazy jako „to je, jako když dá hluchýmu dobrýtro“, „je tam jako nastláno“, nebo „voda je teplá jako kafe“.

Binominály jsou typem idiomů, které jsou tvořeny ze dvou složek stejného slovního druhu, jejichž pořadí však většinou nelze změnit. Tato specifická slovní spojení mohou mít strukturu substantivní (letem světem, ruku v ruce), adjektivní (neslaný nemastný), adverbialní (skrz naskrz), popřípadě další. Často se v nich na úrovni jednotek také realizují sémantické vztahy jako opozice (kočka a myš), komplementárnost (déšť se sněhem), nebo alternativnost (peníze nebo život), a na úrovni celku tu vystupují významy jako totalita (od kolébky do hrobu), intenzifikace (hlava na hlavě) nebo bezprostřednost (tváří v tvář) (IBID, str. 51-52)

Větné idiomy, tzv. propoziční idiomy, které tvoří druhou velkou oblast idiomů se podle množství mluvčích dělí na monosubjektové a intersubjektové. Příkladem propozičních idiomů, v kterých figuruje pouze jeden mluvčí, je „Ani kuře zadarmo nehrabe.“ nebo „Jak si kdo ustele, tak si lehne.“. Do idiomů s dvěma mluvčími spadají pozdravy, zdvořilostní fráze, hádanky nebo žertovné reakce. Jako příklad může posloužit následující žertovná replika: A: Proč? – B: Pro slepičí kvoč.

1.2 Pojetí idiomů v japonském jazyce

1.2.1 Definice a specifika idiomů v japonském jazyce

V souvislosti s japonskými prameny se zaměřením na oblast idiomatiky a frazeologie se s menšími obměnami objevuje následující definice: „Idiom je ustálená kombinace alespoň dvou slov, mezi nimiž je relativně pevná vazba a součet jejich jednotlivých významů není celkovým významem tohoto spojení.“ (Mijadži 1982, str. 238) Podobně zní i definice ve „Velkém slovníku japonského jazyka“ (1980), která uvádí, že idiom je vždy spojení aspoň 2 slov, které jakožto celek má ustálený význam. Z dostupných, novějších publikací například „Nihongo kan'jóku džiten“ (2000) také odkazuje k Mijadžiho přístupu k idiomům v japonské jazykové sféře.

V souvislosti s tvarem idiomů se japonský výzkum soustředil především na to, zda lze do idiomatického celku vkládat další jednotky nebo k nim připojovat sémanticky rozvíjející slova či konstrukce. Podobně jako je tomu v českém jazyce, idiomy v japonském jazykovém prostředí jsou silně rezistentní vůči těmto jazykovým úpravám a v mnoha případech nelze vnitřní podobu idiomu příliš změnit. Do konstrukce „**hara ga tacu**“ (腹が立つ) s významem „být naštvaný“ nelze tedy vložit slovo pro zesílení vyjadřovaného vzteku či naštvání. Jinými slovy není možné tuto konstrukci upravit například do tvaru „hara ga joku tacu“

(腹がよく立つ) nebo „ókii hara ga tacu“ (大きい腹が立つ), kde „joku“ ve významu hodně a „ókii“ ve významu velký by vyjadřovalo zvýšenou míru (vzteku).

Existují však idiomatické výrazy, u kterých se alespoň částečně zachoval původní smysl slova, které je součástí daného spojení. Příkladem takového úkazu je použití idiomu „**ma ni awanai**“ (間に合わない; nestihnout něco, opozdit se) ve větě. Tento idiom se (ve významu nestihnout) normálně napojuje na substantiva přes partikuli „ni“ (に), čímž získáme sdělení jako „**kaigi ni ma ni awanai**“ (会議に間に合わない; nestihnout schůzi). Zde se jedná o normální aplikaci idiomu ve větě, ale kvůli částečnému zachování původního gramatického rázu slova „ma“ (間; prostor) je možné tolerovat konstrukci „kaigi no ma ni awanai“ (会議の間に合わない), kde substantivum schůze „kaigi“ (会議) rozvíjí složku (idiomu) „ma“ 間 přes partikuli „no“ (の). Ve spojitosti s vnější jednotkou dochází k aktivaci původního charakteru vnitřního idiomatického komponentu, a dochází tak v určité míře k jistému rozvolnění formy idiomu.

Jsou však také případy, kdy idiom povoluje adverbialní rozvití namísto adnominálního rozvití. Substantivum „ki“ (気) umožňuje adverbální rozvití pro idiom „**ki wo cukeru**“ (気を付ける). Když by mluvčí chtěl vyjádřit, že si někdo má dávat na něco bedlivý pozor, tak by musel idiom adverbialně rozvést a říct „komakaku ki wo cukeru“ (こまかく気を付ける). Tento idiom s adnominálním rozvitím v podobě „komakai ki wo cukeru“ (こまかい気を付ける), kde „komakai“ je adjektivum a nikoliv adverbium, shledává Mijadží chybným. Analogicky je tomu u idiomatického výrazu „hara wo tateru“ (腹を立てる; být velmi naštvaný), který lze rozvést adverbiem a získat „kjúni hara wo tateru“ (急に腹を立てる; náhle se naštvat), nikoliv „kjúna hara wo tateru“ (急な腹を立てる).

Dalším specifikem, o kterém se japonští lingvisté zmiňují, je neměnný slovosled ve vnitřní konstrukci idiomu. To znamená, že například v idiomu „**aketeme kuretemo**“ (明けても暮れても; neustále / každý den od rána do večera) nelze prohodit jeho dva členy a získat kombinaci „kuretemo aketemo“ (暮れても明けても), která by měla stejný význam nebo dávala aspoň smysl. Podoba idiomatických kolokací je pochopitelně i zde dána uzuálně. A kromě slovosledu jsou tu přítomna také omezení týkající se záměny jednotek idiomu.

Z hlediska změn, kterými idiomatické výrazy mohou procházet, se pozornost jazykovědců zaměřila na idiomy, které mohou na sebe vzít formu pasiva nebo které se vyskytují

v záporu. Idiomatických výrazů s ustálenou zápornou formou je velké množství, což je specifickým rysem japonského jazyka. V japonštině tak lze nalézt výrazy jako „**nukeme ga nai**“ (ぬけ目がない; nic mu neujde/neuteče), u kterých přídavné jméno „nai“ (ない) vyjadřuje neexistenci, či „**atama ga agaranai**“ (頭が上がらない; nemoci se s někým měřit ve významu být někomu zavázán, dlužit někomu laskavost), u kterých je v záporu samotné sloveso. Může docházet také k tomu, že v samotné vnitřní struktuře se vynechá partikule „ga“ (が) pojící se s adjektivem „nai“ (ない) v predikátu.

V rámci těchto idiomatických spojení se záporem však také existují idiomatické konstrukce, které jsou v adnominálním tvaru (～ない; ～ぬ) jako je tomu u „**me ni mo tomaranu**“ (目にも留まらぬ; rychlý, že se to ani očima nedá sledovat). Naopak v adverbiálním tvaru (～なく; ～ず) nabyly idiomy „**joru no me wo nezuni**“ (夜のもも寝ずに; ani oko nezamhouřil), „**te mo naku**“ 手もなく (snadno), nebo „**cukazu hanarezu**“ (つかず離れず; udržovat si odstup), u kterého se ještě vyskytují dvě slovesa v záporné adverbiální formě.

Zápor ve vnitřní konstrukci idiomu se mimo jiné v některých případech kombinuje s partikulemi „mo“ (も), „nimo“ (にも), „tomo“ (とも), nebo přípustkami „demo“ (でも), „temo“ (ても). Ilustračními příklady jsou výrazy „**me mo aterarenai**“ (目もあてられない; být na pohled hrozný), „**me no naka ni iretemo itakunai**“ (目の中にいれても痛くない; zbožňovat, milovat někoho [především rodič vůči dítěti]), „**mi mo futa mo nai**“ (みもふたもない; nemá to (ani) hlavu ani patu). (Mijadži 1982, str. 254-255)

Dalším specifikem, o kterém je možné se dočíst v „Kan'jóku no imi to jóhó“, je opakovaná forma v rámci vnitřní stavby idiomu. Schéma konstrukcí s opakováním lze znázornit jako „A も B もない“, „A+B“ či dalšími způsoby. Prvnímu schématu odpovídá idiomatická kolokace se substantivy „**te mo aši mo denai**“ (手も足も出ない; být bezmocný), ale radila by se sem také spojení „**nitemo nicukanai**“ (似ても似つかない; vůbec se něčemu nepodobat). Druhé schéma vystihuje idiomatické kolokace jako „**te wo tori aši wo tori**“ (手を取り足をとり; od písmene A po Z, kompletně), „**nete mezametemo**“ (寝て目覚めても; ať už spím nebo bdím).

Slovesné japonské idiomy s konstrukcí „podstatné jméno+ partikule „ga“ (が) + sloveso“ nejsou ze své podstaty schopny tvořit rozkazovací tvar, ale výjimkou nejsou ani idiomy s odlišnou konstrukcí. Mijadži to vysvětluje tím, že japonské idiomy mají tendenci

používat nevolní slovesa (odkazující k činnosti či stavu, který není ovlivnitelný vůlí). Pokud by se ale uvažovalo o záporném rozkazu čili zákazu, ten je možné jej vytvořit pouze u některých idiomů. Použití idiomu pro vyjádření zákazu může být následující – „**só atama ni kurunajo**“ (そう頭に来るなよ ! ; nebuď tak naštvaný).

Jednou z dalších diskutovaných transformací je schopnost idiomu brát na sebe pasivní tvar, což je také částečně podmíněno pádovými vztahy. Idiomy, které odkazují k nežádoucím situacím, jako „**uso wo cuku**“ (嘘をつく ; lhát) se často používají v pasivní formě – „uso wo cukareta“ (嘘をつかれた ; někdo mi lhal). K Idiomům, u kterých se změni partikule „wo“ (を) na „ga“ (が) a sloveso se změni na pasivum, patří například „**kučibi wo kiru**“ (口火を切る ; prolomit ledy, začít mluvit). Tento idiomatický výraz lze použít jako pasivum ve tvaru („kučibi ga kirareru“; 口火が切られる).

1.2.2 Klasifikace idiomů podle Mijadžiho

Přirozeně taktéž v japonském jazyce jsou idiomatické výrazy („seiku“, 成句) dány do opozice k běžným kolokacím („ippan rengoku“, 一般連語句), ke kterým Mijadži uvádí pouze to, že oproti idiomatickým výrazům jejich společná vazba není tak pevná. Idiomatické výrazy dále dělí na samotné idiomy („kan'jóku“, 慣用句) a na rčení („kakugen“, 格言) a přísloví („kotowaza“, ことわざ), které v sobě nesou systém hodnot vycházející z historie a společnosti daného společenství. V tomto případě však neuvádí příklady ani další kritéria na základě, kterých by bylo možné jasně od sebe oddělit jednotlivé kategorie.

Idiomy pak dále rozděluje na kolokační („rengoseikuteki kan'jóku“, 連語成句的慣用句) a metaforické („hijúteki kan'jóku“, 比喩的慣用句), jejichž význam má zřejmou metaforickou obraznost a přenesenost významu. Příkladem kolokačního idiomu, který má blízko k běžné kombinaci slov, je například spojení „**agaki ga torenai**“ (足掻きが取れない), které znamená topit se v problémech a být v bezvýchodné situaci. Mijadži pak ještě dodává, že často vyskytujícím se substantivem je v tomto typu idiomů také slovo „ki“ (気), které je součástí dobře známých spojení jako „**ki wo cuku**“ (気をつける ; dávat pozor na něco), nebo „**ki ni iru**“ (気に入る ; podle gusta, být spokojen s něčím na základě vlastních preferencí).

Mimo jiné, v idiomech tohoto typu jsou nejvíce zastoupena japonská slova „wago“ (např. 目), což ilustruje příklad „**me wo musumu**“ (目を盗む), který lze přeložit jako „nepozorovaně“ či „aniž by byl zpozorován“ (tak dotyčný něco dělá). Ale nalezneme také

nemálo případů se sinojaponskými slovy „kango“ (např. 電波、電話) – pro ilustraci je možné uvést „**denwa wo kakeru**“ (電話をかける) s významem telefonovat. Nicméně idiomů s převzatými slovy ze západu, tzv. „jógo“, je velmi malé množství a příkladem takového idiomu je „**čanneru wo kirikaeru**“ (チャンネルを切りかえる), což znamená přepnout televizní kanál.

Přirovnání („čokujuteki kan'jóku“, 直喩的慣用句) mají v sobě často zakomponovány komparátory jako のよう〜 (no jó〜), nebo の思い〜 (no omoi〜), což dosvědčuje například výraz „**akago no te wo hinerujó**“ (赤子の手をひねるよう), který říká, že je něco velmi snadné. V češtině tomuto výrazu odpovídá idiom „je to (jako) hračka“. Jako příklad metaforického idiomu je vhodné uvést „**te wo jaku**“ 手を焼く, které svým přeneseným významem odkazuje k sdělení, že něco nezvládáme (nebo že nám něco přerostlo přes hlavu). Zajímavé je však to, že „**te wo jaku**“ (手を焼く) lze použít také ve svém původním významu, a to ve smyslu „spálit si ruku/ruce“. V tom případě by se tento výraz řadil k obyčejné kolokaci. (Mijadži 1982, str. 240)

Z výše nastíněné typologie je zřejmé, že Mijadžiho popis a definice jednotlivých kategorií spojení jsou velmi vágní a často omezené jen na výčet příkladů, což je velmi problematické. Tento japonský lingvista sám přiznává, že v jeho typologii nelze udělat mezi některými typy kolokací jasnou hranici, ale již nepřichází s žádnými návrhy, jak by se tento problém dal vyřešit.

1.3 Somatické idiomy

Idiomy, jejichž aspoň jedním komponentem je *somatismus*, slovo pojmenovávající určitou část těla, jsou nazývány somatickými idiomy a patří k jednomu z nejzastoupenějších typů idiomů jak v českém, tak v japonském jazyce. Příklad takového idiomu je spojení „nemá to hlavu ani patu“, jehož významem je, že něco nedává smysl nebo nemá řád. Tento idiom a jeho varianty často slouží pro popis nějakého duševního výtvaru, a proto jeho vhodným použitím může být následující věta: „Doufám, že má diplomová práce bude mít hlavu a patu.“

Somatismy se samostatně používají s tradiční funkcí a symbolikou dané části těla, což v slovanském jazykovém prostředí dokládá například „srdce“ jakožto úložiště pocitů, nebo „nos“, který je nahlížen jako smyslové centrum pro čich a zároveň bývá spojen s povšimnutím si něčeho (např. detekce nebezpečí). Ale jakmile slova označující části těla vstoupí jakožto

komponent do kolokace a vytvoří idiom, který je jako koncový produkt nerozložitelný, u somatické jednotky idiomu se často přestává mluvit o jejím symbolickém charakteru (který je navázán na její základní použití). Pokud bychom se o to pokusili, bylo by u mnoha idiomů těžké určit, kde význam daného komponentu končí, jelikož často dochází k významovým překryvům jednotlivých jednotek daného celku. Nutno podotknout, že v mnoha případech nelze jasně mluvit ani o podmíněnosti či motivaci vstupního somatismu. Jinými slovy dochází k tomu, že nos nevstupuje do idiomů výhradně kvůli své asociaci s čichem – daný somatismus může v idiomu figurovat i z důvodu, který již nám není známý, popřípadě je neodvoditelný (např. všeset bulíky na nos). (IBID, str.229)

Právě porovnáním somatismů z různých jazykových prostředí vychází najevo odlišnost jejich použití v idiomech. V českém jazykovém prostředí nalezneme minimum idiomů, jejichž komponentem by byly somatismy jako mozek (zastoupen pouze ve 4 nevětných idiomech), kotník či ledvina. Tuto skutečnost Čermák přičítá historickému hledisku, které v kolokacích méně zohlednilo vnitřní orgány a méně prominentní části těla. Naproti tomu nejzastoupenějšími somatickými komponenty českých idiomů jsou hlava, oko, ústa, noha a nos. (Čermák, str. 236) Mimo jiné na zajímavou skutečnost ohledně realizace principu antropomorfismu poukazují (české) somatické slovesné idiomy, které se až v 96 % případů spojují s lidským subjektem². To podporuje také zjištění, že například u více jak 90 % idiomů s komponentem „ruka“ dochází k párování s člověkem jakožto subjektem (např. vložit za někoho ruku do ohně). (Čermák, str. 229)

Dalším pojítkem mezi kulturním zázemím a somatickými idiomy jsou gesta jako v případě „mávnout nad něčím rukou“, což je v českém jazyce gesto vyjadřující nezájem. V případě paralingvistických idiomů s komponentem „ruka“ (v počtu 20 výskytů) se povedlo završit základní výzkum s následujícími výsledky: „Tyto idiomy s náturou gest mají vztah k člověku jakožto k druhému objektu (např. podávat si ruce) a většina z nich vyjadřuje intelektuální postoj či reakci (např. potřást někomu rukou), což je reakcí na abstraktní, lidské nebo kulturní podněty. Všechna zkoumaná gesta vyjadřovala proces (nikoliv stav či vztah) a žádné z nich nevyjadřovalo agresivní postoj.“ (IBID str. 236)

V japonských idiomech jsou především zastoupené somatismy jako oko, pusa, nos a ucho, které jakožto receptory jsou vystaveny různým stimulům z okolního světa, na které patřičně reagují. Naproti tomu, s výjimkou srdce, jsou vnitřní orgány jako plíce, ledviny, játra

² Ve zbylých případech slovesných idiomů figurují zvířata, abstrakta nebo názvy míst.

komponentem idiomu pouze vzácně. Tento poznatek se Mijadží snaží vysvětlit tím, že tyto orgány nemají přímý kontakt se světem a že člověk nemá o nich velké povědomí. Rozhodně nelze upřít, že u člověka se pojmenování v první řadě pojí s tím, co vidí na sobě (či okolo sebe) a o čem má určitou představu. (Mijadží 1982, str. 238)

2. Přístup k idiomům: kognitivní lingvistika

K somatickým idiomům v této práci přistupujeme z kognitivního hlediska, které se dostalo do popředí v 80. letech. Kognitivní přístup se opírá o předpoklad, že slovní zásoba, frazeologie a další složky jazyka reflektují fungování myšlení člověka. V případě kognitivní lingvistiky se tedy klade důraz na propojení jazyka s lidskou myslí, společenstvím a kulturou, které vytváří důležitý kontext (na základě subjektivního prožitku) pro výklad významu jednotlivých sdělení mluvčích daného jazyka. (Vaňková 2007, str. 13-14, Vaňková 2005, str. 12) Vaňková to vysvětluje takto:

„Jazyk je součástí poznávání a poznání (cognition), podílí se na tom, jak světu rozumíme, jak ho kategorizujeme, jaký obraz světa si vytváříme a jak ho předáváme dál.“ (Vaňková 2007, str.21)

Toto tvrzení lze podpořit tím, že od útlého věku rodiče mluví na děti, pomáhají jim pochopit svět, který je okolo nich a k tomu využívají jazykové prostředky typické pro společenství, jehož jsou součástí. Jazyk spolu s kulturními hodnotami se tedy již od dětského věku podílí na formování kognitivity a následně člověk pak porovnává poznávaný svět s tím, co zažil a nabyt v domácím prostředí (v rodině, ve své vlasti). Z toho důvodu kognitivní lingvisté dávají takový důraz na význam a všechny jeho složky (např. význam konceptuální, sociální, afektivní, kolokační atd.). (IBID, str. 21)

Za hlavní východiska kognitivní lingvistiky se považuje antropocentrismus, tělesnost a poznávání skrze smysly. Jazyk jakožto lidský produkt v sobě reflektuje vnímání světa z pohledu člověka a jeho tendenci vztahovat viděné k sobě samému a poměřovat jednotlivé prvky skutečného světa se svým tělem a jeho částmi. Lidské tělo se tak pomyslně stává pomyslnou mapou světa, v jehož středobodu stojí člověk. (IBID, str. 13) Další východiska najdeme v pracích amerických kognitivistů (v čele s G. Lakoffem a M. Johnsonem), kteří se soustředí především na metaforický aspekt jazyka a kognitivity, přičemž polská větev kognitivní lingvistiky teoreticky a metodologicky staví také na tzv. jazykovém obrazu světa, který „je chápán jako svědectví o myšlení, prožívání a chování člověka i celých kulturních společenství.“ (Vaňková 2005, str.46)

2.1 Jazykový obraz světa

V rámci kognitivní lingvistiky lze obecně vymezit 3 základní směry. První z nich lze označit za neurolingvistický přístup, který se soustředí hlavně na zkoumání mozku a přináší studie s přesahem do oblasti umělé inteligence a neurověd. Dalším směr reprezentují

psycholingvistické a kognitivně psychologické studie zkoumající mysl a její propojenost s jazykem. Poslední přístup věnuje pozornost zejména sociálně-kulturnímu hledisku a dotýká se otázek jako, co je specifické pro obraz světa konkrétního jazyka. (IBID, str. 35)

Jakožto výsledek přesunu pozornosti k sémantice s přesahem do pragmatiky si v 80. letech v polské lingvistice získal velkou pozornost jazykový obraz světa, který vychází především z jazykové relativity³, která se opírá o předpoklad, že „každý jazyk podává specifickou, jistým společenstvím sdílenou interpretaci světa“ (IBID, str. 47) a že přístup člověka ke světu a jeho myšlení je zásadně ovlivněno mateřským jazykem. (IBID, str. 37) V tomto ohledu stojí v popředí difference mezi jazyky, ale rozhodně nelze prohlásit, že by představitelé tohoto proudu zapomněli na univerzální aspekty jazyků, jakými jsou podle nich například jazyková antropocentrickost a tělesnost. (IBID, str. 35)

Konkrétních definic jazykového obrazu světa je nemalé množství, které se liší mimo jiné tím, že zohledňují odlišné stránky tohoto pojmu. Bartminski, který stál u zrodu tohoto pojmu a přístupu, definuje jazykový obraz světa jako „v jazyce uloženou interpretaci skutečnosti, kterou je možno chápat jako souhrn soudů o světě. Mohou to být soudy buď ustálené v samém jazyce, v jeho gramatických formách, ve slovníku, ve fixovaných textech (např. v příslovích), nebo jazykovými formami a texty pouze implikované.“ (IBID, str. 52)

Definice Grzegorzcykové, která daný termín vysvětluje jako způsob chápání světa, je výše zmíněné definici podobná, ale Tokarski se ve své definici zaměřuje na soubor pravidel, která vypovídají o „rozškatlukování“ světa.

Mezi atributy jazykového obrazu světa se řadí heterogenost, dynamičnost, výběrovost, axiologičnost, transcendentnost, integrálnost a kontextuálnost. Jazykový obraz světa není jednolitý, ale mnohovýrovný, a počínaje každodenně prožívaným světem jakožto základní rovinou se skládá z několika vrstev a úrovní, které jsou rozčleněné na základě sociální (např. slangy) a geografické podstaty (dialekty), stylu, sfér komunikace. Model světa vycházející z daného jazyka se v průběhu času mění, rekatégorizuje a rekontextualizuje se. Dané změny, které vychází nejen z plynutí času, ale také z vlivu jiných jazyků a médií, se však nedotýkají jeho úplného základu, který tak zůstává stejný. (IBID, str. 52-53)

³ Jazykový relativismus doplňuje pojem jazykový univerzalizmus, který přichází s tvrzením, že každé společenství (bez ohledu na jazyk a kulturu) sdílí něco univerzálního na psychické bázi a že myšlení lidstva má v zásadě stejné stavební kameny. Pro zastánce univerzalizmu jsou rozdíly mezi jazyky marginální. (Vaňková 2005, str.37-38)

Dalším znakem tohoto nahlížení světa je výběrovost, která se zde chápe tak, že některé prvky reality jsou upozadovány, někdy až téměř ignorovány, a jiné dávány do popředí, což se následně promítá také do kategorizace. V případě japonštiny to lze pozorovat například na zvýšené míře zvukomalebných slov či na slovní zásobě týkající se přírodních úkazů. Důležitou roli zde hraje také hodnocení a určitá zaujatost, k čemuž Tokarski dodává, že nejvyšší hodnotou je člověk a lidskost (spolu s opozicemi jako můj vs. cizí či jiné), zatímco zvíře a bestiální stojí na druhém konci stupnice. Charakter jazykového obrazu světa také vystihuje především praktické a pragmatické nazírání světa⁴, kdy na realitu je nahlíženo zejména z hlediska konkrétního smyslu pro člověka. A přítomnost vlastního metajazyka v tomto způsobu chápání světa neboli jeho schopnost reflektovat sám sebe, poukazuje na jeho transcendentální charakter.

A tudíž v přirozeném jazyce, který lze ztotožnit se základní zkušeností člověka a který je centrální částí jazykového obrazu světa, a v jeho organizaci frazeologie (a dalších částí slovní zásoby) jsou reflektovány výše zmíněné prvky jako antropocentrismus, subjektivita, hodnocení, konkrétnost, subjektivní generalizace a typizace.

⁴ Další typ nazírání světa je obsažen v encyklopedické znalosti významu (mimojazykově pojatá reflexe dané věci) a v slovníkové znalosti významu (spojitelnost slova a význam). CnS, str. 54

3. Přístup k idiomům z hlediska metafor a metonymie

Z kognitivního hlediska pro uchopení idiomů je také stěžejní využití metafor a metonymie, které se podílí na rozšiřování významu jazykových jednotek. Metaforou rozumíme zástupné pojmenování jedné věci, odvozené na základě vnější podobnosti zcela jiné věci (z jiné skupiny), zatímco metonymie je přenesené pojmenování vycházející z věcné souvislosti - například jakožto zástupné označení celku pomocí jeho části či vnímatelného aspektu. Jinými slovy u metafor se operuje se dvěma samostatnými subjekty, přičemž zdrojová doména (přirovnávaného) zaniká a zůstává tak pouze koncová doména (přirovnaného). Dochází tak k úplné substituci výchozí domény, z které byla vybrána jen určitá specifika. U metonymie se využívá pouze jedné domény neboli zde dochází k mapování 2 subdomén v rámci 1 konceptové domény. Rozdíl je zřetelnější na následujících příkladech:

Kriek Lambrik is not just drinking, it is eating and drinking.

(Kriek Lambrik není jen pitím, ale také stravou.)

metafora: Kriek Lambrik = drinking = eating Kriek Lambrik = pití = jezení

In Birmingham **tea** is large meal.

(V Birminghamu je odpolední čaj velkým jídlem.)

metonymie: tea = drinking + eating (odpolední) čaj = pití + stravování

(Dirven 2002, str. 89)

Kriek Lambrik (belgické pivo) je natolik zasycujícím nápoj, že jeho konzumaci lze srovnat s konzumací jídla. Proto lze tento nápoj přirovnat k jídlu a metaforicky tak na něj pohlížet. (Stejně jako v českém jazyce se vžila fráze, že pivo je tekutý chleba.) Naproti tomu odpolední čaj, který je případem metonymie, v sobě však již obsahuje jak samotné pití čaje, tak také konzumaci pochutin podávaných k čaji. Čaj je tedy pouze jednou vybranou částí, která je souhrnným názvem pro stravování v odpoledních hodinách.

3.1 Typy metafor

U metafor se podle pojetí dobereme pochopitelně různých typů a v první řadě se naše pozornost obrací k zástupným označením, jejichž význam lze přímo substituovat za zamýšlené sdělení. Pokud při popisu charakteru člověka chceme sdělit, že dotyčný je statečný, tak to můžeme vyjádřit pomocí spojení „mít lví srdce“. Zde na základě nebojácného chování člověka

dochází k vybrání podobného chování u lva, který pak slouží jako přenesené vyjádření nebojácné povahy. Mezi spojení „mít lví srdce“ a „být odvážný“ můžeme umístit rovnítko. (Podle kontextu samozřejmě lev může nabývat dalších významů – může vyjadřovat sílu/zuřivost či nejvyšší pozici v rámci hierarchie či nějakého žebříčku.) (Lakoff 2006, str.31)

V některých instancích je možné také vysledovat řetězení, kdy název objektu A použiji pro objekt B a následně zástupné označení objektu B použiji jako zástupné označení objektu C na základě podobnosti s objektem B, který má sdílenou podobnost s A. „Zde je A primárním jádrovým významem a B, C (a další členy) jsou rozšířenými významy tvořícími řetězec. A, B, C (a další) jsou všechny členy stejné kategorie významů, v níž A je ústředním členem.“ (IBID, str. 32)

Obdobou je trochu odlišené použití slovesa „climb“ (lézt/vystoupat), na které poukázal Fillmore při adresování teorie prototypů v lexikální sémantice. Toto sloveso (climb) použijeme pro vyjádření stoupavého pohybu po žebříku, kdy se přidržuji rukou, ale taktéž lze použít pro pohyb letadla vzhůru, kdy se pochopitelně aspekt přidržování vynechal. Jako příklad, kdy je naopak eliminován stoupavý pohyb, Fillmore uvádí příklad vylezení na okenní římsu.

John vylezl na žebřík.

John climbed the ladder

Letadlo vystoupalo do výšky 20 000 stop.

The airplane climbed to 20 000 feet.

Vylezl z okna na římsu.

He climbed out onto the ledge.

(IBID, str. 33)

Další metaforickým vyjádřením je komparace, u které se často používá komparátor jako. Pokud tedy o někom prohlásíme, že je jako liška, tak tím (v evropském kontextu) vyjadřujeme, že je mazaný nebo chytrý. Metafora však může být postavena také na analogii mezi dvěma entitami – například lidské tělo může být reflektováno v popisných označeních přírodních ukazů, kdy používáme spojení pata hory nebo temeno hory. Stejně jako je pata nejspodnější částí lidského těla, tak pro nejnižší položenou část vyvýšeniny větších rozměrů se používá označení pata (hory). (IBID, str. 32-33)

3.2 Typy metonymií

V rámci metonymie se rozlišují 3 kategorie – lineární metonymie, konjunktivní (pojící) metonymie a inkluzivní metonymie. Význam lineární metonymie v sobě nezahrnuje posun; zamýšlený referent je pojmenován konceptuální kategorií, která má sice jiný, ale velice blízký

významový obsah. Název města tak může zastupovat například jeho obyvatele, což dokládá následující příklad: „Praha si zvolila nového primátora.“ Pokud bychom hledali lineární metonymii se somatismy, tak velice časté je referování o vlasech pouze za pomoci hlavy, jako mít šedou hlavu. Takový jedinec nemá šedou hlavu, ale má šedé vlasy.

U konjunktivní metonymie dochází k rozšíření původního významu daného slova, což je případ v předchozí části vysvětleného odpoledního čaje, kterým se rozumí čaj a odpolední jídlo. Figurativním (neboli metaforickým) typem konjunktivní metonymie rozumíme například pojem Koruna, u kterého koruna jakožto jeden ze symbolů britského monarchy slouží pro označení instituce. Zde však koruna, která je jednou z korunovačních insignií, je ve větší konceptuální vzdálenosti ve schématu této státní instituce.

Vnořená metonymie je charakteristická tím, že se zde pracuje v přeneseném slova smyslu s prvky, které jsou vzaty z větších seskupení řetězcích se prvků. Takovým příkladem je v angličtině „mít dobrou hlavu na ramenech“, kde inteligence je přeneseně vyjádřena jakožto konkrétní objekt (=hlava) a je metonymicky situována v mozku, který se nachází v hlavě. (Dirven 2002, str. 83, 93)

4. Významové kategorie

Charles Fillmore (1929-2014) byl americký lingvista, který se v průběhu 70. let přesunul od svého prvotního působiště v generativní gramatice⁵ do oblasti kognitivní lingvistiky, zabírající se analýzou významu slov a jazykových struktur pro nalezení pojítka s procesy probíhajícími v lidské mysli. Právě v rámci kulturně-sociálně orientované odnože kognitivní lingvistiky, která vnímá jazyk jakožto určitý obraz světa nazíraný příslušníkem určitého kulturního společenství, Fillmore prezentoval teorii významových rámců, známou také pod označením sémantika rámců (frame semantics). K té se vyjadřuje následujícími slovy: „Sémantika rámců nabízí specifický způsob, jak nahlížet na význam slov a zároveň jak definovat principy pro vytváření nových slov a kolokací, včetně principů pro doplňování sémantického okruhu slova o nové významy a pro sestavení celkového významu textu ze spojení sémantického obsahu jednotek textu.“ (Fillmore 1981, str. 111)

⁵ V rámci generativní gramatiky zastával tvrzení, že nejdůležitější složkou jazyka je syntax a že významu věty je možné se dobrat pomocí hloubkové struktury a sémantiky jejích lexikálních jednotek. (Limbuská, str.7)

4.1 Kognitivní rámec

Vysvětlení této teorie rámců musí předcházet objasnění obecné myšlenky rámce (Minsky 1975) a jí podobných kognitivních konceptů schématu (Barlett 1932), skriptu (Schank a Abelson 1977), které jsou „uspořádanými balíčky znalostí, představ a zvykových vzorců, které utváří lidské vnímání a dovolují člověku smysluplně chápat své zážitky.“ (Fillmore 1981, str. 314) Příkladem těchto kognitivních rámců, které si lze představit jako skutečnost reprezentující strukturu propojených položek a rolí, je fáze a průběh lidského života, uspořádání lidského obličej, nebo sled událostí a výčet účastníků při návštěvě nemocnice nebo restaurace. (Fillmore, Baker 1981, str.314)

Tyto schematické znalosti, z nichž některé vycházející z podstaty člověka a jiné z jeho kulturního zázemí a příslušnosti k určitému společenství, pak určují, jak co vnímáme. Proto pokud jsme obeznámeni s americkou kulturou, tak při pohledu na pěkně ustrojené děti, co nesou v rukách dárky a jdou po příchozí cestičce k domu v USA, si vybavíme situaci jako oslavu narozenin. Neboli událost, během které se bude zřejmě jíst dort, zpívat píseň „Happy birthday“ a budou se hrát hry.

Podobně tomu bude, když budeme číst o vysněné snídani americké ženy, která sedí na zahradě s šálkem luxusní kávy, čte časopis Playgirl a na stole má krabici mléka s fotkou manžela. V tomto případě český čtenář dokáže odhadnout nebo ví, že snídane v zahradě u stolu, je v západní kultuře známkou luxusu. Jenže pokud nezná obsah časopisu Playgirl, tak musí hádat, zda-li je to magazín obsahující fotky svalnatých, dobře vypadajících mladíků, nebo zda tam žena najde jiný obsah uspokojující její tužby. A pokud čtenáři dopředu není sděleno, že zadní strana obalu krabic od mléka se v Americe používal jednu dobu pro hledání pohřešovaných osob, tak se tohoto významu asi nedovtípí. Autor se pomocí těchto příkladů snaží poukázat na to, že člověk neobeznámený s určitými kulturními aspekty není schopen určitých asociací, a tedy nebude schopen aktivovat dané kognitivní rámce. (IBID, str. 315)

4.2 Fillmoreovo pojetí rámců

Fillmore ve své teorii používá termín rámec (frame), kterým zastřešuje výše zmíněné koncepty jako schéma, scénář, kognitivní model, a ten charakterizuje jako jakýkoliv systém konceptů, pro jehož každý jednotlivý koncept je stěžejní porozumění všem prvkům neboli celé struktury daného rámce. Pro Fillmoreovo pojetí rámců je zásadní to, že v konverzaci nebo v textu při aktivaci jednoho prvku ze struktury daného rámce dochází k aktivování celého rámce, a tudíž k použití se nabízí i ostatní jednotky. (Fillmore 1981, str.111)

To lze ilustrovat například na větě „Hook tried to avenge himself on Peter Pan by becoming a second and better father.“, který bych do češtiny přeložila: „(Kapitán) Hook se snažil pomstít Petru Panovi tím, že by se stal druhým a lepším otcem.“ Fillmore často diskutuje významové rámce v souvislosti se slovesy, proto se zde zaměříme na verbum „avenge“, které aktivuje rámec Pomsta a s ním jeho prvky. Zde slovesem aktivované proměnné, tzv. prvky rámce (frame elements), jsou avenger (mstitel), injured_party (poškozený), offender (pachatel) a punishment (trest).

Konkrétní reprezentace daného prvku se nazývá lexikální jednotka (lexical unit) a v tomto případě (lexikální jednotka) Hook odpovídá prvku avenger, himself odpovídá injured_party, Peter Pan odpovídá offender a by becoming a second and better father odpovídá punishment. Mezi tyto hlavní jednotky, které rámec ustanovují, patří ještě jednotka injury (zde překládáno jako poškození), která je reprezentována například spojením „for their defeat 4-1“ ve větě: The team sought revenge for their 4-1 defeat last month. (Tým usiloval o pomstu za jejich porážku 4-1 z minulého měsíce.) Rámec Revenge obsahuje však také periferní prvky⁶ jako place (určení místa) nebo degree (stupně pomsty), které jsou nepovinné a slouží pouze k upřesnění situace vyvolané rámcem.

Rámec Revenge, kterému jeho specifickou strukturu vtiskly jeho centrální prvky, je tedy odrazem situace, kdy osoba A zranila či poškodila osobu B a na základě toho se nějaká osoba rozhodla jednat, aby nějakým způsobem potrestala proviněnou osobu A. Kromě sloves „revenge“ nebo „avenge“ mohou tento rámec aktivovat také například substantiva jako „payback“ (zde oplacení újmy někomu), „sanction“ (postih) nebo „vengeance“ (odplata) nebo adjektiva jako „vindictive“ (pomstychtivý) a „retributive“ (odvetný). (Fillmore 2009, str. 321-322)

Je tedy zřejmé, že existuje velké množství různých rámců a že všechna aktivační slova daného rámce sdílejí jeho centrální prvky a odpovídají jeho obecné definici. Rámec pochopitelně aktivují slova podobného významu, jako je tomu u rámce Attaching (Připojení), který aktivují slovesa jako „attach“ (připojit, přiložit), „sew“ (přišít), „stick“ (přilepit), „tape“ (přípevnit páskou), „tie“ (svázat), která se liší jenom tím, co se konkrétně k čemu připojí, nebo způsobem, metodou připojení. Rámec však mohou aktivovat slova i opačného významu,

⁶ Pokud je aktivován rámec událost charakterizující, jeho periferními prvky jsou většinou prvky, které jsou vždy aktivované nejen pro daný rámec, ale také pro rámce označující jakoukoliv jinou událost. Jinými slovy, periferní prvky jsou v těchto případech většinou reprezentovány místem, časem, okolnostmi události. Naproti tomu u rámců, které popisují činnost prováděnou s úmyslem, jsou periferními prvky často záměr nebo přístup činitele akce. (Fillmore 2009, str. 325)

jako je tomu u rámce *Change_position_on_a_scale* (Změna polohy na stupnici), který mohou aktivovat lexikální jednotky jako *advance* (postoupit vpřed), *climb* (šplhat), *decline* (poklesnout) nebo *tumble* (spadnout, prudce klesnout).

4.3 Volba významové kategorie pro somatismus v idiomu

Tato práce je inspirována databází „Framenet“, která obsahuje seznam stovek významových rámců pro anglický jazyk spolu s upřesňujícími informacemi sémantického či syntaktického rázu. „Framenet“ je postaven na lexikální analýze, která je započata ustanovením a definicí rámců, pro které jazyk poskytuje vyjadřovací prostředky. Poté se přistoupí k popisu a pojmenování prvků rámce, výběru lexikálních jednotek daného rámce a vytvoření popisků příkladových vět (z korpusu) uvedených pro realizaci rámců. Vše je završeno automatickým vygenerováním lexikálních položek s popisem valence.

Způsob zpracování idiomů s částečným využitím databáze „Framenet“ je ukázán na následujících idiomech. Pro první názornou ukázkou byl vybrán snadno pochopitelný idiom „**zkrátit někoho o hlavu**“, který Čermákův kolektiv vysvětlil jako „popravit někoho (původně utnutím hlavy)“ s tím, že tento typ smrti byl často nařízen despotickým vládcem. Nejprve se při analýze zaměříme na samotný somatismus neboli s jakým významem daný lexém do idiomatické jednotky vstupuje. Zde je hlava, která není nijak oddělena od těla a která se podílí na mnoha řídicích procesech těla, brána přeneseně jako sídlo života. Pro tento případ somatismu lze zvolit významový rámeček *Život (Dead_or_Alive)*, který je definován tak, že osoba se nachází v dynamickém, udržovaném stavu žití nebo že daná osoba tento stav opustila. Doplnujícím prvkem pro tento rámeček je pak například údaj času smrti.

Naopak významový rámeček celého idiomu, *Zabití*, má složitější strukturu. Hlavními prvky tohoto rámce, který zachycuje obecnou situaci při odnímání života, jsou příčina, prostředek nebo nástroj zabití, oběť a osoba nebo entita, která zabíjí. Tyto prvky konstruuji naši představu zabíjení, přičemž ale není nutné, aby se všechny tyto proměnné objevily v daném sdělení. Pro aktivování představy v naší mysli jsou nutné jenom oběť a osoba nebo neživá entita provádějící akt zabíjení, která však může být nahrazena příčinou (např. sesuv půdy) nebo nástrojem zabíjení (např. kapesní nůž). Z následujícího příkladu, který zachycuje použití výše zmíněného idiomu, je tedy jasné, že pro aktivování představy zabíjení, bylo ve sdělení nutné uvést jenom osobu, která bude zabíjet, a osobu, která je cílem zabíjení (zde Ježíš).

„...propustí Barabáše. Ještě tě půjčí Antipovi na hraní. *Třeba tě taky o hlavu zkrátí*, jako toho před tebou.“ (Hejzlar 2014, str. 16)

Pro názornou ukázkou rámcového zařazení japonského idiomu se vybralo „**hana ni cuku**“, které vyjadřuje náš smyslový vjem, že nám něco nevoní. Daný pach sám o sobě může být nevábny, ale může se jednat také o vůni, kterou subjektivně vnímáme jako nepříjemnou. Použití nosu je zde motivováno jeho funkcí, a řadí se tak k těm případům, jejichž významovým rámcem je Cít (Sensation) a to konkrétně Čich. Tento rámec je tvořen podnětem, který na nás smyslově působí, a pak osobou či přímo smyslovým orgánem, který může stimul vnímat více specificky. Přeneseně lze tento idiom také použít pro vyjádření toho, že je daná věc pro nás nepříjemná a vnímáme ji negativně.

V idiomu „**me to hana no saki**“ (před očima a nosem) je somatismus „oko“ příslušníkem rámce Měřitelné vzdálenosti (Gradable proximity), který pro účely této práce můžeme nazvat Blízkostí. Rámec Blízkosti je definován pomocí osoby situované vůči nějakému určitému bodu v prostoru, který slouží jako základ pro měření vzdálenosti mezi jím a danou osobou. Upřesňujícími prvky jsou pak vyjádření míry, směru či času.

II. Praktická část

5. Oko v českém jazyce

5.1 Slovníková definice slova „oko“

Slovník spisovného jazyka českého uvádí u hesla „oko“ 5 významů (zrakový orgán, předmět připomínající oko, klička z materiálu, jednotka v loterii, karetní hra), přičemž pro účely této práce je hlavní sémantický obsah uvedený na první pozici. Pod pojmem „oko“ se v českém jazyce v první řadě rozumí zrakový orgán, který je umístěn v horní části těla živočichů. „Oko“ dále může označovat kličku nebo kroužek z nějakého materiálu (oka plotu). „Oko“ se také říká těm předmětům, které připomínají svým tvarem lidské oko (oko na punčoše, kuří oko, oko na peru páva). Dále se také používá jako jednotka v kartách nebo jako označení karetní hry.

(<http://ssjc.ujc.cas.cz>)

5.2 Významové kategorie oka v českých idiomech

Významové profily oka v českých idiomech jsou zrak, pozornost, pochopení, nádoba/projekce emocí, blízkost vzhled, přičemž zvlášť stojí skupina zahrnující ostatní, blíže nespecifikovatelná použití tohoto slova. Odhlédneme-li od čtvrtiny případů, v kterých oko vystupuje pouze jako pojmenování části těla (ztotožnitelné s kategorií „ostatní“), zjistíme, že do 14 % českých idiomů s okem jakožto bázovým slovem vstoupil tento somatismus na základě motivace vztahující se ke zrakové funkci oka. Oko zde vystupuje jakožto orgán, který zprostředkovává vizuální vjemy, které mohou být horší či lepší kvality podle daného jedince. Se zpracováním vizuálních informací o okolí úzce souvisí také míra, s kterou různé objekty pozorujeme, a způsob, jakým nahlížíme na svět. Oko jakožto vyjádření pozornosti, jakou objektu věnujeme, tvoří 18 % nashromážděného korpusu, a schopnost vnímat a chápat skrze zrakovou zkušenost pak zabírá 6 %.

Oko v další čtvrtině případů figuruje jakožto orgán zprostředkovávající obrázek o emocionálním rozpoložení člověka – již se tedy nejedná o čisté konstatování zrakové percepce, přiblížení dráhy našeho pohledu či schopnosti odhadu. Zde je naopak zohledněno, jak se na daný objekt díváme, což v některých případech může být podmíněno naší preferencí, zájmem nebo náklonností.

Se 7 % pak následují idiomy, v kterých je zohledněna vzdálenost viděného od očí - respektive od nás samotných. V některých případech platí tvrzení, že to, co se nachází v zorném poli, je tedy viditelné, a tudíž pro nás v dostatečné blízkosti. Poslední významovou skupinou očí je vzhled, kdy jsou u tohoto orgánu zohledněny vnější estetické kvality jako například tvar.

5.2.1 Oko ve významu blízkosti v českých idiomech

Oči slouží mimo jiné jako jeden z bodů pro měření vzdálenosti, což se projevuje v 7 % českých idiomů. Zde je somatismus součástí významového profilu blízkosti, kde vzhledem k očím či pomyslně od našeho těla vnímáme, v jaké vzdálenosti se nachází to, co vidíme.

Typickým frazémem pro tuto skupinu je výraz „**před očima**“. To, že máme nějaký předmět „**před očima**“, poukazuje na to, že se nachází v naší blízkosti. Pokud „**někomu stavíme něco před oči**“, snažíme se dát onen předmět přímo před něj, aby jej dobře viděl. Tímto jednáním se snažíme poukázat na určité okolnosti či souvislosti, které předtím dotyčnému unikly. Naopak pokud „**nějaký objekt máme z očí**“ nebo „**se nám ztratí z očí**“, tak se pozorovaná věc dostane mimo naše zrakové pole. To mnohdy znamená, že se daná věc dostala do takové vzdálenosti, z které již není pozorovatelná.

Zastoupeny jsou také případy, kdy vzhledem k našemu provinění nebo například špatným vztahům se snažíme vyhybat sociální interakci s dotyčným. Pro takové případy se vžily idiomy jako „**nejít/nelézt někomu na oči**“, „**nemoci někomu přijít na oči**“, „**netroufat si přijít někomu na oči**“, nebo „**klidit se někomu z očí**“. Zde je oko vyjádřením perimetru, který si od dotyčného udržujeme. Jinými slovy, v těchto případech se snažíme nacházet ve velké vzdálenosti od zmíněné osoby.

5.2.2 Oko ve významu zraku v českých idiomech

Oko je v první řadě vnímáno jako párový orgán, který zprostředkovává vizuální obraz na základě, kterého si vytváříme představu o našem okolí, a který zároveň je důležitým prostředkem pro poznávací a učební proces. V českém jazyce jsou naopak hojně zastoupeny idiomatické výrazy vztahující se ke špatné funkci zrakového orgánu. Problém se zrakem dokládají výrazy jako „**být špatný na oči**“, „**nevidět na oči**“, kdy dotyčný má slabý zrak nebo vidí rozostřeně vinou přetěžování očí nebo vyčerpání. Zkreslené informace dostává také člověk, který šilhá. Osoba, u které není seřizen pohled pravým a levým okem je tím, který „**má oči šejdrem**“. Význam dobrého zraku je v českém jazyce uchován ve výrazu „**mít dobré oči**“.

5.2.3. Oko ve významu pochopení v českých idiomech

V českých idiomech nalezneme nižší počet idiomatických výrazů, u kterých je od dobrých očí odvozen dobrý odhad neboli zkušenosti, které se nám skrze vizuální obrazy usadily v hlavě a staly se tak základem pro dobrý odhad. „**Mít oko**“ neznamená být obdařen zrakovým orgánem, ale vycházet ze zkušenosti. Tehdy jsme schopni zvládat danou aktivitu pouze pomocí odhadu, nikoliv s použitím měřicích nástrojů či pomůcek. Člověk, který „**má na něco oko**“, je kromě měření odhadem schopen také rozeznat určité opakující se vzorce v chování nebo najít určitá specifika charakteristická pro dané věci. Stejného významu jsou taktéž výrazy „**mít dobré oko**“, „**mít něco ve voku**“ nebo „**dělat od oka**“. V případě určení entity či blíže nějakého detailu se používá výraz „**rozeznat něco (pouhým/prostým) okem**“, kdy nemusíme použít zvětšovacího skla.

Špatný odhad je zanesen ve výrazu „**mít špatné oko na**“, přičemž špatné vnímání v prostoru či špatné rozeznání tvarů je obsaženo ve výrazu „**mít oko z Kašparovy krávy**“. Ke špatnému úsudku nebo respektive ke zkreslenému zrakovému vnímání může dojít také v důsledku emocionálního opojení či neobjektivnosti, což je reflektováno ve výrazech „**mít oči zaslepené mamonem**“, „**mít velké oči**“, „**zalepit oči**“. Když máme velké oči, tak máme tendenci přecenit naše možnosti nebo schopnosti vzhledem k objemu práce nebo například jídla. Oči jakožto nástroj využívaný pro vynášení úsudku může být také ovlivněn penězi, slávou a dalšími lákavými pozlátky, kterými můžeme dotýcnému „**zalepit oči**“.

U sledování se také můžeme zaobírat autenticitou informací, kterou nám zprostředkovávají naše zrakové orgány. Často dáváme přednost tomu zažít něco na vlastní kůži nebo „**vidět něco na vlastní oči**“, než se pouze spoléhat na informaci získanou z jiného zdroje. Někdy je však nutné, abychom se na daný problém „**dívali očima někoho jiného**“ a byli tedy schopni vidět danou záležitost i z jiné stránky a zvážit jiné atributy. Především po konfrontaci s novým faktem či informací, která „**nám otevře oči**“, jsme schopni situaci chápat jinak a všimnout si jiných stránek, a „**vidět tak danou věc novými očima**“.

Na určitém přechodu kategorií stojí náklonost ovlivňující náš úsudek a hodnocení. U člověka si „**dobré oko uděláme**“ tehdy, když mu nabídneme pomoc nebo poskytneme výhody. Dobré oko máme také například u nadřízeného, jehož náklonost a přízeň jsme získali díky dobrým výsledkům. „**V očích** dotýcného však **klesneme**“, pokud se dopustíme neomluvitelné chyby nebo zklameme jeho důvěru, čímž ztratíme u něj úctu. Ale obecně vzato „**stoupnout v očích někoho**“ tím, že si vysloužíme uznání, není jednoduché.

5.2.4 Oko ve významu nádoby/projekce emocí v českých idiomech

Skrze náš pohled můžeme vyjádřit mnohé emoce a naše pohnutky – když „**mrskneme po někom okem**“, tak se na někoho podíváme nepřátelsky. Člověk, který nás „**probodl očima**“, nám věnoval zlý či nenávistný pohled. Pokud má někdo podezření, že jsme se dopustili něčeho špatného, bude nás „**provrtávat očima**“ neboli se bude na nás zkoumavě a pronikavě dívat. A pokud se dopátrá toho, že jsme se něčím provinili, tak nás bude „**přibíjet očima**“ neboli se bude na nás mlčky a káravě dívat. Naopak ten, kdo bude cítit vděčnost nebo bude kvůli nám cítit dojetí, nás bude „**hladit očima**“, takže v jeho pohledu budeme cítit něhu. Hladit pohledem nás může také osoba, která je do nás zamilovaná, a pokud bude vůči nám cítit sexuální vzrušení, tak nás bude „**očima svlékat**“. O partnerovi, který nám věnuje vřelý nebo milý pohled, můžeme také říci, že „**má sametové oči**“. Naopak člověk, co má „**rybí oči**“, vyše naším směrem chladný pohled nebo se bude tvářit studeně.

Oči slouží jako hlavní kanál pro přijímání podnětů zvenčí, které v mozku projdou řadou vyhodnocovacích procesů. Při tvorbě úsudku se také přihlíží k tomu, jak na nás určité stimuly působí, zda „**nám něco padlo do oka**“, zda něco „**zalahodilo našemu oku**“ nebo zda jsme naopak „**ani okem o daný objekt nezavadili**“. Například úchvatná scénérie, umělecký kus nebo krásně nazdobený dort jsou tím, co se může dotknout našeho estetického citění a co „**zalahodí našemu oku**“. Naši pozornost si může získat také to, jakým způsobem se člověk prezentuje nebo jak přistupuje k určitým úkolům. Když se nám takový člověk (nebo i objekt) zalíbí, tak říkáme, že nám „**padl do oka**“. „**Očima visíme na tom**“, co nás nějakým způsobem kladně oslovilo a vyvolalo v nás určité sympatie. Požitek zažíváme tehdy, když se „**na něčem paseme očima**“ což může být dosažený úspěch nebo naopak selhání kolegy. Kromě toho výhra v loterii, povýšení nebo jiná forma zdaru může „**dělat zlé oči**“ neboli vzbuzovat závist nebo nepřátelství.

Láska je silná emoce, která prostupuje naším životem. Zamilovanost je přes oční pohled často zřejmá, což dokládají výrazy jako „**dělat zamilované oči**“, „**dívat se na něco okouzlenýma očima**“, „**hltat očima**“, „**mít oči jen pro někoho**“, „**moc na něčem oči nechat**“, „**dělat na někoho oči**“ nebo „**vpíjet se očima**“. Dívka, která zahlédla přitažlivého muže, ho může chtít upoutat tím, že bude na něj „**dělat oči**“. Tehdy ho bude svádět pohledem, nebo se bude do něj „**vpíjet očima**“, a muž bude tak fascinován jejím pohledem. Když přijde na koketování tak může na něj poté „**dělat zamilované oči**“ nebo se na něj „**dívat okouzlenýma očima**“. Především pokud muž je ve společnosti půvabné ženy a má o ni velký zájem, tak o jeho pohledu se říká, že „**hltá** dotyčnou osobu **očima**“.

Další emocí, kterou můžeme z očí vyčíst, je radost, která se nám v očích objeví, když „**očima blýskneme**“. Spokojenost a radost se nám ukáže na tváři tak, že se nám rozjasní obličej a „**svítíme očima**“. (Pokud nám „**svítí oči**“, tak to může být mimo jiné důsledek radostného opojení alkoholem.) Ten, kdo nám závidí například dosažený úspěch a/nebo se na něco dychtivě dívá, „**má hladové oči**“.

Oči fungují také jako plocha, ze které můžeme pomyslně číst něčí pocity, přání či myšlenky, a získat tak lepší představu o dotyčném. Především pokud jsme vnímaví jedinci, tak jsme schopni „**vidět druhému na očích**“, že například chce něco koupit nebo chce něco odmítnout, aniž bychom museli s ním o tom mluvit. „**Vyčíst někomu něco z očí**“ nebo „**číst někomu na očích**“ jsou zaměnitelné výrazy, které vychází ze situací, kdy podle pohledu druhé osoby poznáme její skutečný názor a její smýšlení, i když ona osoba o tom nemůže mluvit. Obzvláště pokud jsme zamilovaní nebo oddaní, tak můžeme mít sklon „**vyčíst z očí**“ oné důležité osoby **každé přání**“. To obnáší to, že pro dotyčného jsme odhodláni udělat vše a splnit mu jeho přání.

Pomocí očí dáváme často najevo, že nás něco překvapilo, když „**otevřeme oči nad něčím dokořán**“ nebo když „**na něco vyvalíme oči**“. Údiv dáváme znát také tím, že „**poulíme oči**“ nebo „**vytřeštíme oči na**“ to, co nás fascinuje nebo ohromí. Úžas spojujeme také se situací, kdy máme „**oči navrch hlavy**“. Ale naopak v reakci na to, co nás vůbec nevyvedlo z míry a jaksi jsme to očekávali, „**nemrkneme ani okem**“.

5.2.5 Oči ve významu pozornosti v českých idiomech

Špatné zpracování vizuálních podnětů může však souviset také s nepozorností nebo s chybným vyhodnocením mozku, pro což se používají výrazy „**být na jedno oko slepý**“ nebo „**být na obě oči slepý**“. O člověku prohlásíme, že musí „**být na obě oči slepý**“ tehdy, když něco nepochopitelně přehlédne, neuvědomí si něco jasného nebo třeba nemůže najít předmět, který má přímo v těsné blízkosti.

U pohledu je taktéž zohledněna míra či jeho záběr s ohledem na věci nebo lidi, které pozorujeme. Intenzita pohledu či velká pozornost přikládána sledování je především u člověka, který „**má oči vepředu i vzadu**“. Takový člověk dává na všechno neustále velký pozor, což může být také podmíněno strachem o milované osoby nebo snahou zajistit bezpečnost objektu. Nejsou to tedy jenom dozorcí nebo lidé z hlídky, kteří „**mají oči všude**“, ale také rodiče nebo třeba učitelé, kteří vše okolo ostražitě pozorují, aby jim nic neuniklo.

Některým lidem však musíme vyloženě říci, aby „**vzali oči do hrsti**“ a „**chodili s otevřenýma očima**“. Tím jim nařizujeme, aby věnovali velkou pozornost svému okolí či něco bedlivě sledovali. V případě, že jsou nervózní, tak mají sklon „**těkat očima**“. Pokud takoví lidé mají například „**něco hledat očima**“, tak je často uvidíme, jak „**napínají oči**“ - jak se rozhlíží a snaží se něco či „**někoho zachytit pohledem**“. Když „**brousí po něčem očima**“ a jsou při svém hledání úspěšní, tak mají tendenci na hledaném objektu „**utkvět očima**“ a zahledět se. Ačkoliv „**upíráme oči na**“ náš objekt zájmu a snažíme „**se z něj nespouštět oči**“, tak se může stát, že námi „**sledovaná věc se nám ztratí z očí**“. Problém nastává především tehdy, kdy jsme „**sledovali podezřelého jen jedním okem**“ a „**pustili ho z očí**“. Tehdy jsme byli nesoustřední a nevěnovali dotyčnému dostatečnou pozornost.

Zvýšenou pozornost věnujeme objektu jednak ve spojitosti s hrozbou, což je případ výrazu „**mít něco stále na očích**“, a jednak ve spojitosti s tím, co získalo náš zájem či sympatie. Druhým případem může být situace, kdy nás zaujme něčí vyprávění, takže pak „**očima visíme** onomu vypravěči **na rtech**“. Naopak když se nám dostane do rukou nudný magazín, tak máme sklon k tomu, abychom po stránkách „**klouzali očima**“ nebo abychom text „**přeletěli očima**“. Když se na dokumenty nebo nějaký text „**podíváme jen jedním okem**“, tak to také značí, že jsme si dané tiskoviny prohlédli jenom zběžně a v rychlosti, což může být v důsledku nezájmu, líné povahy či únavy. Kvůli omezenému času se můžeme dostat také do situace, kdy musíme „**text přeletět očima**“.

Pokud bychom uvažovali o pozornosti jako o míře přikládání důležitosti, tak můžeme do této kategorie zařadit také výrazy „**přimhouřit / zavřít nad něčím oko**“ a „**zavírat oči před něčím**“. Oči zavíráme před tím, čím se nechceme zabývat, a naše snaha daný objekt přehlízet může vycházet z lenosti nebo neochoty si připustit nepříznivé fakty. „**Oči přimhouříme**“ naopak nad chybou druhého, když ho hodnotíme a jsme ochotni omluvit nedostatek dotyčného, který jinak podal dobrý výkon.

Oči je možné chápat také jako indikátor toho, kdy je člověk při vědomí nebo se naopak nachází v klidové fázi organismu neboli ve spánku, kdy je jeho práh citlivosti vůči vnějším podnětům snížen. U lidí, kteří „**mají otevřené oči**“, máme tendenci předpokládat, že jsou si vědomi svého okolí a že jsou schopni reagovat na podněty. To je podloženo také medicínou, kdy lékař posvítí člověku do očí, aby zjistil, zda jeho zornice se rozšiřují a tělo na stimul reaguje. Pokud ale člověk „**má nepřítomné oči**“, tak tím myslíme, že není duchem přítomný a příliš nevnímá (což může být v důsledku zamyšlení). Snížená citlivost vůči podnětům, horší pozornost či podrážděnost jsou příznaky únavy, která se projevují tím, že už „**sotva udržíme**

oči otevřené“. Když se nám únavou zavírají víčka, tak pro vyjádření naší ospalosti můžeme říct, že už „**máme malé oči**“ nebo že „**máme těžké oči**“.

V důsledku změn, poruch organismu nebo kladených nároků je kvalita spánku výrazně ovlivněna. Člověk, který „**spí s otevřenýma očima**“, spí velmi lehce. Proto i během této klidové fáze je schopen registrovat vzruchy, které ho mohou i při menší intenzitě snadno probudit. Stejná situace panuje u člověka, který „**spí jen na půl oka**“ nebo „**spí na jedno oko**“. Poruchu spánku registrujeme u člověka, který „**nezamhouřil oka celou noc**“, kdy tedy nemohl usnout. Pokud se ale člověku „**zavřou oči navěky**“, tak tím opisem říkáme, že odešel z tohoto světa neboli že zemřel. U mrtvého, který má oči otevřené, je zvykem „**oči zatlačit**“.

5.2.6 Oko ve významu vzhledu v českých idiomech

V českém jazyce se kolokace jako „**volské oko**“ nebo „**kuří oko**“ vztahují k metaforickému principu, kdy se, konkrétně v tomto případě, pojmenování utváří na základě vzhledu lidského oka. Lidské nebo zvířecí oko je malé a kulaté, stejně jako je tomu u kruhovitého útvaru (poškozené kůže) na chodidle nebo u žloutku v případě pokrmu zvaného volského oko.

5.2.7 Ostatní použití oka v českých idiomech

Ostatní použití somatismu oko zahrnují například případy, kdy je oko do idiomu vsazeno ve významu části těla. Například osoba, která „**si mne oko**“, se snaží o zlepšení získávaného vizuálního obrazu. „**Mhouřit oči**“ může mít stejné konotace nebo se může jednat o situaci, kdy se daná osoba snaží ochránit svůj zrak například před silným světlem.

Oči se také podílí na řeči, kterou promlouvá tělo. V reakci na připomenutí špatného skutku nebo zásluhy mají mnozí z nás tendenci „**sklopit oči**“ nebo „**uhýbat očima**“. Tím dáváme najevo ostych nebo sdělujeme, že pocítujeme stud a hanbu. Stejně tak když jsme v rozpacích nebo se stydíme, tak „**nevíme, kam s očima**“.

6. Oko v japonském jazyce

6.1 Slovníková definice slova „me“ 目

Elektronický slovník „Dedžitaru Daidžisen“ uvádí u substantiva „me“/ „moku“ (目) rovnou 17 významů, přičemž pro účely práce stačí uvést 10 nejfrekventovanějších. V první řadě se zde jedná o orgán, pomocí kterého pozorujeme objekty kolem nás a přijímáme informace o světlu či barvách. Dále se pod slovem „me“ pochopitelně rozumí samotný zrak a pohled, který někomu či něčemu věnujeme. Kromě toho schopnost rozlišit dobré atributy od špatných u daného objektu neboli schopnost rozlišení, se taktéž stala jedním z významů tohoto slova. Tímto lexémem se taktéž označuje to, co vidíme, dále to, co ostražitě pozorujeme, nebo vnější vzhled předmětu ve smyslu, že něco se určitým způsobem navenek manifestuje. Stejně jako je tomu v českém jazyce, tak také v japonštině se pro předměty, které svým umístěním nebo vzhledem připomínají oko, používá výraz „me“ (oko). A v neposlední řadě je substantivum „me“ uloženo v japonském jazyce jako měřicí jednotka pro váhu nebo množství, z čehož je nejzajímavější asi použití ve spojitosti s počítáním letokruhů u stromů.

6.2 Významové kategorie oka v japonském jazyce

Pro použití somatismu oko v japonských idiomech byly vyčleněny následující významové oblasti – zrak, nádoba/projekce emocí, pozornost, pochopení, blízkost, vzhled a ostatní případy. Téměř v jedné pětině japonských idiomů se vyskytuje lexém „oko“/“oči“ ve významu zrakového orgánu, jež zpracovává vizuální podobu objektu. Ten nám buď vstoupil do zrakového pole nebo my jej cíleně pozorujeme s větší či menší pozorností. Na základě toho, jak moc se na danou věc soustředíme očima nebo jak jsme schopni vnímat naše okolí, je možné oči chápat také jako vyjádření pozornosti (14 %) nebo schopnosti chápat a nahlížet na danou věc (4 %).

Další pětina idiomů s bázovým slovem „oko“ jsou prostředky, pomocí kterých vyjadřujeme, že věnujeme nějakému předmětu nebo osobě pohled, který je však emocionálně zabarven. Oči mohou tudíž sloužit také jako nástroj pro komunikaci či pro nepřímé sdělení emocí a myšlenek.

U očí se zohledňuje také atribut lokalizace, který se však v tomto případě netýká umístění očí vzhledem k zemi ale v souvislosti s tím, v jaké dálce se od nás nachází pozorovaný předmět. Ve srovnání s českými idiomy je však japonských idiomů, které používají oko pro vyjádření blízkosti, menší množství.

V kategorii ostatních použití slova „me“ jsou frazémy s okem jakožto orgánem bez zrakového funkce či lokalizace v popředí. V malé míře jsou dohledatelné také idiomy, které popisují vzhled očí (konkrétně jejich barvu a velikost).

6.2.1 Oko ve významu blízkosti v japonských idiomech

Profil vzdálenosti je definován pomocí (fyzické) vzdálenosti, kterou mezi sebou mají dvě entity, které jsou součástí události, které se daná osoba účastní. Oči často figurují v těchto obrazech, kdy se snažíme vyjádřit, že se nějaký objekt nachází v naší (těsné) blízkosti. Japonští mluvčí podobně jako čeští mluvčí mohou pro takovou situaci použít výraz, že mají něco přímo před očima a nosem („**me to hana no saki**“), nebo že mají jen kousek od očí („**me ni čikai**“) objekt, který sledují a nemohou jej spustit z očí. Osoba, která nevidí nic jiného kromě toho, co má přímo před očima („**mesaki dake šika mienai**“), není schopna také ničemu jinému rozumět. Ten, kdo má stále něco před očima („**mesaki ga kiku**“), se ve vzpomínkách vrací k určité okolnosti a přehrává si danou událost tak, jako kdyby se to odehrávalo před jeho očima. A pro vyjádření vzdálenosti nejen místní, ale také časové lze použít výraz, že to je jako (mezera) mezi nosem a očima („**me to hana no aida**“).

6.2.2 Oko ve významu zrakového orgánu v japonských idiomech

Profil zraku popisuje situaci, kdy dochází k podráždění smyslu na základě projevu stimulantu. Hlavní funkcí očí je zaznamenat optické podněty a pak je zaslat pro zpracování do mozku, který vyhodnotí tvary, barvy a další aspekty obrazu zaznamenaného na sítnici oka. Základní rozlišení vychází z toho, zda naše zrakové receptory fungují či nikoliv neboli zda jsme schopni něco vidět. Za předpokladu, že máme otevřené oči („**me ga aku**“) a jsme schopni vidět („**me ga mieru**“), se o této situaci Japonci vyjádří tak, že jim oči fungují („**me ga hataraku**“). Ti, co mají dobré oči („**me ga ii**“), nemají potíže se zrakem, ale následkem úrazu či nemoci může dojít ke zhoršení zraku („**me ga warui**“) či jeho úplné ztrátě („**me ga cubureru**“).

Obecné vyjádření toho, že se nám něco vyjevilo, vystihují výrazy, že nám něco přišlo na oči („**me ni hairu**“), nebo že se něco dotklo našeho pohledu/spočínulo nám to na očích („**me ni fureru**“). U výrazu vidět očima („**me ni miru**“) je v popředí více subjekt než viděný objekt. Cílený pohyb očí se pak uplatňuje u většiny dalších výrazů, kterými vyjadřujeme, že něco vidíme.

Autentičnost je pak obsažena ve výrazu vidět na vlastní oči a slyšet na vlastní uši („**me de mi, mimi de kiku**“), ale někdy se nám může naskytnout takový pohled, že nemůžeme uvěřit

vlastním očím („**me wo utagau**“). Ve spojitosti se sociální interakcí se začal používat výraz, že se někomu nepodíváme do očí („**me ga awanai**“).

S narůstajícím věkem také dochází ke ztrátě elasticity oční bulvy, a tedy k následnému zhoršení zraku, o čem se Japonci vyjadřují jako o zkažených očích („**me ga kusaru**“). A pokud se nám oči lehce unaví nebo nám už tak dobře neslouží, tak řekneme, že máme slabé oči („**me ga jowai**“). Mohou však nastat takové případy, kdy dojde ke zlepšení stavu našich očí („**me ga joku naru**“) v důsledku odeznění potíží („**me ga genzuru**“) či nemoci postihující oko.

6.2.3 Oko ve významu pozornosti v japonských idiomech

I když necháme oči bloudit, tak máme tendenci pak očima spočinout („**me wo todomeru**“) nebo zastavit se očima („**me wo tomeru**“) na tom, co nás osloví a co následně máme tendenci pozorně sledovat. To, co sledujeme očima („**me ni miru**“), je většinou pro nás důležité natolik, že tomu věnujeme naši veškerou pozornost („**me wo kakeru**“).

Když se snažíme vyjádřit, že jsme plně soustředěni na pozorování něčeho, tak pro to můžeme použít výrazy jako mít oči na šťopkách („**me wo tateru**“), něco bedlivě pozorovat („**me wo sumasu**“), nebo být k něčemu přilepený očima („**me wo cukeru**“) či nemoci od něčeho odhlédnout („**me wo hanarenai**“). V kontrastu vůči tomu, co přitahuje naši pozornost („**me wo hiku**“), jsou ty podněty, kterým vůbec pozornost nevěnujeme („**me wo hanacu**“), tedy že nezavádíme o ně ani okem („**me wo sae kakenai**“). A pak jsou tu výjevy, od kterých odhlédneme („**me wo sumukeru**“), spustíme z očí („**me wo hanasu**“) nebo na které se nemůžeme ani podívat („**me mo aterarenai**“) nebo před kterými zavřeme oči („**me wo fusagu**“). Tím, že nad něčím přizavřeme oči („**me wo cuburu**“), můžeme také vyjádřit, že něco ignorujeme nebo odmítáme.

Oči jsou taktéž indikátorem toho, zda jsme při vědomí a schopni vnímat a zpracovávat různé optické podněty, nebo zda spíme a nejsme si vědomi okolního světa. Když na nás padá únava, tak se nám oči klíží a máme unavené nebo spící oči („**me wo nemuru**“). Pokud oči zavřeme („**me wo cuburu**“, „**me wo fusagu**“), říkáme tím, že spíme. Přeneseně lze tento výraz použít také pro sdělení, že dotyčná osoba spí věčně neboli že umřela. Když se nám nepřivírají oči, horní víčko se neseťkává s dolním víčkem, nastává případ, že nemůžeme spát („**me mo awazu**“). Pokud trpíme poruchou spánku nebo z nějakých příčin výjimečně nemůžeme přejít do klidové fáze, říkáme, že jsme ani oko nezamhouřili („**me ga awanai**“). Návrat z krajiny snů se projeví vzbuzením spojeným s otevřením očí („**me wo samasu**“). Stav, kdy se horní a dolní

víčka nedotýkají („**me no saja ga hazureru**“) a máme tedy otevřené oči („**me ga aku**“, „**me wo aite**“), máme v mysli spojený s tím, že jsme bdělí.

Když nám tancují oči - český ekvivalent by byl před očima nám tančí hvězdičky - („**me ga mau**“), říkáme tím, že se nám točí hlava, a tudíž že zřejmě brzy ztratíme vědomí. Pokud se nám točí oči („**me ga mawaru**“), říkáme tím, že se cítíme slabě je nám na omdlení („**me ga kurubeku**“). V češtině se taktéž používá výraz, že se se mnou točí svět („**me wo mawasu**“) nebo že se mi zatmělo před očima („**me ga kureru**“, „**me ga kuramu**“).

6.2.4 Oko ve významu pochopení v japonských idiomech

Mít špatné oči („**me ga warui**“) se však přeneseně může týkat špatného úhlu pohledu pro věc nebo nabývat významu pro nepochopení/nedocenění. V přeneseném slova smyslu se taktéž používá výraz nemít na něco oko („**me kikazu**“, „**~ni me ga nai**“), kdy nedokážeme rozlišit dobré či špatné atributy objektu, nebo nedokážeme určit, zda to, co vidím, je pravá věc či nikoliv. Komplementárním je k tomu výraz mít něco v oku („**me ni mieta**“), kdy dokážeme něco dobře posoudit a odhadnout.

6.2.5 Oko ve významu nádoby/projekce emocí v japonských idiomech

O věci či osobě, která nějakým způsobem získá naši pozornost („**me wo kubaru**“) nebo nás zaujme, často zavadíme očima („**me ga tomaru**“). A když narazíme na něco, co nás okouzlí („**me wo ubawareru**“), tak nás pak oči mohou přestat poslouchat („**me ga fudžijú da**“) a pozorně sledují („**me wo todomeru**“) to, co nás oslovilo. Na tom, co se nám líbí nebo na čem nám záleží, můžeme viset očima („**me ga kakeru**“).

O očích se říká, že jsou zrcadlem duše, protože očima můžeme ukázat a vyjádřit pocity uložené v srdci („**me wo miseru**“), popřípadě se nám v očích zrcadlí naše myšlenkové pochody. O tom, že oči mluví svým jazykem a dokážou nám mnohé sdělit, svědčí také spojení, že oči mluví tolik jako ústa („**me wa kuči hodo mono wo iu**“).

To, co se nám zračí v očích („**me ni mono wo miseru**“, „**me ni mieru**“) nebo co dáváme pomocí očí najevo („**memazete širaseru**“), může být překvapení („**me ga odoroku**“, „**me wo odorokasu**“). Při konfrontaci s něčím nečekaným máme tendenci vytřeštit oči („**me wo miharaseru**“), takže se naše oči zvětší. Případ, kdy se nám oči otevřou dokořán („**me wo maruku suru**“), Japonci přirovnávají k tomu, že se jim oči zvětší do velikosti talířů („**me wo sara hodo ni suru**“). Mít oči velké jako talíře je pak interpretováno jako projev překvapení. To,

co nás překvapí, v nás může vyvolat také jinou reakci a to, že začneme mrkat („**me wo pačipači**“). A když náš zrak spočine na něčem krásném, brilantním, tak nic neříkáme, pouze zíráme a v očích se nám zračí úžas („**me mo oja ni**“).

Další silnou emocí, kterou z očí vyčteme, je zlost nebo vztek. Když se nám v očích zrcadlí hněv („**me wo okorasu**“) nebo když jsme rozčilení („**me wo sankaku ni suru**“), tak můžeme vysílat nenávistný pohled („**me wo curiageru**“). Pro případ, kdy jsme rozrušení nebo naopak pocítujeme vzrušení, japonština nabízí výrazy, že se nám protočily panenky nebo že nám zapadly oči („**me ga curušiagaru**“). Když se nám změní barva očí („**me no iro wo kaeru**“), můžeme tím vyjádřit, že nás vyvedlo něco z míry, rozrušilo, popřípadě překvapilo, a naše oči zrudly („**me wo akameru**“).

Oči se zapojují také do komunikace v rámci společenské interakce. Mít tvrdé oči nebo věnovat tvrdý pohled („**me wo kataki ni suru**“) se používá tehdy, když jsme vůči někomu chladní a snažíme se vyjádřit nepřátelskost. Naopak v reakci na pohled na atraktivní ženu se Japoncům začnou koutky očí svažovat („**medžiri wo sageru**“), což můžeme převést do českého jazyka tak, že dotyčný očima ženu svléká.

Naopak když nám oči září („**me ga kagajaku**“), říkáme tím, že pocítujeme štěstí nebo radost. Tehdy se nám mohou také štěstím rozzářit oči („**me wo hirakaseru**“, „**me wo kagajaku**“). A když mrkáme očima („**me wo šibatataku**“), můžeme pomocí toho komunikovat beze slov a naznačit tak dotyčnému náš zájem o něj.

Různé stimuly v nás mohou vyvolat emocionální reakci takovou, že se nám zalesknou oči nebo že se nám oči zalijí slzami („**me wo urumaseru**“). A když o někom řekneme, že má zarudlé oči („**me ga hareru**“), je to hyperbolické vyjádření toho, že dotyčný plakal.

6.2.6 Oko ve významu velikosti v japonských idiomech

K metaforickému použití výrazu s okem se uchylujeme také tehdy, když chceme vyjádřit, že něco je malé. Tehdy řekneme, že daná věc je natolik malá, že by se nám vešla do oka („**me ni hairu**“). Kromě tohoto případu však korpus sestavený pro účely této práce neobsahoval další idiom, který by používal tento somatismus pro vyjádření vzhledu.

6.2.7 Ostatní použití oka v japonských idiomech

V rámci tohoto významového rámce je s okem nakládáno jako s částí těla, která patří nějaké osobě, o které referujeme. Tento orgán je pak blíže specifikován například adjektivem

pro estetické kvality (např. šířkou či barvou), subjektivně hodnotícím slovem (hezký, ošklivý) nebo upřesněnou lokalizací (např. dolní, pravý).

Vzhled očí není v japonském jazyce zastoupen příliš velkým počtem frazémů, přičemž nalezené jednotky odkazují k barvě, velikosti a tvaru očí. Japonci mají přirozeně tmavé oči („**me ga kurai**“). Někteří jedince mohou mít malé, úzké, oči („**me ga hosoi**“), kdy mezi jejich horním a dolním víčkem je malý rozestup, což způsobuje, že je vidět pouze malá část oční bulvy. Viditelné oční bělmo mohou také zmenšit tehdy, když mžourají očima neboli když oči přivírají („**me wo komakaku suru**“). U jiných jedinců může být zase nápadné to, že koutky jejich očí směřují dolů („**me ga sagaru**“), takže se jejich oči jakoby svažují či vypadají, jako by klesaly do stran. S tím, jak fungují svaly v obličeji v reakci na různé podněty, může dojít k tomu, že viditelná plocha očí se zmenší natolik, že v porovnání s normální velikostí očí v klidovém stavu, se zdá, že nám oči zmizely. Na to naráží výraz, že se smějeme natolik, jako bychom neměli oči („**me mo naku warau**“), což vyplývá z výrazu v obličeji, který zapříčiní, že se oči extrémně zmenší.

K výrazným částem lidského obličeje můžeme zařadit oči a nos, což se do určité míry odráží také při lidském kontaktu, kdy máme sklon věnovat zvýšenou pozornost očím druhé osoby. To lze vidět na vedení dětí při kreslení, kterým se říká, že při kreslení člověka musejí do kolečka symbolizujícího hlavu nakreslit očička a nosánek. A proto když chceme říct, že jsme něčemu vtiskli konkrétní podobu, řekneme, že jsme tomu dali oči a nos („**me to hana wo cukeru**“).

Z nadměrného používání či příliš velké zátěže kladené na naše oči může dojít k tomu, že nás oči začnou bolet („**me ga itaku naru**“, „**me no hata ga itai**“), natečou nám („**me ga hareru**“) či zčervenají („**me ga tadareru**“).

7. Ucho v českém jazyce

7.1 Slovníková definice slova „ucho“

Lexém „ucho“ je ve „Slovníku spisovného jazyka českého“ definován v první řadě jakožto sluchový orgán či v zúženém pojetí pouze jako jeho vnější část neboli boltec, který je na hlavě dobře viditelný či dohledatelný. Pod uchem se také v některých případech rozumí předměty či jejich části, které svým vzhledem připomínají lidské ucho, což dokládají spojení jako „čepice s uchy“, „hrnec s dvěma uchy“ nebo „ucho lenošky“. Slangové použití slova „ucho“ odkazuje k vojákově bez hodnoty či k člověku bez zkušeností, který je v určité oblasti začátečníkem, a popřípadě nešikovný. Řídce je ucho považováno za nadávku mířenou na adresu nemotorného člověka. (<http://ssjc.ujc.cas.cz>)

7.2 Významové kategorie ucha v českém jazyce

Použití slova „ucho“ je téměř v polovině shromážděných idiomů motivováno sluchovou funkcí tohoto orgánu, u které se zohledňuje schopnost zpracovávat zvukové podněty a s ní v některých případech spojovaná míra pozornosti věnovaná podnětům. U čtvrtiny idiomů je ucho použito vzhledem ke svému umístění na lidském těle – lidské ucho je umístěno na hlavě, čímž se nachází ve velké výšce nad zemí, proto se tento somatismus využívá pro vyjádření větší míry. Pouze pak 4 % připadají na použití ucha pro vnější estetické vlastnosti. Zbýlých 22 % idiomů pak operuje s uchem jakožto s částí těla, u které však v popředí není žádný aspekt jako funkce, umístění atd.

7.2.1 Ucho ve významu prostorové orientace v českém jazyce

U somatických idiomů, jejichž bázovým slovem je ucho, vystupuje více do popředí umístění uší. Vzhledem k lokalizaci se ve frazeologických jednotkách často objevuje odkaz k tomu, že uši se nacházejí u vrcholu lidské postavy, a tudíž jsou ve srovnání například s koleny ve větší vzdálenosti od země či od naší nejnižší položené části těla. Z toho důvodu se přeneseným způsobem uši používají pro vyjádření míry o velkých hodnotách. To je patrné například u spojení „**být v něčem až po uši**“ či „**vězet v tom až po uši**“, kdy je člověk zatažen nebo se účastní velkým podílem trestuhodné činnosti. Míra takto vztažená k uším se může pojít také s nepříznivým stavem, v kterém se daná osoba nachází v souvislosti s finanční situací či čistotou vzhledu. To dokládají spojení jako „**být špinavý až za ušima**“ („**být umazaný až za ušima**“) a „**být zadlužený až za ušima**“. Škálu emočního zasažení lze taktéž vyjádřit skrze míru odvozenou od uší. To platí pro případ, kdy mluvíme o člověku, který pocítuje velký strach

či obavy, a je tedy „**podělanej až za ušima**“. V emočním spektru nalezneme také vyjádření „**začervenat se až po uši**“, kdy člověk zrudne v reakci na škádlení či na nepříjemnou situaci. Dále také existuje vyjádření „**zamilovaný až po uši**“, kdy referujeme o člověku, který se hluboce do někoho zamiloval a své city vyjadřuje poněkud směšným způsobem. Emoce se odráží také v obličeji toho, kdo se „**směje od ucha k uchu**“ z radosti nebo třeba kvůli zaznamenanému úspěchu.

7.2.2 Ucho ve významu sluchu a pozornosti v českém jazyce

Význam, který stojí v popředí, je bezesporu funkce ucha jakožto orgánu, pomocí kterého přijímáme k zpracování zvukové a řečové projevy z našeho okolí. Člověk, který disponuje dobrým sluchem, a „**má tak zajecí uši**“, bývá přirovnáván k těmto býložravcům, jejichž jednou z obran proti predátorům jsou velké uši, zajišťující lepší příjem zvukových podnětů. Jedinec, který má „**tenké uši**“, taktéž velmi dobře slyší. Nicméně u něj je potřeba si dát pozor na to, že často zaslechne i to, co není souzeno jeho uším. To je případ také té osoby, která „**má uši všude**“, takže její obeznámenost se situacemi druhých je podmíněna její zvědavostí, jejím nutkáním odposlouchávat cizí hovory. Se sluchem spojený je cit pro vnímání hudby, který je přítomen u těch lidí, kteří „**mají uši pro muziku**“, a jsou tak vybaveni schopností rozpoznat tóny a další aspekty hudebního projevu.

Pokud se však nacházíme od zdroje zvuku ve velké dálce nebo pokud nechceme, aby nám něco z hovoru uniklo, tak „**napneme uši**“, abychom lépe slyšeli. Když nastavíme uši nebo „**našpicujeme uši**“, tak začneme hovor nebo zvuk bedlivě poslouchat, jelikož v nás daná věc probudila zájem či zvědavost. Někdy však „**zaslechneme na vlastní uši**“ takovou senzační nebo překvapující zprávu, že nemůžeme „**uvěřit vlastním uším**“.

Nejen ve spojitosti s poslechem se můžeme rozhodnout, kolik pozornosti budeme věnovat tomu, na co se naše smysly zaměřily. „**Stříháme ušima**“ nebo „**špicujeme uši**“ v reakci na to, že jsme zaslechli něco důležitého a zajímavého, co nás podnítilo k tomu, abychom nadále a pozorněji poslouchali. Někdy jsme ale nuceni poslouchat to, co nás nebaví nebo co se nám příčí. Tehdy máme sklon tomu nevěnovat moc pozornosti a „**pouštět to jedním uchem tam a druhým ven**“. Když „**posloucháme jen na půl ucha/jedním uchem**“, může to být v důsledku toho, že jsme zamyšlení a naše pozornost je stočena jiným směrem. A pokud se nám to, o čem se mluví nebo co zní, nelíbí a nechceme to již dále poslouchat, tak si „**zacpeme uši**“.

Pro vyjádření či popsání nesprávného fungování sluchového ústrojí je v češtině široká nabídka frazeologických jednotek, z kterých můžeme vybírat. „**Mít uši a neslyšet**“ se vztahuje k člověku, který vědomě či naopak nevědomě nereaguje na sdělení nebo který nepochopitelně přeslechne otázku nebo prosbu. O člověku, který má problém zpracovat hlasy nebo zvuk, někdy následkem vody v uších po koupeli, řekneme, že „**má zalehlé uši**“ nebo „**že má tlusté uši**“. A pokud se snažíme někomu pomoci a on nedbá naší dobře mířené rady či názoru, můžeme se v této situaci rozčilovat pronesením fráze, že je to jako „**kázat hluchým uším**“. Pokud člověk zcela nijak nereaguje na naši výtku, a vzbudí v nás tak silné rozhořčení, nebo je nesnesitelně nedoslýchavý, můžeme o něm říci, že „**má v uších nasráno**“. Těžké pořízení je také s člověkem, který „**si sedí na uších**“, jelikož vůbec nevnímá nebo přeslechne, co je mu řečeno. To se stává často v důsledku toho, že je pohroužen do nějakého úkolu nebo se nad něčím zamýšlí.

7.23. Ucho ve významu tvaru v českých idiomech

Vzhled uší je v české idiomatice zastoupen v nepatrné míře, k čemuž poukazuje spojení „**oslí uši**“ a jeho obměna „**mít oslí uši**“. Tyto výrazy nejčastěji odkazují k ohlým, drobně odstávajícím okrajům písemností či jiných snadno tvarovatelných předmětů papírové podstaty. Zde dochází k přirovnání vzhledu věci nikoliv k chrupavčítým výrůstkům sluchového ústrojí na hlavě člověka, ale k nápadně zahnutým či složeným dlouhým uším, kterými koňovitá zvířata disponují. Stejně jako je „osel“ vnímáno jako hanlivé označení pro hloupého člověka, tak přirovnání k oslím uším je negativně zabarvené. Kromě toho o samotném člověku, který má odstávající uši velkých rozměrů, lze také prohlásit, že „**má oslí uši**“.

7.2.4 Ostatní použití ucha v českých idiomech

Mezi českými frazémy figurují ty, v kterých je ucho použito v jednoduchém významu části lidského těla. Ušní boltce, které jsou výraznou částí hlavy, v které se nachází řídicí centrum člověka, jsou taktéž spojovány s potrestáním špatných skutků, rozhodnutí či nevhodného chování. Pokud se rodič rozhodne vyčinit potomkovi, který provedl lumpárnu nebo například přinesl špatné známky na vysvědčení, dá mu ránu, jejíž úder nejčastěji dopadne na oblast okolo ucha. Rodič dá dítěti pohlavek neboli „**dá mu za ucho**“, dítě „**dostane za ucho**“. Žáka za nekázeň či chybu může učitel „**vykrákat za uši**“ („**vytahat za uši**“), a jasně tak vyjádřit své rozhořčení či nelibost. A pod pohrůžkou, že by nám mohli „**utrhnout obě uši**“, jsme často přinuceni k poslušnosti.

Mimo jiné gesta spojená s ušima, pomocí kterých se nabízí možnost vyjádřit své emoční rozpoložení, taktéž nejsou pozitivně orientovaná. Člověk, který se „**poškrábe za uchem**“ nebo „**se podrbe za uchem**“, dává tímto gestem znát svůj stud nebo rozpaky. Jako známka

podřízenosti je také vnímáno, když člověk „**svěsí/schlípne uši**“. Tím také rozumíme, že daná osoba ustoupila a je připravena následovat vedení průbojnějšího jedince.

8. Ucho v japonském jazyce

8.1 Slovníková definice slova „mimi“ (耳)

Slovo mimi (耳) je v japonském slovníku „Dedžitaru Daidžisen“ zaneseno jako klíčové slovo s 8 významy. Prvním denotátem tohoto lexému je orgán umístěný na hlavě, který se stará o zpracování sluchových podnětů a který se podílí na udržování rovnováhy. „Mimi“ se také používá pro samotný sluch jakožto vrozenou schopnost, která může být u některých jedinců prvotřídní, zatímco u jiných je podprůměrná. Stejným slovem se označují také předměty, které se svým vzhledem podobají lidskému uchu, nebo okraje tenkých objektů. Je pozoruhodné, že o okrajích tiskovin, plátků (toastového) chleba (které mají rozšířený horní okraj) nebo o látkách se může také v japonštině hovořit tak, že mají uši. Uši, které vyčnívají z prostřední střední části hlavy, se pak přeneseně používají pro podobně tvarované okraje výše uvedených věcí.

Okraj starého platidla, „kobanu“, Japonci také vnímali jako ucho, a proto se tak můžeme setkat s idiomem „srovnat uši“ („**mimi wo soroeru**“). Tím je míněno, že dluh srovnáme do posledního ucha a v českém prostředí by se jednalo o splacení dluhu do posledního pětníku. Výraz „mimi“ se také vžil pro označení jedné části předmětů, kterými protahujeme nit (ouško jehly) a pro vazbu knih.

8.2 Významové kategorie ucha v japonských idiomech

Vstup tohoto somatismu do idiomatické jednotky je převážně podmíněn funkční motivací ve formě sluchu, na což poukazuje 83 % idiomů, v kterých je ucho použito ve významu sluchového orgánu. Zde idiomy vyjadřují, že zvukový podnět, který se ozývá, vstupuje do našeho ucha nebo že cíleně něco posloucháme. Při špatných poslechových podmínkách se snažíme zlepšit zpracování zvukových stimulů. Ve zbylých idiomech je ucho použito jako část těla těla bez jakékoliv jiné motivace.

8.2.1 Ucho ve významu sluchu v japonských idiomech

O problémech sluchové soustavy, které nemusí být nutně indikací poškozeného sluchového ústrojí, informují výrazy jako nemít uši („**mimi ga nai**“), mít špatné uši („**mimi ga warui**“), mít uši daleko („**mimi ga tooi**“), mít zdřevnatělé uši („**mimi ga katai**“), mít vzdálené uši („**mimi ga utoi**“), sedět si na uších („**mimi ga suwaru**“). Na největší sluchové postižení ukazuje právě výraz nemít uši nebo mít špatné uši, u kterého může jít přímo o onemocnění nebo o určitou formu nedoslýchavosti. Lidé, kteří nemají ostrý sluch a špatně slyší, se označují jako ti, co mají uši v dálce.

Naopak o velmi dobré funkčnosti sluchového aparátu informuje výraz („**mimi ga koeru**“), který lze do češtiny volně přeložit jako mít na něco uši. Na základě nasbírané poslechové zkušenosti se naše sluchové schopnosti zlepšují, až dokážeme rozlišit určité kvality zvuku či hudby. O dobrých sluchových kvalitách spravuje idiom mít chytré uši („**mimi ga košikoi**“) nebo mít dobrý/bystrý sluch („**mimi ga hajai**“).

I když netrpíme problémy se sluchem, můžeme se ocitnout v situaci nebo na místě, kde nejsou vhodné akustické podmínky, a proto se snažíme obrazně napínat uši („**mimi wo todomeru**“), ušima stříhat („**mimi wo sobadateru**“) či natáčet uši/hlavu („**mimi wo sumasu**“). Člověk, který napíná uši, se snaží soustředit, aby zachytil něčí hlas, šepot nebo tajně vedený rozhovor. Záměrem toho, kdo stříhá ušima („**mimi furitasu**“) nebo kdo natáčí uši („**mimi wo katabukeru**“), je také to, aby lépe slyšel zvukovou stopu.

Ke snaze o lepší zachycení zvukové stopy je komplementární snaha naopak potlačit příjem či zpracování zvuku či hlasu. Když nechceme, aby nás člověk poslouchal, tak mu můžeme zacpat uši. Nebo můžeme dotyčného donutit, aby si je on sám přikryl dlaněmi. Takové chování vystihují výrazy „**mimi wo fusagu**“ a „**mimi wo oou**“, které se používají jak pro situaci, kdy nechceme, aby nás druhá osoba slyšela, nebo kdy my nechceme něco slyšet.

To, co slyšíme nebo co je nám řečeno, není vždy pro nás příjemné. Tím může být záležitost, kterou si nechceme přiznat, nebo které nechceme věnovat pozornost. Především je pro nás těžké poslouchat, když se mluví o našich nedostacích či slabých stránkách. Tehdy Japonci říkají, že je z toho bolí uši („**mimi ga itai**“) nebo že pocítují bolest uší („**mimi ni itai**“). Pokud slyšíme nějaký příběh nebo nějakou informaci už poněkolkáté, kterou nemáme trpělivost znovu poslouchat, tak řekneme, že nás svědí uši („**mimi ga kajui**“) nebo že nám vyrostly boule/mozoly na uších („**mimi ni tako ga dekiru**“). Písnička či nějaké sdělení, která se drží našich uší („**mimi ni cuku**“), se neustále opakuje, což následně vede k naší averzi vůči tomuto objektu.

Charakter zpráv může být pro nás jak pozitivní, tak negativní. Pokud se k nám donese špatná zpráva či informace, o které nechceme vědět, tak řekneme, že máme zašpiněné uši („**mimi ga jogoreru**“). Interpretace sdělení se často odvíjí od našeho subjektivního cítění, a proto i třeba dobře míněnou radu, doporučení či názor někdy nechceme vyslechnout („**kiku mimi wo motanai**“).

Pro vyjádření toho, že zvuk, hlasový projev, dialog mezi dvěma či více lidmi slyšíme nebo je slyšet, disponuje japonština mnoha frazeologickými výrazy. Běžnou schopnost zachytit

a zpracovat zvuk či hlas obsahují výrazy uši slyší („**mimi ga kiku**“) nebo slyšet ušima („**mimi de kiku**“ / „**mimi ni kiku**“). Pokud se přímo nejedná o cílevědomé naslouchání, ale spíše o náhodné zachycení zvuku, řekneme, že nám dané vlnění vstoupilo do ucha neboli, že jsme daný objekt zaslechli („**mimi he hairu**“). To, co zní nebo je slyšet, postihují výrazy dotknout se uší („**mimi ni fureru**“) nebo vstoupit do uší („**mimi ni hairu**“).

Když se o něčem doslechneme („**mimi ni suru**“), můžeme s danou situací či návrhem souhlasit, což je také obsaženo ve výrazu „**mimi ni kikiireru**“. Některé věci, které se dostanou k našim uším, mohou být pro nás natolik signifikantní, že si je zapamatujeme a ony nám jakoby zůstanou v uchu („**mimi ni todomeru**“, „**mimi ga tomaru**“).

8.2.2 Ostatní použití ucha v japonských idiomech

Uši se zanáší jak nečistotami, tak přebytkem ušního mazu, a proto je potřeba uši čistit. Zbavit se nečistot můžeme například tím, že se budeme dloubat v uchu (**mimi wo horu**) a vyndáme si ušní maz ("**mimi no aka wo tottekiku**"). V přeneseném slova smyslu poté uši čistíme po zaslechnutí špatných zpráv („**mimi wo arau**“), což je odvezeno od mytí uší vodou.

9. Somatismus nos v českém jazyce

9.1 Slovníková definice slova „nos“

Slovník spisovného jazyka českého vykládá slovo „nos“ jako somatismus označující vyčnívající část obličeje a jakožto orgán čichové soustavy, který je tvořen ze systému chrupavek, kůstek a kůže. Vzhled tohoto orgánu popisují spojení jako „**velký nos**“ nebo „**orlí nos**“, které blíže upřesňují velikost, zatočení či jiné další vzhledové atributy. Jakožto druhý význam slova „nos“ je uveden výčnělek či výstupek, který se svým vzhledem podobá lidskému nosu. Například vystupující části střevice nebo lodi se taktéž říká nos (přední vystupující části dopravního prostředku se hovorově říká čumák) a v technické terminologii se pod tímto termínem rozumí náledek k zajištění polohy či přenosu tlaku.

([http://ssjc.ujc.cas.c](http://ssjc.ujc.cas.cz)

z)

9.2. Významové kategorie nosu v českých idiomech

Ve shromážděném českém korpusu se nos jakožto komponent idiomatických výrazů vyskytl u 75 idiomů (slovesné i neslovesné povahy), u kterých byla všechna bázová slova použita ve významu části obličeje, a nikoliv ve významu výstupku pouze podobajícího se nosu. Jasně určitelná čichová motivace nosu byla zjištěna pouze u 7 % případů, ke kterým lze řadit také přenesenou čichovou schopnost ve smyslu intuice. Použití nosu (v idiomech) založené na jeho umístění na těle či na vzdálenosti vztažené vůči tomu orgánu, přeneseně blízkosti vůči celému člověku, tvořilo čtvrtinu analyzovaného korpusu.

Nicméně u více jak poloviny nashromážděného materiálu s nosem jakožto bázovým slovesem nebyla určitelná motivace. Jinými slovy použití nosu v těchto idiomech nevycházelo z funkce, umístění či specifického atributu tohoto orgánu. Do této skupiny byl zařazen například frazém „dloubat se v nose“, který může znamenat nechutné čištění nosu či gesto pro vyjádření nudy nebo nezájmu.

9.2.1 Nos ve významu prostorové orientace v českých idiomech

U nosu hraje důležitou roli také jeho umístění v rámci obličeje a jeho postavení nebo pozice vzhledem k tělu. Například spojení „**bručet si něco pod nos**“, kdy člověk projevuje brčením svou nelibost nebo mluví potichu, poukazuje na to, že nos je uložen těsně nad ústy. Nos je tedy ve velmi malé vzdálenosti od otvoru, z kterého vychází naše sdělení.

Pokud se naopak zaměříme na plastickou podobu obličeje, tak obraty „**jít za nosem**“ a „**jít rovnou/rovně za nosem**“ odráží tu skutečnost, že nos vystupuje dopředu do prostoru a může fungovat jako takový ukazatel směru, kterým se vydáme. V tomto případě je akcentovaný horizontální pohyb dopředu bez jakéhokoliv odbočování či odchýlení.

S tím, jak pohybujeme hlavou, se mění pozice nosu vzhledem k našemu tělu. Frazém „**psát nosem**“ se používá pro situace, kdy při psaní nesedíme rovně, ale dáváme hlavu příliš nízko natolik, že se náš nos téměř dotýká papíru.

Pokud se naopak budeme dívat na nos nikoliv z pozice subjektu ale objektu, nalezneme několik jednotek využívajících nos pro vyjádření vycházející z krátké vzdálenosti mezi námi a dalším člověkem či objektem. Předmět nebo místo, které „**máme rovnou u nosu**“, je tedy v naší blízkosti a mohu jej pohodlně využít. Stejnou situaci vystihují výrazy jako „**mít něco (rovnou) u nosu**“ nebo „**mít něco při ruce**“. A když jsme například nesamostatní nebo naopak nároční, tak může být v našem kruhu přátel někdo, od koho „**dostaneme všechno až pod nos**“. Například úkol v práci za nás zpracuje někdo jiný, a pokud nám ho „**přinese/dá pod nos**“, znamená to, že ten druhý odvedl veškerou práci a naservíroval nám přímo už hotový výsledek.

Naopak když jsme například ve své snaze nebo hledání o něco připraveni, používá se výraz, že nám dotyčný „**vzal onu věc před nosem**“ nebo že nám ji vyfouknul. Dotyčný nás může o kýžený předmět připravit jak nevědomky – třeba tím, že se dostavil jen o pár sekund do obchodu dříve – nebo úmyslně jako projev určité škodolibosti či zášti.

Pokud zvíře nebo člověk, na které jsme cílili ve svých snahách o polapení, nám rychle uteče nebo náhle zmizí před očima, jsme v situaci, kdy nám to „**proklouzlo před nosem**“. Další nepříjemné situace zachycuje frazém „**ujet někomu před nosem**“, kdy jenom o malý časový úsek nestihneme nastoupit do dopravního prostředku. Na stejném principu je do jazyka zanesena také jednotka „**zavřít někomu před nosem**“, kdy těsně před naším příchodem dojde k zavření místa, kam jsme mířili (obchod nebo například úřad).

Funkce blízkosti je zanesena také do situace, kdy nám někdo „**zamává něčím před nosem**“, aby si získal naši pozornost a připomněl nám nepříjemným způsobem, že si máme dávat pozor na určité záležitosti. A když něčemu nemůžeme uvěřit, tak nám druhá osoba může „**pod nos strčit**“ text či důkaz, kterým doloží své jednání či názor.

9.2.2 Nos ve významu čichu v českých idiomech

Do českého jazyka je však čich, respektive nos, zasazen jako méně důležitý smysl a ve spojitosti s čicháním nalezneme pouze omezený počet idiomů. Jedním z nich je „**mít (na něco)**“

dobrý/dobrej nos“, který je vysvětlován následně: „Člověk přirozeně a dlouhým cvikem, zkušeností ve vztahu k charakteristickým pachům nebo vůním jako známce věcí, plynů, stavů apod. má dobrý čich. Mít velmi jemný, citlivý čich a umět něco dobře rozpoznat.“ (Čermák, str. 466) Tento idiom má však také druhou významovou rovinu, a proto může být použit ve významu něco dobře něco rozpoznat nebo vytušit. V ryzí spojitosti s čichovým vjemem, a to pouze nevábným, pak vystupuje pouze frazém **„praštit někoho přes nos“**, kdy náš nos zaznamená zápach či vůni námi vnímanou jako nepříjemnou. V tomto případě můžeme mluvit o tom, že nás přes nos praštil smrad odpadků nebo také vůně parfému.

O přeneseném významu ve spojitosti s čichovou funkcí nosu, která tudíž přechází do určité intuice nebo podvědomého vnímání, se hovoří tehdy, když **„nám někdo nebo něco nejde pod nos“**. Objekt na nás působí nepříjemně, hodnotíme ho jako nelibivý, což může být způsobeno například chováním dotyčného nebo tím, že nesouhlasíme s jeho návrhem.

9.2.3 Ostatní použití nosu v českých idiomech

Z hlediska vizuálních atributů se u nosu soustředí pozornost především k jeho velikosti, výšce a tvaru, kdy esteticky líbivý je především v západní kultuře nos menší velikosti a hladkých křivek. V jazyce jsou uloženy frazeologické jednotky jako **„orlí nos“**, kdy je akcentováno zahnutí chrípí.

Mezi esteticky negativně vnímané nosy dále patří také **„cyranovský nos“**, který je typický nápadnou délkou a velikostí a který je tak především ošklivý. Na druhé straně spektra stojí nos řecký a římský, který své označení získal v oblasti antické kultury. Člověk, který má rovný nos pravidelného tvaru, má **„římský nos“**, a pokud je jeho nos v jedné přímce s čelem, tak můžeme jeho **„nos“** označit za **řecký**.

Za využití gest spojených s nosem či za využití jazykových prostředků odkazujících ke gestům jsme také schopni vyjádřit různé emoční stavy či postoje. **„Poškrábáním na nose“** jsme schopni obsáhnout sdělení, že si nejsme jisti, jak na danou situaci reagovat, nebo že jsme v rozpacích. Když se **„chytneme/popadneme za nos“**, tak tím dáváme najevo, že jsme si uvědomili svou chybu a že jsme v rozpacích. Když se **„vezmeme za nos“**, tak se například poté, co jsme si uvědomili naše hloupé jednání, začneme stydět. V určitém kontrastu s hanbou pak stojí pýcha, kterou si spojujeme s příležitostným nebo charakterním chováním, když člověk **„chodí s nosem vzhůru“**. Stejného vyznění pak nabývají také spojení **„mít nos nahoru/vzhůru“**, **„zdvihat nos vysoko“**, nebo **„odtáhnout se zdviženým nosem“**.

Nos, který může sloužit nejen jako naše vizitka, která nás předchází, může být také tím, pomocí čeho můžeme naznačit svůj názor a hodnocení subjektu. Když „**pokrčíme nos**“ („**pokrčíme nosem nad něčím**“), tak tím vysíláme signál, že se cítíme nelibost či nedůvěru v reakci na obdrženou nabídku. Tento výraz můžeme nahradit také spojením „**ohrnovat nad něčím nos**“.

Výraz „**natáhnout nos**“ používáme pro označení reakce člověka, který se urazil a začal se projevovat dětinsky. Dlouhý nos, který často vyjadřuje naše vysoké hodnocení vlastní osoby, však může nabývat také jiné informační hodnoty, jelikož „**odejít s dlouhým nosem**“ znamená odejít zklamaně či s nepořízenou.

10. Nos v japonském jazyce

10.1 Slovníková definice slova slova „hana“ (鼻)

Podle 2. vydání publikace „Daidžirin“ je slovo „hana“ (鼻) možné v japonském jazyce použít ve 3 různých významech. „Hana“ v první řadě označuje nos, orgán umístěný uprostřed hlavy obratlovců, který je součástí dýchací a čichové soustavy, a který se také zároveň podílí na produkci hlasu a zvuků. Kromě toho když muži mluvili o své osobě, tak mohli o sobě mluvit jako o „hana“ – stejně jako je tomu dnes u výrazových prostředků pro první osobu jako „boku“ nebo „ore“. Za třetí, substantivum „hana“ je také používáno jako zkrácený výraz „hanauta“ pro pobrukování písně či samotný typ písně.

10.2 Významové kategorie nosu v japonských idiomech

V rámci 55 shromážděných japonských idiomů připadalo nejmenší zastoupení nosu s motivací čichu (13 %) To o malý rozdíl předčilo použití nosu s motivací lokalizační (19 %). U zbylých idiomů (68 %) nos nebyl použit s jasným či konkrétním motivačním faktorem. Do této kategorie spadají jednotky, v kterých báze slovo „nos“ je použito v základním významu části lidského těla. To je také případ frázemu „**hana ga cumaru**“, který referuje o ucpanosti nosu, ale již nijak neodkazuje k čichové funkci či k umístění nosu.

10.2.1 Nos ve významu prostorové orientace v japonských idiomech

Poloha či umístění nosu se taktéž odráží v jazykových prostředcích, které Japonci používají. Pokud se nachází předmět nebo místo v těsné blízkosti Japonce, řekne se, že ho má před nosem a přímo před očima („**hana to me no saki**“). A pokud někdo stojí nebo se objeví přímo před nosem, použijeme výraz „**hana no saki ni iru**“. Když se budeme snažit, aby druhý dobře viděl prezentovanou věc, nebo když se snažíme ukázat dobrou vůli například tím, že

někomu danou věc předložíme, dáme mu to přímo pod nos („**hana ni ateru**“). Naopak „**hana no saki ni toricuku**“ je výraz vystihující situaci, kdy jsme připraveni o nějakou věc, kterou jsme měli téměř na dosah ruky nebo jejíž získání bylo otázkou jenom okamžiku.

Nos se také může objevit v různých spojeních, která s nosem nemají přímou spojitost. Nos v nich figuruje z toho důvodu, že se nachází v blízkosti jiných orgánů či částí těla, s jejichž projevem je pak význam celé jednotky spojen. „**Hana no šita ga hima ga nai**“ (nemít chvilku pod nosem/ u pusy) vypovídá o výřečnosti či upovídánosti daného člověka, kdy hana no šita nabývá významu úst/pusy, která se nachází pod nosem.

10.2.2 Nos ve významu čichu v japonských idiomech

Čichová funkce nosu taktéž není v japonštině zanesena ve velkém počtu, což dokládá pouze 6 výskytů - „**hana ga kiku**“, „**hana ga kikanai**“, „**hana ni cuku**“, „**hana wo cuku**“, „**hanamoči naranai**“, „**hanakake iša**“. O správné funkci čichového epitelu nosu svědčí spojení „**hana ga kiku**“, které lze přeložit jako mít dobrý čich. Naopak o problémech s rozlišením pachů a zpracováním čichových podnětů informuje „**hana ga kikanai**“ (nemít dobrý čich). „**Hana ni cuku**“ naopak vypovídá o samotném podnětu, vůni, která se nám do nosu dostane a která je v mnoha případech nevábná. Odpudivý zápach nás dráždí a je silný natolik, že nás jakoby praští přes nos („**hana wo cuku**“). Ale když o něčem prohlásíme, že je to smradlavé („**hanamoči ni naranai**“), tak to v přeneseném slova smyslu může také znamenat, že něco je nesnesitelné a velmi nám to vadí, aniž by to zapáchalo. V takovém případě můžeme přistoupit k tomu, že si ucpeme nos („**hana wo fusagu**“), abychom nosem nevdechovali nepříjemnou vůni.

10.2.3 Ostatní použití nosu v japonských idiomech

Nos v mnoha japonských idiomech vystupuje pouze ve významu části lidského těla bez nějaké bližší motivace. V japonském jazyce tak existují spojení jako „**hana ga takai**“ (mít vysoký nos) a „**hana ga hikui**“ (mít malý nos), která jsou zařaditelná pod kategorii vzhledu, která zohledňuje výšku, tvar či jiný atribut vzhledu nosu.

Nos vystupuje v japonských frazémech nejčastěji jako prostředek pro nepřímé vyjádření emoce či postoje. Když prohlásíme, že se někdo k nám chová podle nosu („**hana de aširau**“), tak tím sdělujeme, že dotyčný nás odmítá, nebere nás vážně, nebo je k nám hrubý a chladný. Český mluvčí by v tomto případě mohl použít výraz „**být jako studený psí čumák**“.

Když rozsvítím něčí nos nebo odhalím něčí nos („**hana wo akasu**“), tak tím daného člověka zostudím nebo ho přinutím pocítit bezmoc a beznaděj. Pokud něco člověka velmi

podráždí a rozčílí, tak má tendenci nakrčit nos („**hana wo okorasu**“). Nebo nad nekvalitním nebo jiným způsobem nevyhovujícím zbožím často pokrčíme nos („**hana ga agura wo kaiteiru**“).

Pak tu jsou také tací jedinci, kteří se v této situaci podrbají na nose („**hana no saki wo kosutte**“). To je známka toho, že jsou zamyšlení a možná také trochu nejistí v tom, jaký zvolit další postup.

11. Somatismus ústa/pusa v českém jazyce

11.1 Slovníková definice slova „ústa“/„pusa“

Pokud bychom hledali lexém „ústa“ v „Slovníku spisovného jazyka českého“, tak bychom našli u tohoto klíčového slova pouze 2 významy. Ústa jsou primárně definována jako otvor v dolní části obličeje ohraničený rty, který je vstupním segmentem trávicí soustavy pro příjem potravy a tekutin a který se zároveň podílí na reprodukci řeči. V případech, kdy nemůžeme nasát vzduch nosem, se tento orgán může jakožto záložní jednotka dýchací soustavy podílet na přivádění či odvádění vzduchu, nutného pro zajištění životních funkcí člověka. Ústa jsou v sémantice českého jazyka také uložena také jakožto označení pro otvor, který připomíná lidská ústa, což je patrné například v průmyslovém odvětví u ocelových strojů či pecí, jejichž jedna část se nazývá ústa.

Pro ústa v prvním významu se může synonymicky používat také slovo pusa – „nemluví s plnou pusou“ nebo „držet pusu“ – a dále se pusa objevuje již jen ve významu polibku nebo hubičky. Pokud se omezíme na oblast idiomatiky a frazeologie, tak ústa jsou téměř stejně frekventovaná jako pusa. (<http://ssjc.ujc.cas.cz>)

11.2 Významové kategorie úst/pusy

Ústa vstupují do idiomatických jednotek zcela jednoznačně nejčastěji s významovým profilem pojícím se s jazykovou či lépe řečeno komunikační funkcí úst. Téměř dvě třetiny ze zkoumaných idiomů s pusou/ústý jakožto bázovým slovem, obsahovaly tento somatismus ve významu mluvidel či pak přeneseného významu zprávy či sdělení. Tyto idiomy vyjadřovaly schopnost a způsob vyjadřování, popřípadě lhaní, a/nebo naopak zamezení sdělení či šíření informací v orální podobě. Spojitost se stravováním, v kterém jsou ústa použita jakožto orgán pro příjem potravy či tekutin, byla přítomna v těchto idiomech mnohem méně. Vzhled a lokalizace nejsou v idiomatických výrazech, které disponují pusou či ústy jakožto bázovým slovem, žádným způsobem zohledněny.

Vedle jediného výskytu, kde je pusa chápána jako polibek, jsou zbylé idiomy podle významu tohoto somatismu zařazeny do skupiny Část těla. Ústa zde vystupují jako část těla, která může být blíže popsána z hlediska toho, co se s tímto orgánem děje. V této skupině se nachází například idiomy, v nichž je pozice pusy použita pro neverbální komunikaci pro zprostředkování překvapení, či jakožto obrazné místo poškození následkem vynesení trestu. Pusa však zde postrádá nějaké konkrétní motivační hledisko a není použita na základě své polohy nebo funkce.

11.2.1 Ústa ve významu mluvidel v českých idiomech

Zanalyzujeme-li všechny vzorky somatických idiomů s pusou či ústy jakožto bázovým slovem, dospějeme k závěru, že v převážné míře reflektují funkční profil tohoto bázového slova. Pusa/ústa se vyskytují v idiomatických výrazech hlavně jako nástroj pro proces tvorby řeči či komunikace, popřípadě ústa přeneseně zastupují samotného člověka zapojeného do konverzace. O tom, jakým způsobem dotyčný dokáže hovořit, vypovídají výrazy „**mluví jako když má v puse horký brambor**“, „**řít něco na plná ústa**“, „**nevidět si do úst**“. První spojení blíže přibližuje kvalitu hlasového projevu, který je v tomto případě přirovnáván k huhňání způsobeném špatnou artikulací. Člověk, který „**řekl něco na plná ústa**“, si nebral servítky, neohlížel se na to, jak ostatní jeho zprávu přijmout, a řekl něco zcela otevřeně a bez obalu.

Také pro tento výraz „**nevidět si do úst**“ je možné „ústa“ nahradit hanlivějším výrazem „huba“, což implikuje negativnější sémantické zabarvení frazému. „**Nevidět si do huby**“ vypovídá o daném člověku to, že vzhledem ke svému charakteru, nízké inteligenci či emocionálnímu rozladění pronesl něco neuváženého či nesmyslného. Podobné vyznívá také spojení „**vypustit něco z úst**“, kdy člověk vyřkne něco opovážlivého a nevhodného. S absencí taktu se pojí také výraz „**otvírat si na někoho ústa**“ (hanlivě „**otevírat si na někoho hubu/držku**“), kdy se dotyčný začne vyjadřovat nezdvořile a hrubě.

Ústa mohou být nahlížena jako nádoba, z které vychází sdělení různého charakteru. To, co nám „**vyletělo z úst**“, může být nadávka, nevhodný vtip, tajemství nebo sdělení vyslovené omylem či bez rozmyslu. V rámci komunikaci můžeme být iniciátorem toho, co bude vyřčeno, ale v některých situacích nás můžeme někdo zastupovat. Pokud někomu „**vložíme určitý výrok někomu do úst**“, tak tím skrze jeho osobu něco prezentujeme nebo mu připisujeme autorství. A pokud „**mluvíme ústy někoho jiného**“, tak pak za danou osobu mluvíme neboli tlumočíme její pocity, názory. Sdělení či informace, jež „**přijde do lidských úst**“ a je uschováno ve svém nositeli, se pak může „**šířit od úst k ústům**“, kde ústa mohou být také interpretována jako to, co odkazuje k člověku samotnému.

Člověk, co má tu negativní vlastnost, že umí „**lhát, až se mu od úst práší**“, je velmi dobrým lhářem. Nejen prvotřídní lháři si umí získat naši pozornost, že jim pak „**visíme na rtech**“ neboli že je napjatě, velmi pozorně posloucháme, že až hltáme jejich každé slovo. V jazyce jsou taktéž zaneseny frazeologické jednotky, které vychází ze situací, kdy se snažíme zamezit předání sdělení. Ať už se jedná o obrazné vyjádření, nebo pokud přímo přiložíme ruku někomu na ústa, tak mu tím „**zavřeme ústa**“. Dotyčnému tak ucpeme ústa, aby nemohl mluvit. Můžeme tak činit v reakci na to, že dotyčný je příliš upovídaný, a my ho chceme umlčet nebo

chceme, aby zůstal potichu, abychom mohli slyšet někoho jiného. Situace však může vy eskalovat do bodu, že se uchýlíme k nemorálním praktikám tím způsobem, že snažíme „někomu zacpat ústa/hubu“ pomocí úplatku či násilí.

Člověk může také v sobě uchovávat tajemství či tajit důvěrnou informaci, kterou odmítne prozradit. O takovém člověku můžeme říci, „že mlčí, jako by mu ústa zašili“. Člověka, který „si dal ústa na zámek“, a tedy rozhodl se svěřenou informaci neprozradit, nám bude vzdorovat, když se mu budeme snažit rozvázat ústa a donutit to k sdělení chráněné informace.

11.2.2 Ústa ve významu část trávicí soustavy v českých idiomech

Ústa jsou úzce svázána s příjmem potravy/tekutin a s chuťovými vjemy. Pokud je člověk hladový nebo naopak má omezené časové možnosti, tak má tendenci „jíst plnými ústy“. Takový člověk si dává do úst velká sousta a jídlo hltá často za doprovodu grimas na tváři. Naopak pokud je před nás postaveno jídlo, jehož chutí si nejsme jisti, „přiložíme lžici/vidličku k ústům“ a pak sousto „válíme v ústech“. Tento frazém se však používá pro situaci, kdy jíme pokrm s odporem a jaksi váháme se spolknutím, ale také pro situaci, kdy si naopak sousto vychutnáváme.

V dobách, kdy panuje nedostatek jídla, si rodiče „utrhují od úst“, aby mohli nakrmit své děti. Tím se myslí, že se jednak zřikají jídla či pochutin, ale také například věci pro potěchu, které jsou zpoplatněny. Krize však nastává, když se dostanou do situací, kdy „nemají co do úst“. Tehdy lidé nemají vůbec jídlo a/nebo jsou nuceni žít v naprosté bídě.

11.2.3 Ostatní použití úst v českých idiomech

Okolo jedné desetiny českých idiomů využívá ústa jako část těla, u které je upřesněn její vzhled nebo s kterou lze nastínit naše emoce. Člověk, který „má ústa od ucha k uchu“, má široký úsměv, který může být známkou smíchu. Naopak člověk v reakci na nepříjemnou zprávu nebo problém, může „sešpulit ústa“, čímž vyjadřuje, že se nad danou věcí zamýšlí nebo že se cítí danou situací být pohoršen.

12. Ústa v japonském jazyce

12.1 Slovníková definice slova „kuči“ (口)

Japonské slovníky definují pojem „kuči“ (口) v první řadě jako v dolní polovině obličeje uložený orgán trávicí soustavy, který slouží pro příjem potravy. Ústa, v kterých jsou uloženy zuby, jazyk a která jsou zakončena rty, jsou také nápomocna při produkci zvuků a řeči. V druhé řadě se tento výraz také používá pro označení těch entit, která s ústy sdílejí podobnost: a) místa, kterými prochází předměty či lidé (terminál), b) nádoby sloužící jako úložiště, do kterého můžeme něco dát nebo odebrat, c) věci, jejichž vnější část se otevírá. Kuči se také používá ve slovech, kterými se označuje příslušnost prvku k nějaké skupině na základě sdílených atributů, což je případ sladkostí nebo jídla se sladkou chutí („amaguči“). A kromě toho existují pojmy jako „joinokuči“ (počátek noci) nebo „džonokuči“ (počátek roku), kde „kuči“ má význam první části časového celku neboli počátku.

12.2. Významové kategorie úst v japonských idiomech

Více než ¾ japonských idiomů obsahují lexém „pusa“ v jeho komunikačním významu jakožto orgán pro vyluzování zvuků sloužících k dorozumívání. Idiomy pokrývají jak jednoduché sdělení, že někdo mluví, tak také způsob, jakým daná osoba je schopná nebo navyklá komunikovat. V 10 % idiomů vystupují ústa jakožto počáteční místo, kterým do nás vstupuje jídlo a pití nebo léky. Do kategorie „ostatní“ jsou zařazeny ty výskyty, kdy ústa byla použita pouze jako orgán bez nějaké signifikantní polohy, funkce či tvaru. Zde se jednalo o idiomatické jednotky popisující stav pusy, která je otevřená, avšak pozbyla kontextu, který by napověděl, zda je například otevřená před vložením sousta nebo jakožto překvapivá reakce.

12.2.1 Ústa jako mluvidla v japonských idiomech

Jakožto mluvidla se ústa řadí dají zařadit do rámce Komunikace, který se sestává z osoby, která je nositelem sdělení, a adresáta, který zprávu přijímá. U komunikačních schopností člověka se zohledňuje především to, zda se dotyčný dokáže dobře vyjadřovat („kuči ga joi“) například tak, že dokáže jasně vyjádřit myšlenku („kuči wo tateru“). Naopak záporně je hodnoceno, když dotyčný mluví příliš rychle („kuči ga hajai“) nebo když toho příliš namluví („kuči wo joku šaberu“), takže z jeho úst vychází jedna historka za druhou („kuči wo tataku“). Je tedy nežádoucí, pokud je člověk velmi upovídaný („kuči ga sabišii“). Kladně se však nehodnotí ani osoba, která se vyjadřuje těžkopádně nebo která má těžká ústa, takže téměř nepromluví („kuči ga omoi“).

U toho, co vyřkneme, se zohledňuje také charakter obsahu – zda se jedná o upřímné vyjádření pravdy či nikoliv, nebo zda vyřčené má negativní konotace. Nechat to na puse („**kuči ni makaseru**“) vystihuje situaci, kdy řekneme něco tak, jak jsme zamýšleli neboli nám z úst mi vyjdou slova nastiňující naše pravé pocity. Rozkol nastává tehdy, kdy naše srdce je vzdálené od našich pravých emocí a slova nejsou ničím víc než slovy („**kuči bakari kokoro wa enčótera muiteiru**“). Tehdy se ocitáme v situaci, že naše pocity uchovávané v srdci se liší od toho, co jsme řekli („**kuči to kokoro ga čigau**“). Ne vždy je však moudré mluvit od srdce bez rozmyslu, zvláště pokud naše poznámky jsou uštěpačného charakteru a někoho jimi někoho pomlouváme („**kuči ni makasete otošimeru**“). Člověk, který má špatnou pusou („**kuči ga warui**“), má v povaze říkat to, co nějakým způsobem poškodí druhého člověka nebo co se druhých dotkne. U člověka, který toho hodně namluví („**kučihabattai**“), může být běžné, že se nedrží zpátky a vychloubá se, za což by se měl potrestat výstupem na horu Takano („**kuči kara takano**“). Slabinou hovorného člověka je dále to, že jeho vyprávění postrádá nějakou hloubku, takže dotyčný pak působí jako nevzdělanec, který jen tlachá („**kuči bakari okujuki no nai hito**“).

Ústa v japonštině nejčastěji vystupují ve spojeních, která popisují daného člověka jako osobu upovídanou nebo jako osobu, která nepodává pravdivý obraz o realitě tím, že mnohé věci zveličuje, nebo naopak přikrášluje. Člověk, který má velkou pusou („**ókina kuči wo kiku**“), je tím, kdo podává zkreslené informace nebo který ve svém vyprávění mnohé věci přehání a dohání do extrémů. O člověku, který prezentuje věci s velkou nadsázkou, lze také říct, že mele velkou pusou („**óguči wo tataku**“).

O člověku, který je výřečný, při svém vyjadřování se nedrží se zpátky a vždy musí mít poslední slovo, řekneme, že mu neubývá řeči („**kuči ga heranai**“) neboli že neustále musí mlít hubou či že huba mu nesklapne. Velká upovídánost je v japonském jazyce připodobněna situaci, jako by se člověk narodil nejdříve od pusy („**kuči kara umareru**“) nebo jako by plýtl dechem („**mudaguči wo tataku**“) tím, že povídá hlouposti, a tak zbytečně tlachá.

V japonském jazyce se také hojně vyskytují výrazy vztahující se k situacím, kdy dojde k prozrazení tajemství či odhalení určitých citlivých informací. Ten, kdo se příliš nestará o to, zda se citlivé informace dostanou k nepovolaným uším, má lehkou hubu („**kuči ga karui**“). Ale k vyzrazení tajemství může také dojít nechtěně, když nám něco jakoby (z pusy) uklouzne („**kuči ga suberu**“) a my se tedy prořekneme. Na druhou stranu se člověk může z vlastní vůle snažit zabránit vyzrazení tajemství pod nátlakem a prohlásit, že nic neřekne, i kdyby mu měla huba zplesnivět („**kuči ga kusattemo**“) nebo upadnout („**kuči ga saketemo**“).

Dotyčnému, kdo je strážcem našeho tajemství či mu svěřené informace, můžeme také zabránit, aby danou věc sdělil někomu dalšímu, tím že mu to zakážeme nebo že ho donutíme slíbit mlčenlivost („**kučigatame wo suru**“ nebo „**kučikatamu**“). U člověka, který toho příliš moc nenamluví a který má ztvrdlou/zdřevnatělou pusou („**kuči ga katai**“), se o vyzrazení informací možná nemusíme bát. Na pozoru se musíme mít v přítomnosti toho, kdo nám může rozlomit pusou („**kuči ga waru**“). Takový člověk nás donutí přiznat se a vyjavit to, co skrýváme.

Při prvním setkání nebo při shromáždění většího počtu lidí je někdy nutné prolomit ledy, a tedy je potřeba, aby někdo promluvil a popřípadě začal řídit debatu. V takovém případě by Japonci řekli, že je potřeba proseknout téma hovoru („**kuči wo kiru**“). Téma, co si dáme do pusy („**kuči ni suru**“), je tím, o čem hovoříme. Pokud dokážeme mluvit před lidmi, aniž bychom se nějak styděli, tak můžeme říct, že nám pusa dobře funguje („**kuči wo kiku**“).

Je ale nepříjemné, když zrovna něco vyprávíme a někdo nám skočí do řeči („**kuči wo hasamu**“), a přerušit tak nit našeho vyprávění („**kuči wo dasu**“). Někteří lidé bohužel mají ve zvyku, že nenechají druhého člověka domluvit. Sice bychom se mohli opakovat („**kuči wo suppokušite**“), až si budeme připadat jako rozbitý stroj nebo jako že máme opilou hubu, ale oni stejně neuposlechnou našeho varování. Tento idiom se často používá v situacích, kdy od posluchače neočekáváme dobrou reakci.

12.2.2 Ústa ve významu začátku trávicí soustavy v japonských idiomech

Myšlenka stravování se sestává z potravy či tekutin a člověka, který danou potravu přijímá ústy. Ústa, v kterých se nacházejí různé receptory pro zpracování stimulantů z chuťového a teplotního hlediska, jsou součástí výrazů spojených s obživou nebo mohou taktéž symbolizovat chuťové preference. Dát si něco do pusy („**kuči ni suru**“) vnímají Japonci jako aktivitu, kdy se stravujeme za účelem příjmu energie a pijeme. (Stejný výraz – dát si něco do pusy - se používá také tehdy, když chceme říct, že o něčem mluvíme.) To, co můžeme požit, vidíme jako to, co nám vstoupí do pusy („**kuči ni hairu**“). Pro jedince, kteří jsou v jídle velmi vybíraví a jsou spokojeni pouze s jídlem odpovídající jejich preferencím, se používá výraz, že mají požitkářský jazyk („**kuči ga ogoru**“). To, co nám chutná a shoduje se tedy s naší preferencí, nám pasuje do pusy („**kuči ni au**“). V případě, kdy nám něco chutná, můžeme jíst velká sousta („**óguči ni kuu**“).

Při vybraném stolování k ústům pomalu přikládáme malá sousta pokrmu („**kuči he motteiku**“) neboli jíme beze spěchu. Stejného vyznění nabývá také výraz přinést něco k puse („**kuči ni hakobu**“). K ústům také přikládáme například sklenici nebo jinou nádobu („**kuči wo**

cukeru“), abychom se napili nebo něco ochutnali. Na malé děti můžeme zase při jejich krmení použít výraz „**aaan to kuči wo akeru**“, aby otevřeli ústa dokořán. Po jídle je dobré ústa zbavit nečistot neboli je otřít („**kuči wo nuguu**“).

Pokud jsme však nemocní, může nastat případ, že nemáme chuť k jídlu. Tehdy si postupně uvědomíme nepříjemnou pachut' v ústech, takže řekneme, že máme špatnou pusou („**kuči ga warui**“).

12.2.3 Ostatní použití úst v japonských idiomech

Pusa se podílí nejen na řečové komunikaci, ale také na nonverbální komunikaci vyjadřující naše emocionální rozpoložení. O člověku, kterého něco vyvedlo z míry, že se nezmohl slova, Japonec prohlásí, že se mu otevřená huba nezavřela („**aíta kuči ga fusagaranai**“). Tím se možná nepřímo snaží naznačit, že otevřená ústa mu zabránila, aby se nějak vyjádřil k dané věci, jež ho ohromila.

Když otevřeme ústa, z kterých vypustíme nářek „**ááá**“ („**aan to kuči wo akeru**“), tak tím dáváme průchod našemu zklamání či, v horším případě, pocitu beznaděje. S otevřenou pusou („**kuči wo aite**“) také mluvíme tehdy, když chceme něco jasně sdělit nebo když pak následně propukneme v smích. Naopak k zakrytí pusy („**kuči wo kakaeru**“) nebo zablokování vstupu do úst dojde tehdy, když si uvědomíme naši chybu či omyl – často v souvislosti s tím, když jsme řekli něco špatného. Součástí naší behaviorální výbavy je také reakce, kdy dáme ruku před pusou („**kuči wo óu**“), když jsme plaší, stydliví.

13. Hlava v českém jazyce

13.1 Slovníková definice slova „hlava“

Spočítáme-li významy uvedené v „Slovníku spisovného jazyka českého“ pro klíčové slovo „hlava“, zjistíme, že tento lexém může být použit v 14 různých významech (horní část těla, mysl, rozum, vůle, paměť, osoba, vůdčí pozice, sídlo života, věc tvarem podobná hlavě, nejhořejší část něčeho, horní část písemností, oddíl knihy, část něčeho pro položení hlavy, vražda).

V prvé řadě je hlava definována jako horní nebo přední část těla živočichů posazená na trupu, která má v sobě uložené centrální řídicí centrum, disponuje smyslovými orgány a otvorem trávící soustavy. V širším slova smyslu se hlava používá pro označení základny myšlení, cítění či chápání, což vidíme na příkladu „**mít plnou hlavu nápadů**“. Naopak v užším významu se hlava používá pro vyjádření rozumové stránky člověka a jeho soudnosti nebo pro označení vůle či povahové stránky člověka spojené s jeho jednáním. Příklad, kdy vystoupí do popředí jedna z funkčních oblastí hlavy, nastává také tehdy, kdy hlavu použijeme ve významu paměti či paměťového centra.

Hlava, která je řídicím centrem a je nezbytně důležitá pro člověka, může v přeneseném slova smyslu také zastupovat člověka neboli jednotlivce – „**být chytrá hlavička**“ nebo „**roční spotřeba na hlavu**“. Hlavou se také někdy rozumí člověk, který má vedoucí pozici nebo který něco řídí, popřípadě je hlavní osobou. Výskytem takového použití je „**hlava státu**“ nebo „**hlava rodiny**“. Jak již bylo již řečeno výše, hlava je sídlem mozku, který řídí mnohé pochody v našem těle. Tím je pro nás životně důležitý, a proto hlava vystupuje také ve významu sídla života.

V českém jazyce najdeme také spojení „**klobouk s hlavou**“, „**hlava houby**“ nebo „**hlava salátu**“, které vznikly na základě vizuální či prostorové podobnosti mezi lidskou hlavou a daným subjektem. (<http://ssjc.ujc.cas.cz>)

13.2 Významové kategorie hlavy v českých idiomech

V 246 českých idiomech se somatismus „hlava“ vyskytuje v 6 rozdílných významových skupinách (rozum, prostorová orientace, pocitové smýšlení, vedoucí pozice, reprezentace života a ostatní případy).

Sídlo rozumu, za který je zde u člověka považována schopnost myslet a vynášet soudy, je ztotožňováno s hlavou ve 40 % českých idiomech, které často popisují úroveň intelektu, způsoby myšlenkového procesu nebo paměťové schopnosti. Druhým nejzastoupenějším

významovým profilem hlavy v českých idiomech je emocionální myšlení (14 %), kdy myšlenkové procesy jsou těsně spjaty s naší emocionální stránkou. U českých idiomů se podle četnosti hlava používá jakožto prvek pro prostorovou orientaci (8 %), jakožto část těla svázaná se životem (7 %) a jakožto osoba ve vedoucí úloze (1 %).

13.2.1 Hlava ve významu prostorové orientace

Lidská hlava, která se nachází v určité výšce od země, může být použita pro komparativní vyjádření výšky, jako je tomu u „**být o hlavu vyšší**“, ve smyslu převyšovat někoho. Ačkoliv existuje frazém „být o hlavu kratší“, tak jeho použití není určeno pro označení menšího vzrůstu, ale naopak pro smrt člověka, ke které došlo oddělením hlavy od těla. S mírou se taktéž pojí „**přerůst někomu přes hlavu**“, čímž vyjadřujeme, že něco dosáhlo takové intenzity, že to již nemůžeme tolerovat.

„**Mít hlavu a patu**“ taktéž vychází z hlavy jakožto horní části těla a přeneseně tak odkazuje k tomu, že něco má začátek a konec neboli že něco dává smysl. Na stejné bázi je také založeno spojení „**prohlédnout si někoho od hlavy k patě**“, kdy daného člověkem změříme pohledem a očima důkladně přejedeme po něčí postavě doslova od hlavy až k nohám. Když se hlava dostane naopak do dolní pozice, tak to značí situaci, která je mimo normu. Když tedy **chodíme po hlavě**, tím snažíme vyjádřit, že chodíme po rukou nebo že se chováme bláznivě a nespoutaně.

Hlava, která vystupuje dopředu, je také zakódována v jazyce pro směr, což dokládá například spojení „**letět někam po hlavě**“. To se používá v situaci, kdy jsme o něco zavadili a padáme hlavou napřed, nebo kdy se neuváženě rozhodneme jednat a ocitneme se v situaci, která má pak pro nás postih. V druhém situačním významu se používá také frazém „**vrhnout se po něčem do hlavy**“.

13.2.2 Hlava ve významu rozumu v českých idiomech

Ve velkém procentu zkoumaných českých idiomů je hlava vnímána jako schopnost uvažování, chápání, vynášení soudů, a tedy jako intelektuální kvalita člověka. Tento somatismus je tedy v mnoha případech součástí významového rámce Mentální vlastnosti, kde je hodnoceno chování daného jedince z hlediska jeho duševních kvalit.

V českém jazyce je hlava na rozdíl od srdce spojována s racionálním uvažováním a optimálními vlastnostmi vztahujícími se k řešení problematiky různého rázu ve spojitosti se zajištěním přežití. Člověk, který „**má hlavu otevřenou**“, je považován za chytrého jedince, schopného samostatně uvažovat, reagovat a nápaditě řešit problémy. Negativně vnímané

predispozice jako například těžkopádnost uvažování se pojí s tmou. Naopak bystrost a schopnost rychle a snadno chápat je asociována se světlem, jako je tomu v případě „**mít v hlavě rozsvíceno**“. A pokud se cítíme duševně svěží, tak můžeme o sobě prohlásit, že „**máme lehkou hlavu**“.

Hlava je pak především spojována s intelektuálními schopnostmi, které pokud jsou u jejich nositele silné, říkáme, že „**má dobrou hlavu**“ nebo že „**to má v hlavě srovnané**“. Člověk, který je inteligentní a bystrý nebo který si dobře vše pamatuje, „**má dobrou hlavu**“. Chytrý člověk, který „**to má v hlavě srovnané**“, pak vyniká logickým či systematickým myšlením. Jedinec, který „**to má v hlavě**“, je pak také charakterizován svou inteligencí a velkými znalostmi. U člověka je žádoucí, aby se stále vzdělával. Ale někdy se stane, že při svém studiu jednou za čas narazí na učební látku, která „**mu do hlavy neleze**“, jelikož je těžká na pochopení nebo nevysvětlitelná.

Český jazyk však především disponuje velkým počtem frazeologických výrazů označujících nízký intelekt či zhoršené rozumové schopnosti člověka. Dotyčný, který je hloupý, nereaguje adekvátně nebo ničemu nerozumí, je označován za toho, kdo je „**hlavou skopovou**“ nebo kdo „**má hlavu gypsovou**“. Ten, kdo „**má na něco tupou hlavu**“, je nechápavý nebo není na něco nadaný takovým způsobem, aby se s tím popasoval. Hlavu můžeme považovat za určitou nádobu pro znalosti, logiku a myšlenky, a proto o inteligentním a znalém člověku říkáme, že „**má danou látku či informace v hlavě**“. Problém ale nastane tehdy, když dotyčný v hlavě žádné poznatky nemá, a „**má tak prázdnou hlavu**“. Hloupost u člověka také vystihují výrazy jako „**mít v hlavě otruby/ piliny / plevy / řezanku / seno**“, které dotyčného prezentují jako člověk neznalého a neschopného si věci dobře pamatovat či nad nimi přemýšlet. Naivita skloubená s hloupostí je zase v popředí výrazu „**být na hlavu padlej**“.

Pochody, které se odehrávají v našem mozku, respektive v hlavě, nás definují jakožto člověka s různými vlastnostmi a schopnosti. Pokud ale dochází k nesprávné funkčnosti našeho mozkového centra a/nebo pokud se naše chování zcela vymyká vzorcům pro stanovené přirozené chování, tak jsme často označeni za šílence. Jedinec, který se chová podivně, velice nerozumně a jehož vystupování považujeme za bláznivé, „**to nemá v hlavě v pořádku**“ a „**straší mu v hlavě**“.

Intelligence úzce souvisí s myšlením, nejsložitějším kognitivním procesem probíhajícím v hlavě, který operuje s informacemi, pojmy, představami. Obsahem myšlení jsou myšlenky, které nám mohou „**blesknout hlavou**“ jako nápad vhodný k vyvození závěru či řešení problému. Pokud se nám honí hlavou pochyby nebo myšlenky týkající se nevyřešeného

problému, tak „**si s tím lámeme hlavu**“ neboli se to snažíme po dlouhý časový úsek zanalyzovat a najít řešení pro daný problém. Pokud „**v hlavě stále něco převracíme**“, tak to značí, že si nejsme jisti například naším rozhodnutím, a proto opakovaným zkoumavým přemýšlením se snažíme ubezpečit o správném řešení situace. Někdy ale může dojít k tomu, že se nám „**v hlavě** například naše rozhodnutí **rozleží**“. A tak po delší době a s odstupem dospějeme k tomu, že bychom své stanovisko či verdikt změnili. Proto se mnohdy vyplatí, abychom si „**danou věc nechali projít hlavou**“. Je to příhodné, abychom si vzali čas na rozmyšlenou a důkladně uvážili, jak se k dané věci vyjádříme. Někdy ale máme však tolik různých nebo protichůdných informací, že se v situaci nevyznáme a jsme ze všeho zmatení. Tehdy „**máme** z určité zprávy či výkladu **v hlavě galimatyáš**“ a „**nemůžeme si to v hlavě srovnat**“.

U hlavy se také zohledňuje charakter toho, čím je naplněná. Jinými slovy, můžeme rozlišit, zda naše myšlenky se zrodily v nás samotných a jsou tedy našimi vlastními. Druhý případ je, že dané ideje pochází od někoho jiného, přičemž do naší hlavy mohly být vloženy se záměrem o zlepšení. Jsou jedinci, kteří řeší věci podle vlastního uvážení a nabytých znalostí, takže „**dělají věci podle své hlavy**“. Na druhé straně tu jsou lidi, kteří se neřídí názorem či nápadem z vlastní hlavy, ale z hlavy někoho jiného. Pokud však podnikáme mnoho bláznivín, co „**máme z vlastní hlavy**“, tak se vždy někdo ujme toho úkolu, aby nám „**napravil hlavu**“. Dotyčný potlačí naši svéhlavost a pozmění naše názory. Tím dosáhne toho, že nás přivede k rozumu, případně nás donutí k poslušnosti. Osoba, která se rozhodne nám „**spravit hlavu**“, se může při naší nápravě uchýlit také k násilí, aby nám „**do hlavy vpravila**“ pravidla či zásady, kterými se máme řídit.

Vedle rodičů jsou to také učitelé, kteří se nám do hlavy snaží nalít různé principy a znalosti, které pak „**máme v hlavě nosit**“. S pamětí se také používá výraz říct něco z hlavy, kdy „**máme všechno v hlavě**“. Tehdy nemusíme nahlížet do knih či záznamů, jelikož si vše dobře pamatujeme. Naopak když máme problém si vzpomenout na určitá data nebo souvislosti, řekneme, že „**máme v hlavě mlhu**“, nebo že se „**nám to vytrousilo z hlavy**“. Je však problematické, pokud máme problémy s pamětí a „**máme tak děravou hlavu**“.

13.2.3 Hlava ve významu pocitového myšlení v českých idiomech

Schopnost pro optimálního rozhodování je taktéž poškozena tehdy, když „**chodíme s hlavou v oblacích**“. V tomto případě se člověk soustředí na vlastní pocity a představy. Okolí ho vnímá jako snílka, jehož chování není příliš sluchitelné s realitou. Dosažení kompromisu či rychlejšího řešení problémů může být zhceno také tehdy, pokud dotyčný má „**tvrdou**

hlavu“ nebo když se „**postaví na hlavu**“. Takový jedinec je vzhledem ke své povaze či dodržovaným principům neústupný, a proto je velice komplikované a náročné změnit jeho názor. Snadné pořízení také není s člověkem, kterému „**stoupla do hlavy**“ pýcha, moc nebo třeba úspěch. Nutno podotknout, že schopnost rozhodování a usnášení se je také omezen, když nám „**do hlavy stoupne**“ alkohol.

Někdy můžeme narazit na člověka, který nám bude úmyslně „**blbnout hlavu**“ neboli nás bude mást nebo vyvolávat zmatek nemístnými poznámkami či hloupými radami. Z dotyčného a jeho průpovědek můžeme „**mít pak popletenou nebo zamotanou hlavu**“, čímž se vůbec nepřiblížíme k vyřešení toho, čeho „**máme plnou hlavu**“. Naše kritické schopnosti jsou potlačeny také tehdy, když máme „**zamilovanou hlavu**“ neboli když jsme zamilovaní.

V kritických či život ohrožujících situacích jsou emoce na překážku, a proto je potřeba si „**zachovat chladnou hlavu**“, kdy nezpánikaříme a nepřestaneme rozumně uvažovat. I pokud se jedná o situace běžnějšího rázu, tak je nežádoucí, aby člověk „**měl horkou hlavu**“. Takový jedinec má tendenci se rychle rozčílit a prudce reagovat na to, co je mu řečeno nebo co se událo. A člověk, který „**má rozpálenou hlavu**“, má ve svém rozčílení sklon k pomstychtivosti a prosazení své bojechtivosti. Pokud podlehneme emocím a ztratíme rozvahu, tak to většinou vyústí v problémy velkých rozměrů. A proto je žádoucí, aby nám někdo „**zchladil hlavu**“.

V souvislosti s přemýšlením spojeným s emocemi, se často hovoří také o starostech. Tehdy „**nám někdo / něco leží v hlavě**“, čímž nás nutí o něm opakovaně přemýšlet, jelikož nás něčím zneklidňuje. „**Hlavu si děláme**“ kvůli tomu, kdo je našemu srdci blízký. „**Máme tak těžkou hlavu**“ z toho, když například dotyčnému chceme pomoci, ale nevíme jak. Kvůli tomu, kdo nám „**zblbne hlavu**“, kdo nás citově poblázní a vyvolá v nás milostný zmatek, pak „**máme hlavu ve flóru**“. Litujeme tak naši neprozřetelnosti a cítíme smutek. Často nám pak „**vrtá hlavou**“, jak jsme se mohli do určitých lidí zamilovat a „**mít jich plnou hlavu**“.

13.2.4 Hlava ve významu života v českých idiomech

Nezbytnost hlavy pro život je reflektována také ve významovém rámci hlavy jakožto sídla lidského života, což je patrné například u frazému „**přijít o hlavu**“ nebo „**chtít hlavu někoho**“. Ztráta lidské hlavy není slučitelná se životem, což je sémanticky obsaženo ve spojení „**zkrátit někoho o hlavu**“, které vychází ze situace, kdy v dávných dobách vládce nechal člověku setnout hlavu.

I když se nám podaří zabránit ztrátě hlavy, vážné poškození hlavy (ať už fyzického nebo psychického rázu) má velký dopad na lidský život. Náš život také vyhasne ve chvíli, kdy si

„**proženeme kulí hlavu**“ – čili spácháme sebevraždu pomocí střelné zbraně. (Člověku, kterému „**rozsvítíme hlavu/lebku**“, způsobíme tržnou ránu na hlavě. Hlava se dostává také do ohrožení, když někoho „**mlátíme hlava nehlava**“ nebo když někoho „**vezmeme něčím po hlavě**“.)

Se životem se pojí také přebíraná zodpovědnost, ručitelský vztah nebo vyjádřená oddanost. Zvláště pokud milujeme, tak jsme ochotni „**dát hlavu v sázku**“ za toho, koho chceme ochránit nebo komu chceme pomoci. Někdy to může dojít do situace, kdy „**za někoho položíme hlavu**“, a tak přineseme oběť v podobě vlastního života. V dřívějších dobách většinou lidé moc věcí nevlastnili a někdy život byl tím jediným, co měli. Proto pokud na něco „**vsadili svou hlavu**“, tak tím „**riskovali vlastní hlavu**“ neboli svůj život. Ten, kdo „**propadnul někomu hlavou**“, se buď smrtelně provinil nebo ztratil právo na život kvůli prohrané sázce, ve které se zaručil svou svobodou a životem. Pokud dotyčný pak utekl, tak se vypisovala odměna na jeho hlavu, aby byl znova polapen.

13.2.5. Hlava ve významu vedoucí pozice v českých idiomech

Hlava jakožto zástupné označení pro člověka ve vedoucí pozici je obsažena ve 3 frazémech – „**být hlavou něčeho**“, „**hlava rodiny**“, „**hlava státu**“. Člověk, který řídí například skupinu nebo je iniciátorem nějakého hnutí, je právě považován za hlavu daného uskupení či vůdčí osobnost. „**Hlavou rodiny**“ se může myslet jednak otec a jednak osoba, která je v čele rodiny a jejíž slovo má nejvyšší váhu. „**Hlava státu**“ je pak ztotožňována s prezidentem nebo osobou v nejvyšší státní funkci.

13.2.6 Ostatní použití hlavy v českých idiomech

U vzhledu hlavy je více než tvar adresována vlasová pokrývka, a to konkrétně její hustota, barva či její uhlazenost. Ve frazémech je zohledněn stav, kdy hlava není pokryta optimálním množstvím vlasů, a kdy tedy naše vlasová vrstva je zřetelně slabší či téměř vymizelá. Pro takový případ se zažily výrazy, že „**má člověk na hlavě pět a půl chlupu**“ nebo že dotyčný „**má na hlavě klouzačku**“, což je přirovnání u vytvářející se pleše u mužů. Pokud se o svůj vzhled příliš nestaráme a máme neupravené, rozčuchané vlasy, tak je přirovnáváme k tomu, že „**máme na hlavě vrabčí hnízdo**“. Naproti tomu člověk, který o svůj zevnějšek pečuje a navštíví kadeřníka, tak má „**hlavu udělanou/nadělanou**“ neboli má upravenou vlasovou pokrývku.

Dříve se mnohem více nosily klobouky do společnosti a dnes je zvykem nosit například čepici v chladném počasí. Proto když dojde k odchylce od tohoto chování, přitahuje to pozornost, což se pak může promítnout také do jazyka. Člověk, který vyšel ven bez klobouku

či čepice na hlavě, „**vyšel s holou hlavou**“. Mimo normál se také řadí, když člověk má „**bílou/šedou hlavu**“. To odkazuje ke skutečnosti, že s navyšujícím se věkem vlasy ztrácí barvou a následně šediví. Podobná analogie založená na životním cyklu květiny je pak u člověka označena za „**prokvetlou hlavu**“. Dotyčný je zestárlý a jeho vlasy stejně jako odkvétající květina ztratily barvu.

Kulatý tvar hlavy se přeneseně uplatňuje u tvaru kamenů známých jako „**kočičí hlavy**“ nebo u zaoblené horní části špendlíku, se kterým se pojí výraz pro velikostní srovnání „**nebýt větší než špendlíková hlavička**“.

Hlava je jednou z nejdůležitějších částí lidského těla, a proto v jazyce můžeme vypožorovat použití hlavy jako zástupné označení pro člověka na základě schématu centrum-periferie. Pro označení velkého davu nebo velkého množství lidí shromážděných v určitém prostoru se používá spojení „**hlava na hlavě**“.

V současné době jsou aktuální také výrazy spojené s pracovním prostředím a vztahy na pracovišti. Člověk, který si nechá „**srát na hlavu**“, tak nechává například svého šéfa nebo průbojnějšího kolegu, aby ho ponižoval nebo využíval. Člověk, který se nijak nebrání, se pak může dostat do situace, kdy mu šéf „**hodí něco na hlavu**“, čímž na něj svalí zodpovědnost, často v nespravedlivém duchu. Když nám ale nadřízený „**hodí na hlavu**“ například vypracované zadání úkolu, tak tím vyjadřuje, že jsme odevzdali mizernou práci a vrací nám ji k přepracování. „**Utrhnout někomu hlavu za něco**“ implikuje, že člověk ve vyšší pozici se zlobí na druhou osobu, která udělala chybu či se nějakým způsobem provinila, a proto je hodna fyzického trestu a slovního pokárání.

14. Hlava v japonském jazykovém obrazu světa

14.1 Slovníková definice slova „atama“ (頭)

Slovo „atama“ je v japonském jazyce obsaženo v 13 významech – horní část těla živočichů, myšlení, vlasy, nejhořejší část předmětů, začátek věcí, část těla zapojená pro vyjádření gesta, osoba ve vůdčí pozici, kvantifikátor pro počet lidí, horní část tiskovin, strop pro ceny na trhu, finanční záloha a terminologický termín používaný v „mahjongu“.

14.2 Významové kategorie hlavy v japonských idiomech

Hlava se v japonských idiomech vyskytuje ve 4 významových kategoriích – prostorová orientace, rozum, pocitové smýšlení a ostatní případy. Hlava i zde slouží pro vyjádření pohybu shora či poukazuje na míru přenesenou ze vzdálenosti hlavy od paty. Hlava, v které je uložen mozek, je tak zástupným označením rozumových schopností nebo nádoby s myšlenkami na emocionální bázi.

14.2.1 Hlava ve významu prostorové orientace v japonských idiomech

Hlava, která je z vnějšího pohledu přes krk napojena na trup, je tedy nejvýše položenou částí těla. Její vzdálenost od země se používá v přeneseném slova smyslu pro vyjádření míry, jako je tomu ve spojení od hlavy až k patě, doslovně od vrcholu hlavy až k nehtům nohy („**atama no teppen kara aši no cumasaki**“). Od výšky, v které se hlava nachází, je odvozen také výraz srovnat podle hlav („**atama wo soroeru**“). Ten se používá pro situace, kdy chceme seřadit stejným způsobem nějaké objekty, nebo pak přeneseně když chceme vyrovnat počet osob.

Člověk má obecně tendenci se dívat před sebe a příliš nečeká, že by jej seshora mohlo něco zasáhnout. Pokud se dostaneme do situace, kdy nás jako by polili vodou od hlavy („**atama kara mizu kara abitajó**“), vyjadřujeme tím naše překvapení či šok. Hlava zde značí směr, z kterého se dostaneme do kontaktu s vodou, která je přirovnáním nečekané situace.

Nesahá mu po hlavu („**atama ga agaranai**“, v českém jazyce jakožto „nesahat ani po paty“) se používá v japonském jazyce v situaci, kdy z hlediska schopnosti, autority nebo závaznosti se jedna osoba nemůže rovnat té osobě, s kterou je srovnávána.

14.2.2 Hlava ve významu rozumu v japonských idiomech

Mozek nacházející se v hlavě tuto část těla předurčuje k tomu, aby byla reprezentací naší racionální stránky. Na to poukazují výrazy chápat hlavou („**atama de rikai suru**“) nebo používat hlavu („**atama wo cukau**“), které vyjadřují zpracování podnětů pomocí rozumu, a

nikoliv za použití srdce. O inteligentní osobě se vyjadřujeme jako o té, která má dobrou hlavu („**atama ga ii**“). Takový člověk má také dobrou paměť, a tak má velké množství informací nebo znalostí věcí v hlavě („**atama ni aru**“).

Některé problémy nám pěkně ztrpčí život tím, že si nad nimi lámeme hlavu („**atama wo hineru**“), až se nám z vynaloženého mentální úsilí kouří z hlavy („**kašira kara kokuen wo tateru**“, „**atama kara juge wo tateru**“). Správné fungování našich mentálních schopností může být narušeno naším vlastním či naopak cizím přičiněním („**atama wo waruku suru**“), k čemuž dochází například tehdy, když nám alkohol stoupne do hlavy („**arukóru ga atama ni kuru**“).

14.2.3 Hlava ve významu pocitového myšlení v japonských idiomech

Starosti jsou tím, co nás často tíží, a proto když máme těžkou hlavu („**atama ga omoi**“), říkáme tím, že nás určité záležitosti velmi trápí („**atama wo najamasu**“). Pocity také odráží výraz, kdy se nám něco dostalo do hlavy a my jsme následkem toho rozzlobení („**atama ni kuru**“).

14.2.4 Ostatní použití hlavy v japonských idiomech

Pro japonského mluvčího je u hlavy stěžejní to, jak ji esteticky vnímá z hlediska pokrývky. Vlasy, které pokrývají hlavu, můžeme upravovat stříháním – ostříhat si hlavu („**atama wo kiru**“) – nebo oholením („**atama wo soru**“). Jsou také případy, kdy pokrývka hlavy zcela chybí, a tehdy říkáme, že nemáme na hlavě ani vlas/chlup („**atama ni ke ga nai**“). Jak člověk stárne, tak jeho vlasová pokrývka ztrácí barvu a bohatost, a staří Japonci jsou často spojováni se stříbřitou či bílou barvou vlasů – „**atama ga široi**“.

Pozici hlavy je možné chápat také jako sdělení konkretizující naše duševní rozpoložení. Mít hlavu vysoko („**zu ga takai**“) odkazuje k člověku, který buď doslovně, nebo obrazně nosí hlavu zvednutou nahoru. To se v jazyce uchytilo jako příznak negativně vnímaného, pyšného či povýšeneckého chování.

O hlavě se referuje jako o té části těla, která nás čas od času bolí („**atama ga itai**“ nebo „**atama ga itamu**“) vinou změny tlaku vzduchu, dehydratace nebo stresu a starostí. O nesnesitelné bolesti často hovoříme tím způsobem, že se nám snad rozskočí hlava („**atama ga warerujóni itai**“). K újmě dojdeme také v případě, pokud nám někdo rozbije hlavu („**atama wo waru**“) nebo hlavou narazíme do zdi („**atama wo kabe ni bucukeru**“).

Hlava je v japonských idiomech také součástí gestikulace. Držením hlavy dole („**atama wo osaeru**“) vyjadřujeme podřízenost vůči autoritě, hlavou v dlaních („**atama wo kakaeru**“) vyjadřujeme zadumání, pohybem hlavy nahoru a dolů („**atama wo tate ni furu**“) sdělujeme například souhlas. Pokud se začneme mlátit rukama do hlavy („**atama wo tataku**“), znamená to, že jsme si uvědomili naši chybu nebo opomněli nějakou zřejmou okolnost.

15. Srdce v českém jazyce

15.1 Slovníková definice slova „srdce“

„Slovník spisovného jazyka českého“ uvádí lexém „srdce“ se sedmi významy, přičemž na první pozice je tímto slovem chápán sval, který svým smršťováním uvádí v pohyb krev v cévách. Srdce se dále používá také pro pojmenování citové stránky člověka, jeho smýšlení/cítění, nitra nebo citového zájmu (např. láska). V přeneseném slova smyslu se srdcem také rozumí odvaha, nositel takové citu nebo z fyzického hlediska hrud' či prsa. Tento somatismus se vzhledem ke svému umístění a důležitosti také vžil pro popsání pozice uprostřed a srdcem se také rozumí ty objekty, které nějakým svým atributem připomínají srdce. (<http://ssjc.ujc.cas.cz>)

15.2 Významové kategorie srdce v českých idiomech

České frazeologické výrazy obsahující srdce lze na základě významu rozřadit zhruba do 3 skupin – city, pozice uprostřed, ostatní užití. Srdce ve významů citů lze pak dále rozřadit na pravou podstatu/emoce, odvahu, lásku a starosti/mysl. Pro významovou kategorii citů je ustanovujícím prvkem osoba, která se nachází v určitém emocionálním rozpoložení, a stimul, který vyvolává v dané osobě emocionální odezvu.

Do 92 % zkoumaných idiomů vstoupil lexém „srdce“ s významem emocionálního centra, kdy srdce je přeneseně bráno jako schránka emocí, která se spolupodílí na našich povahových rysech. Idiomy v této kategorii popisují například povahu člověka z hlediska laskavosti, vřelosti či soucitu nebo naopak se zaměřují na postižení reality, kdy jsme zatíženi starostmi či bolestí plynoucí z emocionálního břemena či stresu. V mnoha frazeologických jednotkách je srdce pojato jako naše nitro odrážející skutečné pocity nebo to, co uchovává naši vnitřní pravou podstatu. V rámci emocí, které tyto idiomy odrážejí, lze také rozpoznat lásku a odvahu.

Kromě jednoho výrazu, kde srdce udává centrální polohu (1 %), nalezneme také pár výrazů, kde srdce vystupuje jako část těla, kterou se řadí k ostatním užitím tohoto somatismu (7 %). Srdce je v této kategorii zaneseno jako orgán, který zajišťuje krevní oběh a jehož přítomnost si uvědomujeme především při rychlejších tlukotu.

15.2.1 Srdce ve významu centra citů v českém jazyce

Srdce v českých frazémehch lze především chápat ve významu centra citu, se kterým je spojena schopnost cítění a/nebo soucitu s další osobou. Na základní úrovni se rozlišuje, zda člověk je „bez srdce“, když nemá s druhými soucit a chová se krutě či tvrdě. Přirozené je, aby

člověk měl srdce, tedy aby oplýval lidským soucitem a byl schopen mít pochopení pro situaci či postoj druhých. Především pokud druhá osoba trpí nebo se nachází ve svízelné situaci, člověk, který **„má s ním srdce“**, se odhodlá k pomoci. Velice ceněnou lidskou kvalitou je **„mít srdce na pravém místě“**, kdy dotyčný je laskavý a zachovává si smysl pro správné a spravedlivé řešení situace týkající se dalšího člověka. U člověka, který **„má dobré srdce“**, však může být na překážku, když **„má srdce z marcipánu“**. Takový člověk se **„zlatým srdcem“** je hodný, ale zároveň poddajný, což může způsobit, že se kvůli své ochotě a poddajnosti dostane do problémů. Člověk s těmito vlastnostmi **„má měkké srdce“** a v opozici vůči němu stojí člověk, který má **„kamenné srdce“**. Individuum s **„kamenným srdcem“** je charakterizováno jako osoba, která je lakomá nebo nelítostná či necitelná. Dotyčného **„nevezme za srdce“** tragický příběh ani nouze, v které se druhá osoba ocitla.

U našeho chování a jednání se zohledňuje také opravdovost našich pocitů a pak jejich hloubka. To, co nám **„jde ze srdce“**, je tedy známkou toho, že to myslíme opravdově a upřímně. Skutečnost našich emocí se pak odráží ve významu idiomatických výrazů jako **„děkovat někomu z celého srdce“**, **„mluvit od srdce“**, **„přát si celým srdcem“** – to vše jsou úkony, co **„uděláme ze srdce“**. To platí především, když se snažíme uskutečnit naše sny. Takové činnosti, do kterých **„vkládáme celé srdce“**, děláme s opravdovým nadšením a věnujeme jim hodně času a našich sil. Nefalšovaný smích vychází z člověka, který se **„směje od srdce“** a jakoby bez zábran.

Upřímnost dáváme najevo také tehdy, kdy při jednání s lidmi **„máme srdce na dlani“**. Pokud se ale rozhodneme někomu **„otevřít své srdce“**, tak tím vyjevíme důvěrně někomu naše myšlenky a pocity, čímž se ocitáme ve zranitelném postavení. Když jsme svou upřímností zranitelní, používáme výraz, že **„nosíme srdce na talíři“**.

Další silnou emocí, která ovlivňuje fungování našeho organismu, je strach. Strach cítíme tehdy, když se cítíme být ohroženi, a v souvislosti s tím se aktivují určité tělesné procesy jakožto obrana vůči vyvstanuvší hrozbě. Naši bojácnost máme tendenci srovnávat se zástupci živočišné říše. Pro člověka, který je zbabělý a má v povaze utéct před konfrontací nebo z riskantní situace, se vžilo označení, že má **„zaječí srdce“**. O bázlivém člověku, který si netroufá na odvážný skutek, můžeme taktéž říci, že má **„babské srdce“**. Se strachem spojená úzkost je obsahem frazeologismu **„cítit srdce až v krku“**, kdy cítíme krajní znepokojení z nastalé situace nebo z toho, co nás čeká. Tehdy, když se velmi bojíme a jsme vystrašení, říkáme, že **„máme srdce v kalhotách“**. Většímu citovému rozrušení bychom se měli vyhnout tehdy, když **„máme slabé srdce“** neboli když naše srdce není v optimální kondici.

Pokud se máme k něčemu odhodlat, „**dodáme si srdce**“, abychom se vzchopili a „**měli srdce vykonat to**“, co je nutné, ačkoliv se může jednat o drsné vyřešení situace. Vyvolat v někom odvahu tím, že mu „**dodáme srdce**“, však nemusíme u toho, kdo je velmi statečný a „**má lví srdce**“.

Srdce jakožto sídlo mnoha lidských emocí bývá spojováno především s láskou. Některé emocionální stavy přímo ovlivňují činnost srdce a spolu s tím způsobují další tělesné projevy například jako větší sekreci potních žláz nebo zrychlený dech. Zrychlený tlukot srdce může být průvodním znakem zamilovanosti a projevuje se například tehdy, když nám oko spočine na osobě, ke které cítíme velkou přitažlivost a kterou „**nosíme v srdci**“. Člověk se nám „**do srdce může vepsat**“ svou nesobeckou povahou, podporou či pomocí, čímž si získá naši úctu a lásku. „**Své srdce jsme mu zadali**“, když jsme se citově na něj navázali a o hloubce našich citů nemáme pochyb. O tom, že již partnera máme, můžeme hovořit jako o tom, že „**máme srdce už zadané**“.

Osoba, která si dokázala „**získat naše srdce**“ a s tím naši lásku a náklonnost, nám ale také může „**srdce zlomit**“. Pokud jsme byli zamilovaní natolik, že jsme mohli hloubku našich citů přirovnat ke „**ztrátě srdce**“, mohlo nám „**srdce zlomit**“ to, když daná osoba nechtěla vstoupit s námi do vztahu. „**Ztráta srdce**“ může být ztotožněna také se zklamáním, které je způsobeno například tím, když náš partner „**má široké srdce**“, a je tak v lásce nestálý.

Srdce je nezastupitelným orgánem zajišťujícím fungování lidského těla a z toho pramení jeho jazykové použití ve významu důležitosti aplikovatelné na emoce a smýšlení. Srdce může tedy být použito pro vyjádření naší mysli, konkrétně pro myšlenky, které jsou navázané na naše emocionální centrum. To, co „**nám leží na srdci**“, je tím, na čem nám záleží a tím, co se podílí určitou měrou na našich starostech. Je však důležité „**vzít si k srdci**“ to, že naše úsilí bychom měli vztahovat nikoliv k materialistickým záležitostem, ale k věcem jako je lidské zdraví. Pochopitelně se zaobíráme tím, čemu přikládáme váhu, a naši mysl pak tíží různé starosti. Ty nám často způsobují záležitosti, které jsme nedokázali „**přenést přes srdce**“ a kterými se tedy nadále trápíme.

Často jsme rozrušení natolik, že jakoby „**cítíme srdce až v krku**“, když se rozhodneme mluvit o tom, „**co máme na srdci**“. Když si „**vylijeme někomu srdce**“, tak se mu svěříme se svým zármutkem, trápením a s tím, co „**nám drásá nebo rve srdce**“. Trápíme se kvůli tomu, co „**děláme s těžkým/krvácejícím srdcem**“, ale to pak často působí bolest a „**dělá těžké srdce**“ těm, kterým na nás záleží.

15.2.3 Srdce ve významu lokalizace a statní použití srdce českých idiomech

Srdce, které se nachází pomyslně uprostřed naší hrudi a které vnímáme jako velmi důležitý orgán, může být také použito na základě své polohy pro vyjádření centrální polohy. V českém jazyce se používá spojení „**srdce Evropy**“, čímž je míněna poloha uprostřed Evropy.

V české idiomatice vystupuje srdce také jako část těla neboli jako orgán, který zajišťuje naše životní funkce. Pokud „**máme slabé srdce**“, sdělujeme tím, že máme nemocné srdce, a proto bychom se měli vyhýbat rozrušení nebo určité fyzické zátěži.

16. Srdce v japonském jazyce

16.1 Slovníková definice slova „kokoro“ (心)

Zadáme-li slovo „kokoro“ do vyhledávání slovníku „Dedžitaru Daidžisen“, zobrazí se nám 4 významové oddíly. V první řadě je kokoro definováno jako nositel rozumu, znalostí, emocí a vůle, ale tímto slovem se vyjadřuje také duchovní stránka nebo postoj člověka vůči dané věci. V rámci této sémantické skupiny lze rozlišit dílčí kategorie jako skutečné pocity, podstata či jádro utvářející naši osobnost, mysl charakterizovaná schopností přemýšlet a vynášet soudy, emoce namířené k druhým jakožto soucit, ohleduplnost nebo láska. Dále zde nalezneme také dílčí významy jako zástupné vyjádření vůle nebo přání a jako místo pro uchování vzpomínek. Kromě toho se srdce také pojí s naším zájmem či ostražitostí.

„Kokorem“ se může také myslet podstata věcí, což může být třeba idea za uměleckým dílem nebo esenciální složka, která danou entitu ustavuje. Kokoro se používá také pro náš úmysl nebo přesvědčení, že by se měly zkoušet nové věci (např. připomenutí tradic zavedením nějaké změny).

16.2 Významové kategorie srdce v japonských idiomech

Téměř naprostá většina japonských idiomů používá pojem „kokoro“ jakožto duchovní stránku člověka, kterou však kvůli širokému záběru není lehké sémanticky uchopit. V rámci této významové třídy se lze dobrat významových podkategorií, kde srdce vystupuje jako zdroj naší **pocitové povahy** (soucit, laskavost), jako reprezentace našich **skutečných pocitů**, jako **místo myšlenkového procesu** spojeného s obavami, a pak okrajově jako sídlo **lásky**. Ostatní použití somatismu „srdce“ bez motivace však byla nalezena v minimálním množství.

16.2.1 Srdce ve významu centra citů v japonských idiomech

Srdce vystupuje v japonských idiomech jako reprezentace **skutečných pocitů** či myšlenek, které jsou v kontrastu k tomu, jak se Japonci ve společnosti vyjadřují a chovají. Na tuto disparitu poukazují výrazy jako pocity se liší od vyřčených slov („**kokoro to kotoba ga sói suru**“) nebo v srdci chválit a pusou hanit („**kokoro de homete kuči de kenasu**“). Tento výraz vysvětluje obecnou situaci, kdy to, co říkám, a to, co si myslím, není jednotné. První výraz poukazuje na skutečnost, že v našem srdci smýšlíme o dotyčném v dobrých mezích, ale pak řekneme něco jiného, co je negativně zabarvené. Když se v rozhoření nebo pod vlivem alkoholu zachováme nepatřičně a naše jednání neodráží naše skutečné vnímání, označíme to

jako něco, co není v našem srdci („**kokoro ni mo arazu**“). To, čeho jsme se tedy dopustili, jsme nemysleli vážně a jednalo se spíše o úlet.

Na skutečnost, že srdce zastřešující naše emocionální cítění je naší nepostradatelnou součástí, ukazuje také výraz (naše) srdce není (naším) srdcem („**kokoro mo kokoro narazu**“). To platí pro situaci, kdy ztratíme sami sebe neboli nejsme sami sebou, popřípadě jsme zešíleli.

Naše pocity, které nás dělají zranitelnými, je potřeba střežit. Zejména ve společnosti lidí, kterým nedůvěřujeme, máme tendenci být zdrženliví („**kokoro wo oku**“) neboli dáváme mezi dotyčného a naše srdce bariéru. Naopak když jsme s někým, komu věříme („**kokoro wo jurusu**“) a s kým se cítíme dobře, tak máme tendenci otevřít své srdce a být důvěrní („**kokoro ga tokeru**“). S takovým člověkem nemusíme být neustále ve střehu a můžeme si s ním promluvit o čemkoliv bez zábran („**kokoro wo jurusu**“). Když jsme uvolnění, pro druhou osobu je snazší odhadnout, co jiného se v našem srdci skrývá („**kokoro no uči wa sušihakaru**“).

Srdce, které je centrem emocí, bývá někdy ztotožňováno se silnou vlastností, která daného člověka charakterizuje. Srdce toho, kdo je krutý, nemilosrdný či necitný („**kokoro tora ókami no gotoši**“), bývá přirovnáváno k srdci nelítostného tygra a vlka. Pro člověka, který nemá soucit s lidmi a který jako by neměl emocionální cítění, se používá také přirovnání, že je jako bez srdce („**kokoro naši**“). Naopak člověk, který se umí vcítit do ostatních lidí, umí odpustit nebo je štědrý, je ten, kdo má široké srdce („**kokoro ga hiroi**“).

Problematiku emocí také adresuje výraz bojovat se srdcem („**kokoro ni karakau**“) nebo emoce svádí boj s jinou emocí („**kokoro ni kokoro wo karakau**“), kdy dochází k tomu, že se dostávají do sváru protichůdné emoce. Například se můžeme ocitnout v situaci, kdy chceme dotyčného člověka vidět, ale přitom je nám to zakázáno, načež naše srdce trpí. Našemu těžkému srdci může však ulehčit, když se rozhodneme naše pocity přenést na papír („**kokoro no uči wo kaku**“), což ve starých dobách často znamenalo vepsání pocitů do básní.

V srdci jsou uchovávány preference a taktéž tužby a přání, jejichž realizace nám poskytuje pocit štěstí či naplnění. Když můžeme jít za svým srdcem („**kokoro ga iku**“) neboli když se můžeme chovat podle našich představ, cítíme potěšení a spokojenost. Příhodné pro nás také je, kdy danou věc můžeme nechat na našem srdci („**kokoro ni makaseru**“) tak, že máme možnost se zařídit podle svého uvážení. A nejradostnější chvíle pro nás nastává, pokud se můžeme něčemu věnovat k naší úplné spokojenosti („**kokoro ikubakari**“). Pochopitelně mohou nastat takové situace, kdy se nedržíme našich přání, kdy se odpoutáme od našich pocitů a nemáme vůli pro uskutečnění našich tužeb („**kokoro kara hanacu**“).

Je pochopitelné, že na tomto světě přicházíme do kontaktu s tím, co odpovídá našemu vkusu či našim přáním („**kokoro ni kanau**“), a tím, co neodpovídá naším pocitům neboli tím, co neodpovídá našemu srdci („**kokoro narazu**“).

Srdce, které může být bráno jako náš středobod, jako to, co utváří naši podstatu, může být také přeneseně použito pro vyjádření toho, kam se stáčí naše pozornost a na čem nám záleží („**kokoro wo todomeru**“). To, co se nám líbí nebo co nás zaujme („**kokoro ga todomaru**“), je tím, co uložíme u srdce („**kokoro ni ireru**“). Naše pozornost se však může stočit k jinému objektu („**kokoro ga hanareru**“), který nás něčím láká, vzbuzuje zájem či nás vzrušuje („**kokoro wo sosoru**“). V takovém případě máme tendenci se do toho pohroužit a věnovat se tomu celým srdcem („**kokoro wo cukusu**“). Jinak řečeno se uchýlíme k použití celého našeho potenciálu ukrytého v srdci.

Emoce, která v našem srdci převládne nebo je umocněna, je tím, co jakoby zbarví naše srdce („**kokoro ni šimiru**“). Pokud se rmoutíme a procházíme problémy, které trápí nebo zraňují srdce („**kokoro wo itameru**“), tak se cítíme smutně a uboze („**kokoro no uči ga muzan dearu**“). Mnohé záležitosti, co jsou pro srdce jedem a způsobují jeho strádání („**kokorogurušii**“), jsou tím, co nám přidělavá vrásky a čeho například litujeme.

Člověk usiluje o to, aby zažíval momenty, kdy pocituje ve svém nitru štěstí („**kokoro no uči ga urešii**“). Pro přízeň osudu se někteří z celého srdce modlí a žádají božstva o splnění svých přání („**kokoro no uči ni kinen suru**“). Srdce můžeme také považovat za vnitřní, soukromý prostor, kde můžeme pomyslně uchovávat vzpomínky („**kokoro ni tomeru**“) a různé emoce jako strach spojený s věcmi, na které nemůžeme zapomenout („**kokoro ga nokoru**“). Srdce však může být použito i trochu jako místo, na které odložím něco nechtěného nebo něco, na co chci zapomenout, což vystihuje idiom „zavřít ve svém srdci na zámek“ („**kokoro ni džó wo orosu**“).

Často se nám uleví také tehdy, když se probereme našimi pocity a uděláme si v nich jasno například tím, že je zjednodušíme („**kokoro ga wassarito naru**“). Pocit osvěžení cítíme také tehdy, když se naše srdce projasní („**kokoro ga hareru**“, „**kokoro ga harehareto suru**“) a když je očištěno od negativních emocí jako zášti či nepřátelství. Právě ty předtím naše srdce spoutaly a způsobily, že jsme se necítili dobře. Když námi přestanou cloumat protichůdné emoce či myšlenky a je mezi nimi nastolena harmonie, tak se naše srdce a přeneseně naše mysl projasní („**kokoro wo sumasu**“).

Srdci prospívá, když nikam nespěchá a panuje v něm klid („**kokoro šizukani da**“). Vítané je také vyřizovat záležitosti beze strachu či obav a/nebo s lehkostí („**kokoro jasuku**“). Naopak když máme srdce a přeneseně mysl v oblacích („**kokoro mo sora ni**“), nemůžeme se uklidnit a jsme nervózní. Neklid zažíváme také tehdy, když máme pocit, že nám něco opéká či pálí srdce („**kokoro wo irareru**“). Pokud je něco pro nás nepříjemné a zneklidňuje nás to, tak říkáme že to zraňuje naše srdce („**kokoro wo itameru**“).

Naše emocionální citění koresponduje s tlukotem srdce. Když jsme nadšení nebo vystrašení, často se nám zvýší tep, jelikož srdce začne bít rychleji. Když nás ale něco šokuje nebo překvapí, můžeme mít pocit, že se naše srdce na chvíli zastavilo. Své srdce tak můžeme ztratit neboli jsme o něj připraveni, když s námi nějaká zpráva zacloumá („**kokoro wo toriušinau**“). Pro to, co jsme neočekávali („**kokoro jori hoka de aru**“), co nás šokovalo, se může použít výraz, že nám to rozdrtilo srdce („**kokoro ga cubureru**“).

Srdce může být také nositelem našich preferencí neboli toho, u čeho se nám srdce zastaví („**kokoro wo tomeru**“). Když nás něco chytne za srdce („**kokoto wo toraeru**“), tak tím říkáme, že si něco získalo naši pozornost a láká nás to („**kokoro wo hikareru**“). To, co se nám zalíbí, může do naše srdce vstoupit („**kokoro ni hairu**“). Když jsme do něčeho hodně pohroužení nebo blázní, tak do toho dáváme srdce neboli sami sebe („**kokoro wo ireru**“).

Srdce, které by bylo ztotožnitelné s láskou, je však v japonském jazyce součástí pouze jednoho idiomu. Japonští mluvčí stejně jako čeští mluvčí používají výraz získat něčí srdce („**kokoro wo toru**“) pro situaci, kdy se někdo do nás zamiluje a jejich srdce nám připadne. Lásky je často tím, co tíží naši mysl a kvůli čemu si děláme starosti („**kokoro ni kakaru**“).

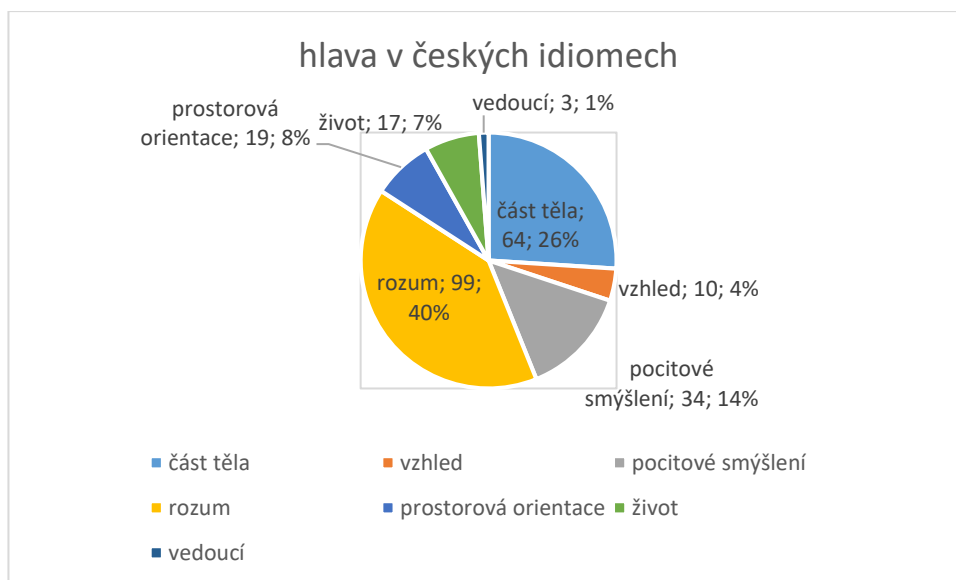
Zajímavým obratem v japonském jazyce je „**kokoro no oni**“ neboli „d'ábel srdce“ (nebo „d'áblův advokát“), pod kterým se skrývají výčitky svědomí, nebo v některých případech se tím rozumí zášť, závist, žárlivost. Dábel srdce se objeví („**kokoro no oni ga detekuru**“) tehdy, když se cítíme provinilí a když se z něčeho obviňujeme. Když nás tlačí nebo trýzní svědomí, pocítíme bolest („**kokoro no oni ni kurušii**“) a často se nám nedaří („**kokoro no oni ni wa šitanai**“), ale díky těmto výčitkám můžeme vidět danou situaci jasněji („**kokoro no oni ni širuku miru**“).

16.2.2 Ostatní použití srdce v japonských idiomech

Srdce v japonských idiomech může také reprezentovat samotný sval v hrudi, který nás pomáhá udržovat při životě. Nalezneme zde výraz mít silné srdce („**šinzó ga cujoi**“), kterým vyjadřujeme, že náš srdeční sval dobře funguje. Kromě toho srdce může být použito ve významu jádra či podstaty věci, což je případ, když známe nebo chápeme podstatu pozemských záležitostí („**mono no kokoro wo širu**“).

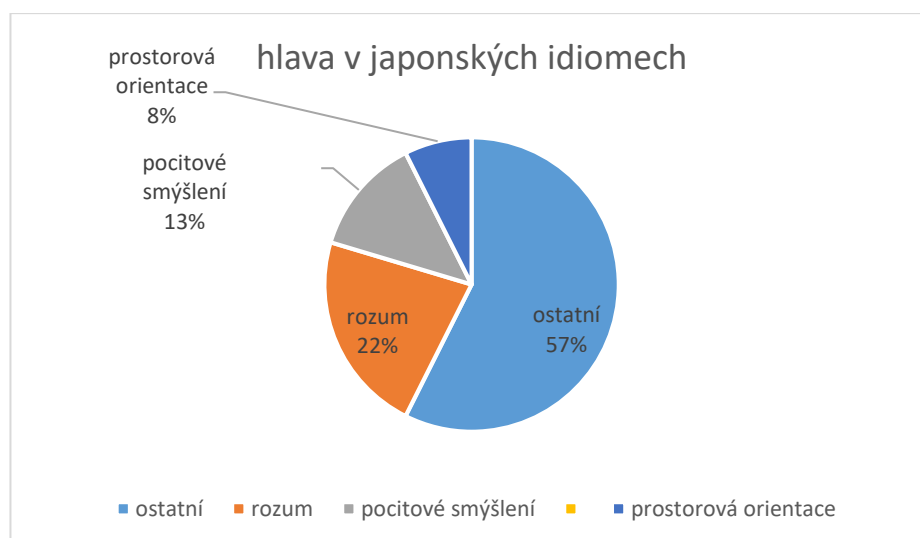
17. Srovnání vybraných somatismů v českých a japonských idiomech

V 246 českých a 54 japonských idiomech se somatismus „hlava“ vyskytuje ve 4 rozdílných významových skupinách (rozum, prostorová orientace, pocitové smýšlení, ostatní použití), přičemž v českých idiomech se hlava objevila také ve významu vedoucí pozice a reprezentace života.



Obr. 1.1 Procentuální významové zastoupení hlavy v českých idiomech

V českém prostředí idiomatiky je hlava nejvíce zastoupena významovou třídou rozumu (40 %), po které následuje z hlediska četnosti skupina sdružující ostatní užití tohoto somatismu (30 %) a skupina s idiomy charakterizována pocitovým smýšlením (14 %). V menší míře je pak hlava součástí sémantické kategorie prostorová orientace (8 %), život (7 %), vzhled (4 %) vedoucí postavení (1 %).

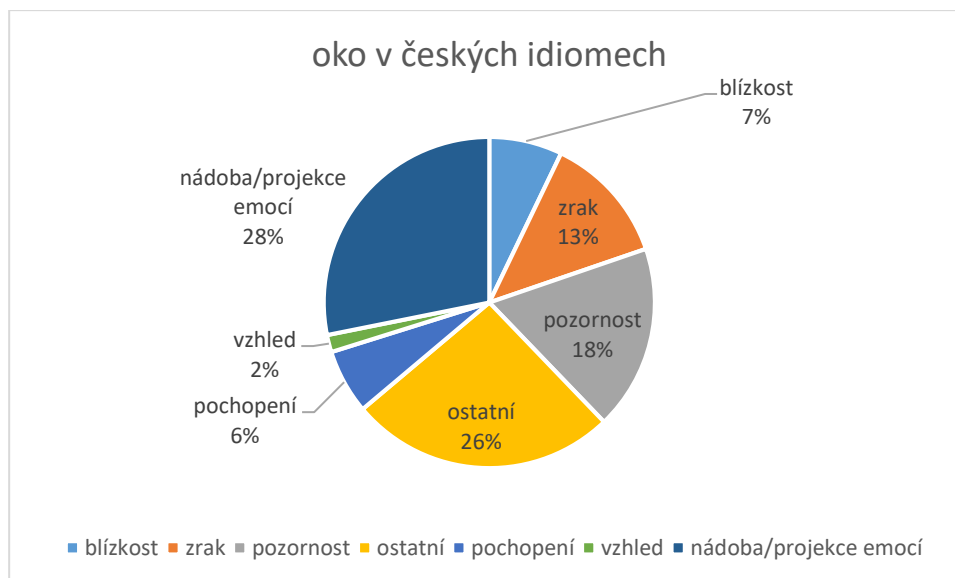


Obr. 1.2 Procentuální významové zastoupení hlavy v japonských idiomech

V japonském jazyce v oblasti idiomů hlava nejčastěji vystupuje jako část těla (59 %), která je řazena ke kategorii ostatních použití. Na druhém místě se s tímto somatismem operuje jako se sídlem rozumu (22 %), kde se pozornost stáčí hlavně k intelektu a paměti. Podle frekvence poté následuje použití hlavy ve významu pocitového smýšlení neboli starostí (13 %) a prostorové orientace (8 %). Významová kategorie sídla života a vedoucí pozice se v japonských idiomech neuplatnila vůbec.

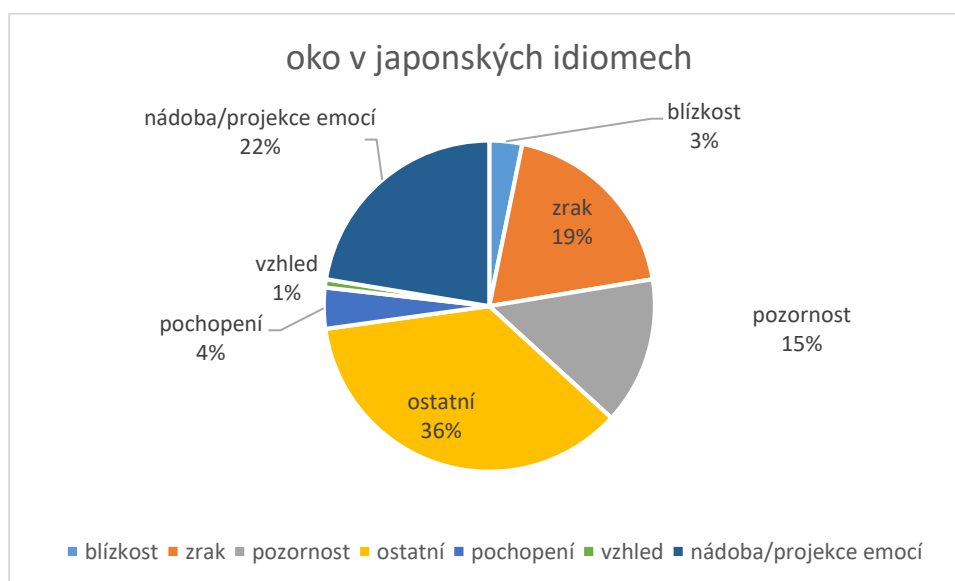
Z výše uvedených grafů je tedy patrné, že v českém jazyce je oproti japonštině počet idiomů, v kterých je hlava sídlem rozumu, mnohem vyšší. Naopak japonský jazyk pro idiomy nejčastěji používá hlavu ve významu části těla a hlava v japonských idiomech není ztotožňována se sídlem života a s vedoucí pozicí.

Námi vytvořený korpus obsahoval 238 českých idiomů a 45 japonských idiomů využívajících somatismus „oko“. Pro lexém „oko“ v českých idiomech bylo zvoleno celkem 7 významových skupin – nádoba/projekce emocí, pozornost, zrak, blízkost, pochopení, vzhled a ostatní použití daného somatismu.



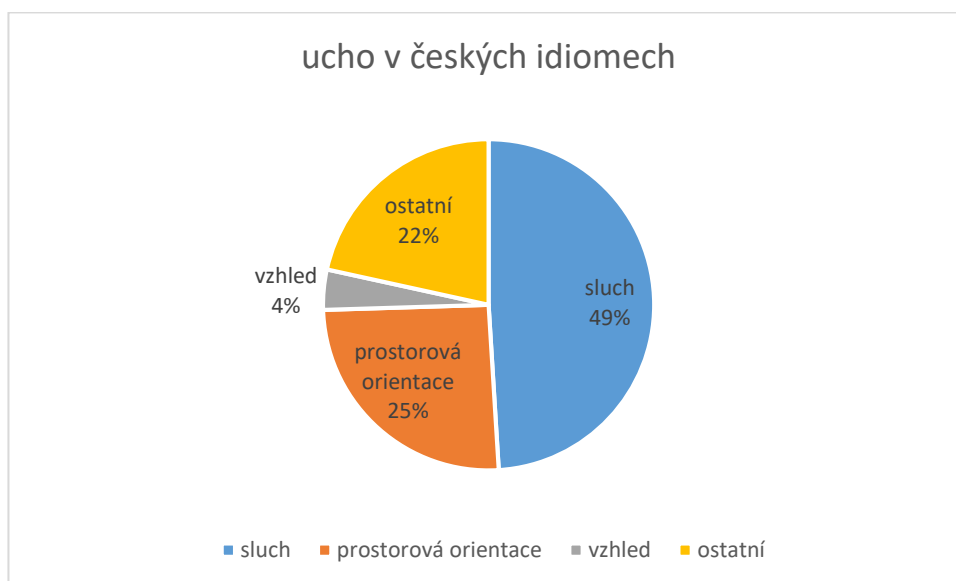
Obr. 2.1 Procentuální významové zastoupení oka v českých idiomech

Český jazyk vkládá lexém „oko“ do idiomů nejčastěji na základě s ním spojované schopnosti vyjadřovat emoce a myšlenky člověka (28 %), aniž by se dotyčný musel uchýlit k použití slov. S 10 % rozestupem pak následuje oko ve významu pozornosti věnované předmětu našeho pozorování (18 %) a ve významu zrakového orgánu (13 %), u kterého je zohledněna především míra jeho funkčnosti. K méně zastoupeným sémantickým kategoriím se řadí blízkost (7 %) a způsob nahlížení reality přes pochopení zprostředkované očima (6 %). Na posledním místě se pak nachází použití tohoto lexému ve významu vzhledu, který odkazuje například ke kulatosti lidského oka.



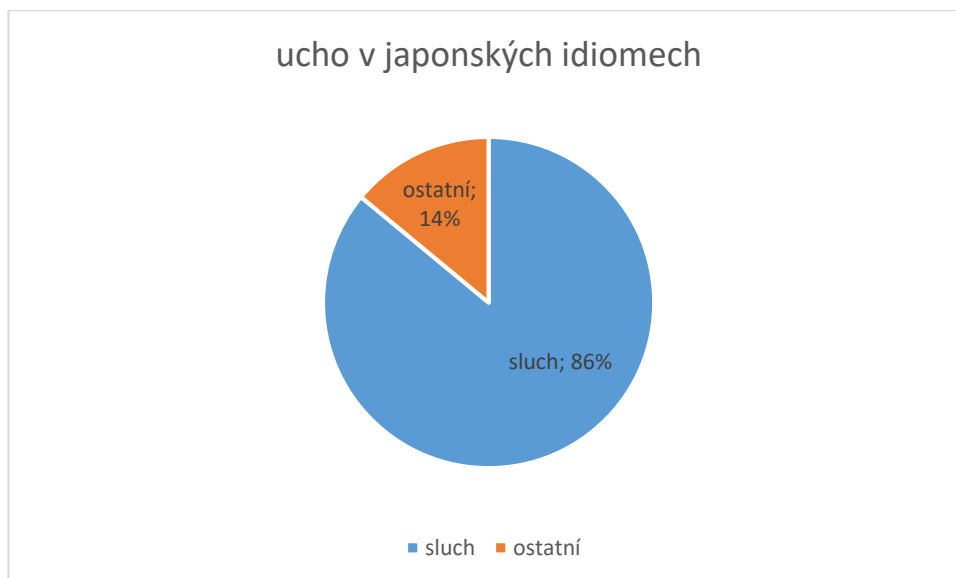
Obr. 2.2 Procentuální významové zastoupení oka v japonských idiomech

Situace týkající se významového rozřazení somatismu „oko“ v japonských idiomech je velice podobná situaci v českém jazyce – jak z hlediska stanovených kategorií, tak z hlediska procentuálního zastoupení jednotlivých významových profilů. Somatismus „oko“ nejčastěji vstupuje do japonských idiomů jakožto emocionální médium (22 %), zrakový orgán (19 %) a indikátor pozornosti (15 %). V japonštině se očividně méně používá oko na základě prostorové orientace (3 %). Japonština v menší míře používá oko pro přenesené vyjádření chápání skrze zrakovou zkušenost a vzhled (konkrétně velikosti). V kontrastu s češtinou japonština mnohem častěji operuje s okem v jeho základním významu jako části těla, které spadá do kategorie ostatních použití tohoto somatismu (36 %).



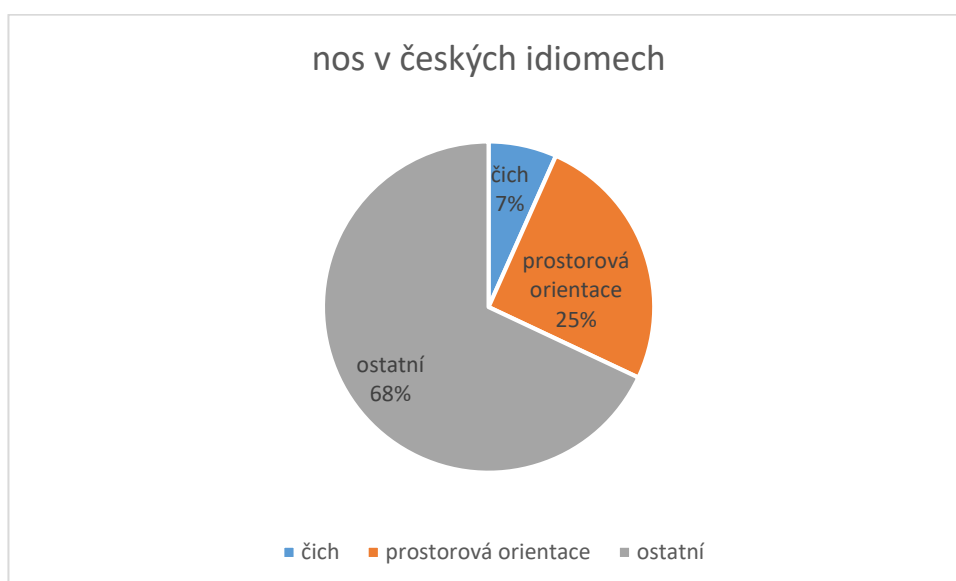
Obr. 3.1 Procentuální významové zastoupení ucha v českých idiomech

V 51 českých a 72 japonských idiomech nalezneme somatismus „ucho“. 49 % českých idiomů disponuje uchem jakožto sluchovým orgánem a v 25 % případech je ucho použito vzhledem ke svému umístění na těle. Ucho je podobnou měrou zastoupeno významovou kategorií ostatního použití tohoto somatismu (22 %), v minimální míře se ucho přeneseně používá také pro vzhled (4 %).



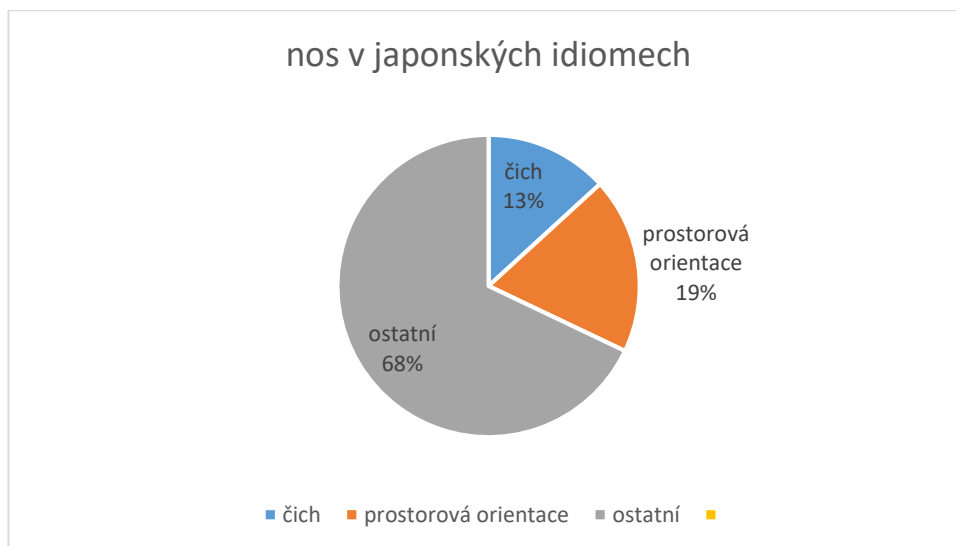
Obr. 3.2 Procentuální významové zastoupení ucha v japonských idiomech

Ucho v japonských idiomech vůbec nedisponuje významovou kategorií prostorové orientace. Ucho vystupuje v 86 % japonských idiomech jako sluchový orgán a zbylé případy (14 %) obsahují ucho ve významu části těla.



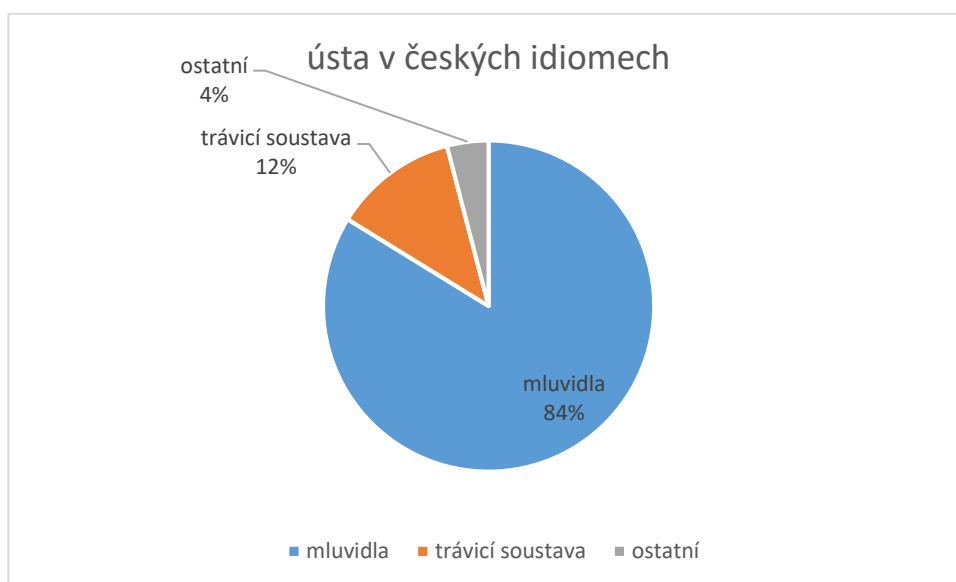
Obr. 4.1 Procentuální významové zastoupení nosu v českých idiomech

Komponent nos je součástí 75 českých a 53 japonských idiomů. Tento somatismus vstupuje do českých idiomů nejčastěji bez nějaké blíže určitelné motivace (68 %) a poté ve významu prostorové orientace (25 %). V mnohem menší míře je použití nosu v idiomech motivováno čichovou funkcí (5 %).



Obr. 4.2 Procentuální významové zastoupení nosu v japonských idiomech

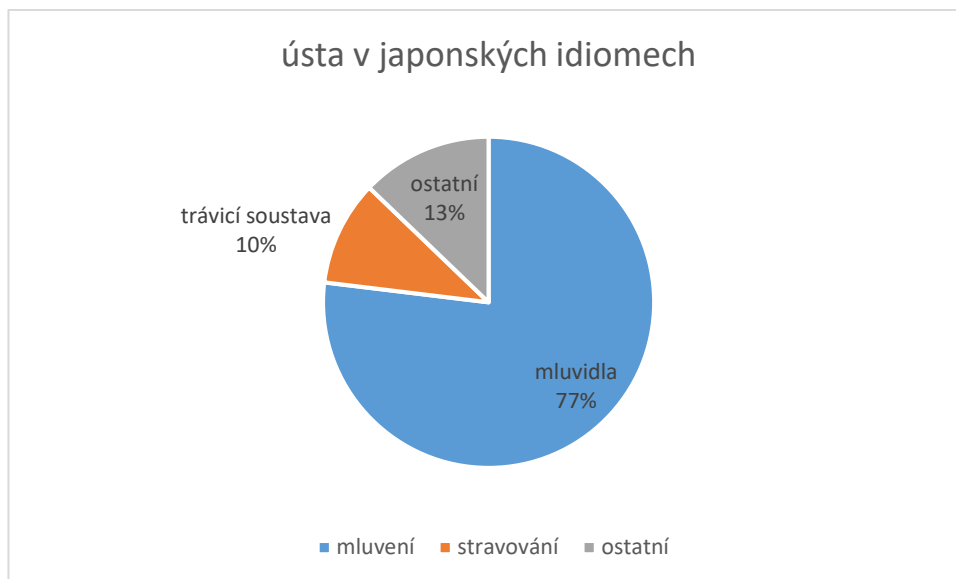
Největší podíl tvoří idiomy, do kterých nos vstupuje jakožto somatismus bez zřejmé motivace, čímž se takové výskyty řadí do kategorie ostatních použití nosu. Nos ve významu lokalizace spojený s blízkostí pak tvoří 19 %. Je však zajímavé, že 13 % případů obsahuje komponent nos jakožto čichový orgán (13 %), což je vzhledem k celkovému počtu vyšší číslo než u českých idiomů s výše zmíněným komponentem.



Obr. 5.1 Procentuální významové zastoupení úst v českých idiomech

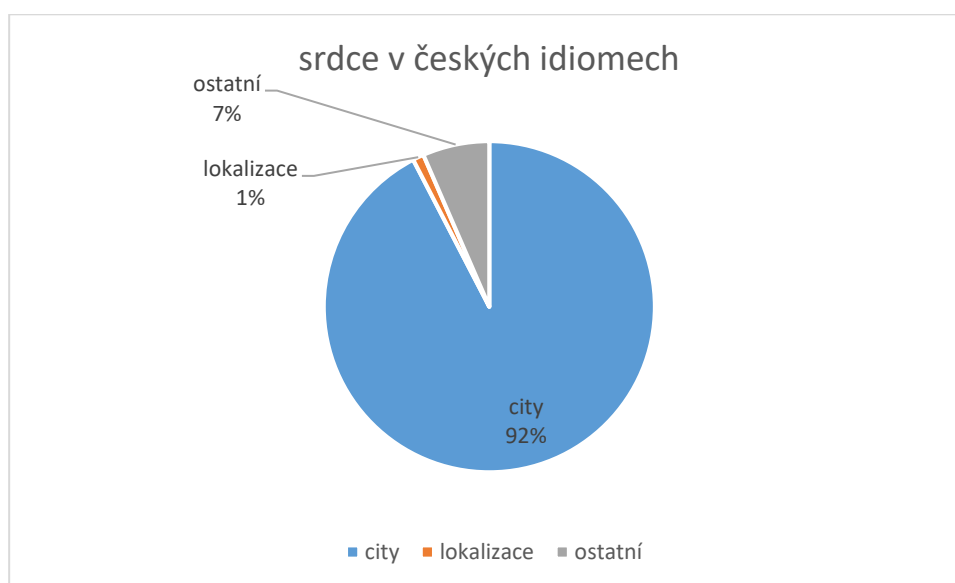
Ústa jsou базovým slovem pro 65 českých a 40 japonských idiomů. V českém jazykovém prostředí jsou ústa primárně brána jako orgán podílející se na produkci řeči, a tedy

v roli mluvidel (63 %). V 26 % českých idiomů je pusa pak prezentována jako část těla a v dalších 9 % je na pusu pohlíženo jako na část trávicí soustavy.



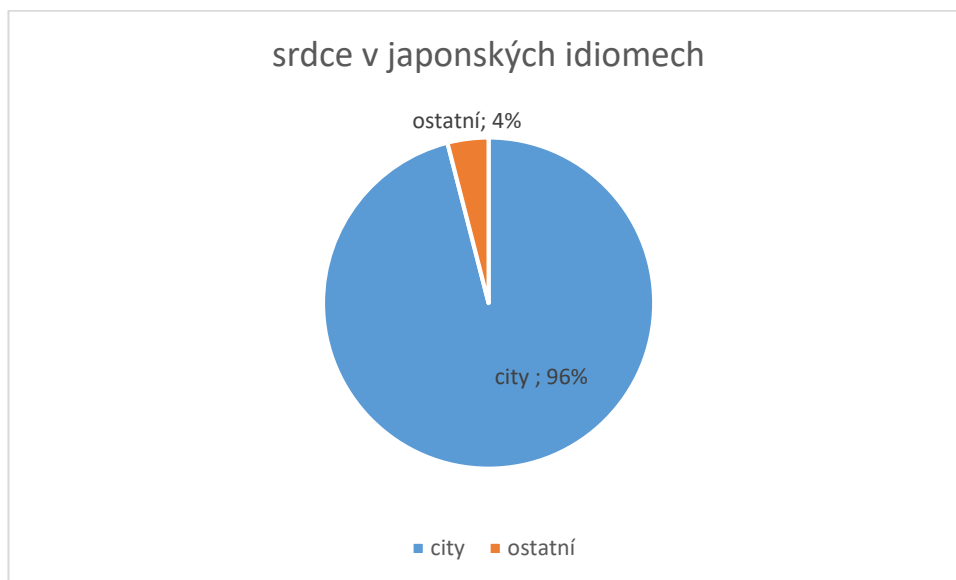
Obr. 5.2 Procentuální významové zastoupení úst v japonských idiomech

V japonských idiomech připadá 77 % případů významové skupině vážící se k mluvení, 10 % případů se váže k příjmu potravy skrze ústa jakožto začátek trávicí soustavy a 13 % idiomů kvůli nejasné motivaci se řadí do kategorie pro další použití tohoto somatismu. Vzhledem k celkovému objemu nashromážděných idiomů má somatismus „ústa“ v japonských idiomech o trochu větší tendenci vystupovat ve významu mluvidel, což je však úkor idiomů s pusou ve významu části těla. Procentuální zastoupení idiomů, do nichž ústa vstupují ve spojitosti s příjmem potravy, je však v obou jazycích téměř totožné.



Obr. 6.1 Procentuální významové zastoupení srdce v japonských idiomech

V českém jazyce je 92 idiomů a v japonském jazyce 73 idiomů se somatismem „srdce“ jakožto základním slovem. V českých idiomech se tento somatismus vyskytuje ve významu citů (92 %) a jakožto označení centrální pozice (1 %).



Obr. 6.2 Procentuální významové zastoupení srdce v japonských idiomech

Srdce je v 96 % japonských idiomů reprezentací pocitů bez nějakého bližšího upřesnění a na rozdíl od češtiny srdce není součástí profilu lokalizace. V obou jazycích však připadá menší procento idiomů pro kategorii pro ostatní užití tohoto somatismu.

18. Závěr

Hlavní náplní práce bylo za pomoci významových kategorií porovnat sémantické použití 6 somatismů (hlava, oko, nos, ucho, pusa/ústa, srdce) ve vytvořeném korpusu českých a japonských idiomů/frazémů shromážděných z dostupných slovníků.

Pro hlavu byly zvoleny významové kategorie jako rozum, pocitové smýšlení, prostorová orientace, život, vůdčí pozice. V českých idiomech hlava nejčastěji vystupovala ve významu rozumu (40 %) a pocitového smýšlení (14 %), a nejméně ve významu vůdčí pozice (1 %). Japonské idiomy nejčastěji disponovaly hlavou ve významu rozumu (22 %) a pocitového smýšlení (13 %) a nejméně ve významu prostorové orientace (13 %). Ve srovnání s českým jazykovým prostředím do japonských idiomů hlava nevstoupila ve významu života a vůdčí pozice.

U somatismu „oko“ se zvolily významové skupiny jako zrak, pochopení, pozornost, nádoba / projekce emocí, blízkost a vzhled. České idiomy nejčastěji používaly oko ve významu nádoby emocí (28 %), pozornosti (18 %) a zrakového orgánu (13 %). Nejméně byl tento somatismus zastoupen v přeneseném významu tvaru (2 %), u kterého byly zaznamenány výskyty odkazující na kulatost oka. Japonské idiomy stejně jako ty české nejvíce operovaly s okem jakožto s nádobou emocí (22 %), zrakovým orgánem (19 %) a věnovanou pozorností (14 %). Japonština taktéž v minimálně míře využila oka pro vyjádření vzhledového atributu (1 %), ale zde namísto kulatosti se odkazovalo k malé velikosti oka. Kromě toho v japonštině bylo menší množství idiomů (3 %), které by disponovaly okem jakožto styčným bodem pro vyjádření blízkosti

Idiomy s uchem jakožto bázovým slovem byly rozřazeny do 3 významových skupin - sluch, prostorová orientace a vzhled. U českých idiomů bylo nalezeno 49 % případů, v kterých ucho bylo použito ve významu sluchového orgánu a 25 % případů s uchem vztahujícím se k popsání umístění v prostoru. Situace u ucha v japonském jazyce se trochu lišila, jelikož tento somatismus nebyl v žádném z japonských idiomů chápán jako obrazné vyjádření tvaru nebo vzdálenosti. Ucho tedy v japonských idiomech figurovalo pouze ve významu sluchového orgánu (86 %). Zbýlých 14 % prvků obsahovalo ucho bez jasné motivace (14 %).

V idiomech se na slovo ústa nahlíželo v obou jazycích buď jako na mluvidla, nebo jako na začátek trávicí soustavy. V japonských idiomech se ústa vyskytovala o trochu méně ve významu mluvidel (77 %), zatímco v českém jazyce této kategorii připadlo 84 %. Nicméně somatismus „ústa“ používal profil „část trávicí soustavy“ v obou jazycích velmi podobně (12 % českých idiomů a 10 % japonských idiomů s tímto somatismem).

Somatismus „srdce“ jakožto komponent idiomů byl v obou jazycích primárně spojován s vyjádřením citů. V rámci této velké skupiny bylo možné idiomy rozřadit podle toho, zda srdce bylo reprezentací soucitu, skutečných citů, lásky, odvahy, přičemž odvaha nebyla vůbec reflektována v japonském korpusu. V českém jazykovém prostředí tento somatismus vystupoval ve významu citů v 92 % případů v japonském jazyce v 96 % případů. V češtině se objevil také idiom, kde srdce představovalo umístění v prostoru – konkrétně pozici uprostřed.

Z hlediska rozřazení japonský a český jazyk používá v idiomech podobným způsobem somatismy „nos“, „ústa“ a „oko“, zatímco u somatismů „hlava“ a „srdce“ v jednom z jazyků chyběla nejméně jedna významová skupina. Například český mluvčí slovo hlava v idiomech používá také ve významu života a vůdčí pozice, zatímco Japonec takovou možnost nemá. Srdce vstupuje do českých idiomů v konkrétnějším významu – japonské idiomy vůbec nezohledňují srdce ve významu odvahy. Podobný případ se týká také somatismu „ucho“, které japonské idiomy nepoužívají ve významu lokalizace a přeneseně pro vyjádření míry. Určité rozdíly mezi jazyky vždy budou, ale pak záleží na tom, na co se při interpretaci výsledků zaměříme.

Literatura

- ČERMÁK, František. Frazeologie a idiomatika česká a obecná: Czech and General Phraseology. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007
- ČERMÁK, František. Slovník české frazeologie a idiomatiky 1 - Přirovnání. Praha: Leda, 2009
- ČERMÁK, František. Slovník české frazeologie a idiomatiky 2 – Výrazy neslovesné. Praha: Leda, 2009
- ČERMÁK, František. Slovník české frazeologie a idiomatiky 1 – Výrazy slovesné. Praha: Leda, 2009
- DIRVEN, René. PORINGS, Ralf. Metaphor and metonymy in comparison and contrast. Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2002
- DOI. Naojuki. Karadagodžiten, Tokio: Sódžinša, 1996
- FILLMORE, Charles J. BAKER, Collin. A Frames approach to semantics analysis. The Oxford Handbook of Linguistic Analysis. Oxford University Press, 2009
- FILLMORE, Charles J. Frame Semantics. Linguistics in the morning calm. Seoul: Hanshin Publishing Company, 1982
- FILLMORE, Charles J. Frame Semantics and the nature of language. Annals of the New York Academy of Sciences, 2006
- HALLER, Jiří. Český slovník věcný a synonymický II. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974
- HALLER, Jiří. Český slovník věcný a synonymický III. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977
- JONEKAWA, Akihiko. ÓTANI, Icuko. Nihongo kan'jóku džiten, Tokio: Tókjódo šuppan, 2005
- KOVECSES, Zoltan. Metaphore in Culture: Universality and Variation. Cambridge: Cambridge University Press, 2006
- LAKOFF, George. Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli. Praha: Triáda, 2006
- KIMBURSKÁ, Adéla. Charles Fillmore – od pádové gramatiky k sémantice rámců. Praha, 2014
- MIJADŽI, Jutaka. Kan'jóku no imi to jóhó. Meidžišoin, 1982
- MRHAČOVÁ, Eva. Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice. Tematický frazeologický slovník II. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000

- SOUZENELLE, Annick de. Symbolismus lidského těla. Praha: Malvern, 2010
- ŠVARCOVÁ, Zdeňka. Vesmír v nás: inspirace a útěcha v japonském jazyce a literatuře, Praha: Academia, 1999
- ŠIRAIŠI, Daidži. Kokugo kan'jóku daidžiten. Tókjóódóšuppanm 1977
- VAŇKOVÁ, Irena. Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky. Praha: Karolinum, 2005
- VAŇKOVÁ Irena, ČURDOVÁ Veronika. Čelem k teorii pojmových profilů: nové možnosti slovníkového výkladu somatismů. Didaktické studie, 6, č. 1, 2014
- VAŇKOVÁ, Irena. Horizonty kognitivně-kulturní lingvistiky: schémata a stereotypy v mluvených a znakových jazycích. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2017
- VAŇKOVÁ, Irena. Nádobá plná řeči: člověk, řeč a přirozený svět. Praha: Karolinum, 2007
- WAGNEROVÁ, Hana. Kolokační idiomy a frazémy v japonštině a jejich pojetí v japonské teorii idiomatiky a frazeologie, Praha, 1995

Elektronické zdroje

- BENCZES, Réka. The semantics of idioms: a cognitive linguistic approach, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKewiXuPzcj-zbAhXGYlAKHfl_BPUQFggrMAA&url=http%3A%2F%2Fny01.nytud.hu%2F~szigetva%2Feven%2F02be.pdf.gz&usg=AOvVaw2avsoJTPfo4_vidtByNWG7
- HEJZLAR, Jan Samuel. Jak je pravda v Ježíšovi?. PBtisk, 2013
- HIRAJAMA, Takaši. Nihongo kan'jóku to čúgoku hjógen no ninčigengogakuteki hikakukenkjú – šita, kuči, koe, mimi wo čúšin ni. Amazin Services International Inc., 2014
- RUPPENHOFER, Josef. FrameNet II: Extended Theory and Practice, 2016, <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/docs/r1.7/book.pdf>
- OHARA, Kyoko Hirose. Semantic Annotation in Japanese FrameNet: Comparing drames in Japanese and English, 2012 <http://jfn.st.hc.keio.ac.jp/wp/wpcontent/uploads/2016/12/PosterOharaLREC2012.pdf>

- KANAMARU, Toshiyuki. MURATA, Masaki. KURODA, Kow. ISAHARA, Hitoshi. Obtaining Japanese Lexical Units for Semantic Frames from Berkeley FrameNet Using a Bilingual Corpus, 2005, <http://aclweb.org/anthology/I05-6002>
- Kotobank, <https://kotobank.jp/>
- Kotowaza, Kan'jōku no hjakkadžiten, <https://proverb-encyclopedia.com/>
- Slovník cizích slov, <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/>
- Slovník spisovného jazyka českého, <http://ssjc.ujc.cas.cz/>
- Slovník Weblío, https://www.weblío.jp/phrase/%E6%85%A3%E7%94%A8%E5%8F%A5_1

Seznam příloh

Příloha 1 - Tabulky českých idiomatických výrazů s okem

Příloha 2 - Tabulky českých idiomatických výrazů s uchem

Příloha 3 - Tabulky českých idiomatických výrazů s nosem

Příloha 4 - Tabulky českých idiomatických výrazů se ústy/pusou

Příloha 5 - Tabulky českých idiomatických výrazů s hlavou

Příloha 6 - Tabulky českých idiomatických výrazů se srdcem

Příloha 7 - Tabulky japonských idiomatických výrazů s okem

Příloha 8 - Tabulky japonských idiomatických výrazů s uchem

Příloha 9 - Tabulky japonských idiomatických výrazů s nosem

Příloha 10 - Tabulky japonských idiomatických výrazů s ústy/pusou

Příloha 11 - Tabulka japonských idiomatických výrazů s hlavou

Příloha 12 - Tabulka japonských idiomatických výrazů se srdcem

Přílohy

Příloha 1 - Tabulky českých idiomatických výrazů s okem

Idiom / frazém s okem ve významu blízkosti	Význam celého idiomu
být / bejt někomu na očích / vočích	být v něčí přítomnosti/blízkosti
být někomu stále / pořád na očích bejt někomu pořád na vočích	být stále v dohledu
být / bejt někomu z očí / vočí	nebýt v dohledu, být pryč
jít někomu z očí / do vočí	odejít z něčí blízkosti
jít, kam [ho] oči vedou	jít bez cíle
klidit se někomu z očí / vočí	odejít z něčí blízkosti
mít někoho z očí / vočí	nevidět někoho poblíž sebe
nejít / nechodit / nelézt někomu na oči / voči	vyhýbat se někomu
nemocť někomu přijít na oči / voči	stydět se
nesmět někomu na oči / voči	nesmět se k někomu přiblížit
netroufat si / bát se (přijít) někomu na oči / voči	vyhýbat se někomu kvůli strachu
stavět se někomu do očí / vočí (nějak / nějaký)	přetvařovat se
stavět někomu něco před oči	káravě někoho na něco upozorňovat
udělat něco před očima / zraky někoho / všech	udělat něco před někým
ukázat se někomu na očích / vočích	objevit se v něčí blízkosti
ztratit se (někomu) z očí	nebýt v něčím dohledu
před očima	blízko

Idiom / frazém s okem ve významu zraku	Význam celého idiomu
být viditelný / být vidět pouhým okem	být dobře viditelný
dělat něco (jen tak) od / podle oka dělat něco (jen tak) vod / podle voka	dělat něco odhadem
dohlédnout / vidět někam pouhým / holým / prostým okem	být zrakem dosažitelný
mít oko / voko / oči / voči z Kašparovy krávy	mít špatný odhad
mít to / něco v oku / ve voku	mít dobrý odhad (pro měření)
mít dobré oko / dobrý voko	mít dobrý odhad
mít špatné oko / špatné voko	mít špatný odhad
podívat se na někoho po oku	koutkem oka se na někoho podívat
rozeznat něco (prostým / pouhým) okem	rozeznat něco bez použití zvětšovacího skla
bít (moc) do očí / vočí	být velmi nápadný
být špatný na oči / bejt špatnej na voči	mít špatný zrak
hledat někoho / něco očima	hledat někoho pohledem
měřit si / změřit si/ přeměřit si někoho očima / pohledem	kriticky se na někoho podívat
mít dobré oči / dobrý voči	mít dobrý zrak
mít oči / voči šejdrem	šilhat
nevěřit / nemocť uvěřit svým očím / svým vočím / vlastním očím / vlastním vočím / svému zraku	být překvapený
obrátit na někoho oči	začít se na někoho dívat
pozvednout oči / zraky k někomu / něčemu	podívat se nahoru

přesvědčit se (o něčem) na vlastní oči / voči	osobně se o něčem přesvědčit
růst (někomu) před očima / vočima	růst velmi rychle
scházet někomu před očima	rychle slábnout
trefit někam i se zavázanýma očima / očima	dojít někam podle paměti
vidět něco / někoho na vlastní oči / na vlastní voči / vlastníma očima / vlastníma vočima	vidět něco osobně
zavadit o něco očima	na něco krátce pohlédnout
změřit si někoho očima	posoudit
zmizet / ztratit se někomu před očima / vočima	náhle zmizet
zmizet / zmiznout někomu z očí / voči	odejít z dohledu
zvednout oči / zrak k někomu	podívat se vzhůru k někomu
prostým / pouhým okem	jen pozorováním lidským okem
na vlastní oči vlastníma očima	osobně

Idiom / frazém s okem ve významu pochopení	význam celého idiomu
mít oko / voko	mít dobrý odhad
mít na něco oko / voko	mít dobrý odhad
mít u někoho (dobré) oko / (dobrý) voko	mít u někoho dobrou reputaci
dívat se / podívat se na něco / někoho očima někoho	posuzovat něco z pohledu někoho jiného
dívat se / hledět na něco / někoho jinýma očima	posuzovat něco z pohledu někoho jiného
dívat se na něco / někoho novýma očima	posuzovat něco jinak než předtím
dívat se / podívat se na něco střízlivýma očima	dívat se na něco realisticky
klesnout v očích někoho	ztratit něčí uznání
mít oči zaslepené mamonem	hnát se za bohatstvím
mít velké oči / velký voči	špatně odhadnout
otevřít / otevřít někomu oči / voči	přimět někoho vnímat, vidět věci jinak (často realisticky)
podívat se na něco střízlivýma očima	podívat se na něco realisticky
protřít někomu oči	docílit u někoho realistického chápání
stoupnout (něčím) v něčích očích / vočích	získat si u někoho uznání
od / podle oka	odhadem

Idiom / frazém s okem ve významu nádooby emocí	Význam celého idiomu
byl tak krásný, až oči přecházely	být velmi krásný
kouká / dívá se jako by ho chtěl /když ho chce očima / pohledem probodnout	dívat se na někoho nevraživě
dostal ránu / facku, až se mu v očích zajiskřilo	dostat velkou ránu
lahodit / zalahodit oku	zalíbit se
mrsknout / šlehnout po někom / něčem okem / vokem	nepřátelsky se na něco rychle podívat
ani okem o něco nezavadit	nelíbit se, nepodívat se o něco z důvodu nezájmu
padnout někomu do oka / voka	zalíbit se
udělat si u někoho (dobré) oko / (dobrý) voko	získat si u někoho uznání
udělat si u někoho špatné oko / špatný voko	ztratit něčí uznání

zalahodit oku	zalíbit se, být pěkný na pohled
blýsknout / blýskat očima (po někom) blejsknout /blejskat vočima (po někom)	káravě se někoho podívat
číst někomu něco na / v očích / vidět někomu něco na očích	tušit, co si někdo myslí
číst někomu něco z očí / vyčíst někomu z očí	pohledem vytušit, co někdo myslí
dělat / udělat na někoho oči / voči	podívat se na někoho svůdně, koketovat
dělat (na někoho) zamilované /sladké / májové oči/ dělat (na někoho) zamilovaný / sladký / májový oči	očima někoho svádět
dělat zlé oči / zlý voči	vzbuzovat nenávisť
dívat se na něco / někoho okouzlenýma očima	fascinovaně se něco dívat
hladit / pohladit / laskat někoho očima / pohledem	něžně se na někoho dívat
hltat něco / někoho očima / vočima / pohledem	dívat se na něco s nadšením
koukat někomu z očí/ vočí	být na někom zřejmý
koulet / zakoulet očima / vočima	vyjádřit přísnost atd.
kulit oči / voči (na něco / někoho / nad něčím / nad někým)	vyjádřit překvapení
laskat někoho očima	něžně se na někoho dívat
loupat / loupnout po někom očima / vočima	nenávisťně se na někoho podívat
mít oči / voči jen pro někoho / něco	nic jiného nesledovat než (onu věc)
mít v očích něco	vyjadřovat něco očima
mít hladové oči / hladový voči	dychtivě se na něco dívat
mít rybí oči	mít chladný pohled
mít sametové oči	dívat se něžně
mocet na něčem / někom nechat oči / voči mocet na něčem / někom oči / voči nechat	být někým fascinován
nemít pro někoho oči / voči	nezajímat se o něco, ignorovat
nemocet od něčeho / někoho oči / voči odtrhnout / vodtrhnout	být něčím fascinován, dívat se na něco s nadšením
div si oči nevyplakal	hodně plakat
pást se na něčem / někom očima / vočima / pohledem	s chutí si něco prohlížet
píchat někoho očima	káravě se na někoho podívat
pohladit někoho očima	něžně se na někoho podívat
poulit oči / voči (na něco/ někoho)	vyjadřovat překvapení
poznat někomu něco na očích / vočích	podle očí poznat, co si druhý myslí
probodávat někoho / probodnout někoho / zabodávat se do někoho očima / pohledem	zle se na někoho dívat
provrtávat někoho / zavrtávat se do někoho očima / vočima / pohledem	přísně se na někoho koukat
přibíjet někoho očima k zemi	káravě se na někoho dívat
sledovat / pozorovat něco / někoho s vyvalenýma / vykulenýma očima / vočima	překvapeně něco sledovat
střelit / střílet / šlehnout po někom očima / pohledem / okem	rychle se na někoho podívat nazlobeně
svítit očima / vočima	vyjadřovat spokojenost
svlékat někoho očima	chlípně se na někoho dívat
šlehnout po někom očima	varovně se na někoho podívat

udělat / dělat něco pro krásné oči / krásný voči / modré oči / modrý voči někoho	udělat něco rád
udělat / dělat někomu, co někomu na očích / vočích vidí	udělat cokoliv, co ten druhý chce
valit / vyvalit / vyvalovat na něco / na někoho / nad něčím / nad někým oči / voči	vyjádřit překvapení/šok
vidět / číst někomu něco na / v očích vidět číst někomu něco na / ve vočích	odhadnout, co si někdo myslí
viset na někom / něčem očima / vočima / pohledem	upřeně se na něco dívat
viset někomu očima na rtech	pozorně někoho poslouchat
vpíjet se do někoho očima	fascinovat někoho pohledem
vyčíst / číst někomu z očí	poznat podle očí něčí smýšlení
vyčíst někomu z očí každé přání	poznat z očí něčí přání
vykulit / kulit oči / voči (nad něčím / nad někým / na něco / na někoho)	vyjádřit překvapení
zabodávat se do někoho očima	zle se na někoho dívat
zabodnout / zabodávat oči / pohled do někoho	přísně se na někoho dívat
zalepit někomu oči / voči (něčím)	podplatit, zaslepit někoho něčím
zasvítit očima / vočima	projevit radost
zavrtávat se do někoho očima	dívat se někoho přísně
hladové oči	chtivý pohled
laní oči	dojímavý výraz v očích
psí oči	výraz oddanosti
rybí oči	chladný výraz
s vykulenýma / vyvalenýma očima	s údivem
v očích	v očích

Idiom / frazém s okem ve významu pozornosti	Význam celého idiomu
poslouchat něco / někoho (jen) na půl ucha / jedním uchem / na jedno ucho	příliš neposlouchat
pouštět něco jedním uchem tam / dovnitř a druhým ven	neposlouchat pozorně
kázat hluchým uším	mluvit, aniž by si dotyčný z toho něco odnesl
mít uši a neslyšet	nepochopitelně přeslechnout něco
mít uši všude	ostrážitě poslouchat
napnout / napínat / natahovat uši	snažit se lépe slyšet
nastavit / nastražit / nastavovat uši	snažit se lépe něco zaslechnout
našpicovat / špicovat uši	zaposlouchat se
stříhat ušima	pozorně poslouchat
špicovat uši	zaposlouchat se
zacpat si uši	nemít chuť něco poslouchat
zastříhat / stříhat ušima	pozorně poslouchat
Idiom / frazém s okem ve významu vzhledu	Význam celého idiomu
měsíc svítí jako rybí oko	měsíc jasně září
šlápnout někomu na kuří oko / voko	podráždit někoho
kuří oko	ztvrdlá kůže kruhovitého tvaru na chodidle

volské oko	pokrm z vajec
------------	---------------

Idiom / frazém s okem v ostatních významech	Význam celého idiomu
je jako by mu z oka vypadl / jsou jako by si z oka vypadli	být velmi podobný
jí, až/že mu oči lezou z důlků	jíst s velkou chutí
opatrovat / chovat / střežit něco/někoho jako oko v hlavě	dávat na něco velký pozor
kouká, div si oči nevykouká	pátravě se koukat
kouká, div na něm oči nenechá	zamilovaně se na někoho koukat
kouká div mu oči (z důlků) nevypadnout / až mu oči lezou z důlků / že mu oči lezou z důlků	dívat se s velkým zájmem
dělat / udělat něco (jen) na oko	udělat, že se zdá, že...
ani okem (přitom) nemrknout	nebýt překvapený
promnout si oko / voko / oči / voči	prstem si protřít oči
vypadnout z oka někomu	velmi se někomu podobat
zamhouřit oko / voko / oči / voči	přivřít oči
jednat (s někým) z očí do očí	jednat s někým na rovinu
klopit / sklopit oči / zrak	vyjádřit zahanbení nebo ostych
lhát někomu do očí / vočí	neskrývaně někomu lhát
mhout / zamhouřit oči / voči / oko / voko	přivřít oči
mít něco (stále) před očima / vočima	vybavovat si něco živě
mít oči / voči navrch hlavy	být překvapený
mít oči plné rýmy	mít nateklé oči při rýmě
mít oči v sloup	strnout, vyjádřit pohoršení
mít v očích slzy	plakat
mít oči plné slz	plakat v reakci na nějakou urážku či zklamání
mít čtyři oči / čtyři voči	mít nasazené brýle
mít oči otevřené / otevřené oči mít voči otevřené	být ostražitý
mít obě oči zavřené	být velmi mírný, shovívavý
mnout / promnout si oči / voči / oko / voko	projevit úžas, překvapení
mout se někomu podívat / někomu pohlédnout do očí / vočí	stydět se
mout si oči / voči vykukat	dívat se užasle
mout si oči / voči vyplakat	hodně plakat
mžourat / zamžourat očima	přivírat oči
nevědět kam s očima / vočima	být v rozpacích
div si oči / voči nevykoukal	dívat se užasle
obracet / obrátit oči v sloup	vyjadřovat pohoršení
obrátit oči k nebi	vyjádřit pohoršení
otevřít / otvírat nad něčím oči / otevřít / otvírat nad něčím voči	projevit úžas, překvapení
otvírat oči / otvírat voči (dokořán)	být překvapený
promluvit si s někým mezi čtyřma očima / čtyřma vočima	promluvit si s někým v soukromí
protřít si oči	vyjádřit překvapení

protřít jim oči / zrak	rychle utratit peníze
říct / říkat někomu něco do očí / vočí / obličej	říct někomu něco přímo
říct někomu něco mezi čtyřma očima / štyrma očima	říct někomu něco v soukromí
sklopit oči	vyjádřit zahanbení nebo ostych
smát se / vysmát se někomu do očí / vočí / obličej	otevřeně se někomu vysmívat
třeštit / vytřeštit (na něco / někoho) oči / vočí	vyjádřit překvapení/šok
tvrdit někomu něco do očí / vočí	přímo někomu něco říkat s rozhodností
udělat / dělat něco kvůli krásným / krásnejm očím / vočím někoho	udělat něco rád
uhýbat očima (někomu / před někým)	nechtít se někomu přímo podívat do očí
vysmát se někomu do očí/vočí	někomu se otevřeně vysmívat
vyškrábat někomu oči / vočí	pomstít se někomu
zamhouřit / zavřít nad něčím obě oči / vobě vočí	nebýt přísný
zapírat někomu něco do očí / vočí	někomu drze lhát
zatlačit někomu oči / vočí	zavřít mrtvému víčka
zavřít oči (navždy / navěky)	umřít
ztratit někoho z očí / vočí	nemít někoho už v dohledu
ztrácet se / scházet (zrovna) před očima	rychle slábnout
ztrácet se (zrovna) před vočima	rychle slábnout
z očí do očí	přímo, upřímně
mezi čtyřma očima	v soukromí
pro krásné oči	nezištně
mandlové oči	oči protáhlého tvaru
pomněnkové oči	modré oči
vodové oči	oči nevýrazné barvy
žabí oči	vypouklé oči

Příloha 2 - Tabulky českých idiomatických výrazů s uchem

Idiom/frazém s uchem ve významu prostorové orientace	Význam celého idiomu
smát se od ucha k uchu	velmi se smát
být / bejt / vězet v tom / něčem až po uši	být do něčeho velmi zapleten
bejt podělanej až za ušima	být velice vyděšený
být špinavý / umazaný až za ušima / bejt špinavej/umazanej až za ušima	být velice špinavý
být zadlužený / bejt zadluženej až po uši	být velice zadlužený
být zamilovaný / bejt zamilovanej až po uši	být bláznivě zamilovaný
projít/prolézt s odřenýma ušima	uspět jen tak tak
vězet v něčem až po uši	být do něčeho velmi zapleten
začervenat se až po uši	velmi se začervenat
zamilovat se do někoho až po uši	do někoho se velmi zamilovat
od ucha k uchu / pusa od ucha k uchu	široký úsměv
zadlužený až po uši / po krk	velmi zadlužený
zamilovaný až po uši	bláznivě zamilovaný

Idiom/frazém s uchem ve významu sluchu	Význam celého idiomu
zaslechnout něco (jen) jedním uchem	letmo zaslechnout
hučet někomu do uší	otavně na někoho mluvit, přemlouvát někoho k něčemu
mít uši pro hudbu / muziku	mít cit pro muziku
mít v uších nasráno	Neslyšet
mít tenké / tenký uši	mít citlivý sluch
mít tlusté / tlustý uši	špatně slyšet
mít zalehlé / zalehlý uši mít zalehlo v uších	mít problém se sluchem
nemoci věřit svým uším	být překvapen z toho, co jsem slyšel
nevěřit / sotva věřit vlastním / svým uším	nemoci uvěřit tomu, co jsem slyšel
sedět si na uších	nevnímat, přeslechnout
slyšet něco na vlastní uši	slyšet něco osobně
tenké uši	citlivý sluch
zaječí uši	silný sluch
poslouchat něco / někoho (jen) na půl ucha / jedním uchem / na jedno ucho	příliš neposlouchat
pouštět něco jedním uchem tam / dovnitř a druhým ven	neposlouchat pozorně
kázat hluchým uším	mluvit, aniž by si dotyčný z toho něco odnesl
mít uši a neslyšet	nepochopitelně přeslechnout něco
mít uši všude	ostrážit poslouchat
napnout / napínat / natahovat uši	snažit se lépe slyšet
nastavit / nastražit / nastavovat uši	snažit se lépe něco zaslechnout
našpicovat / špicovat uši	zaposlouchat se
stříhat ušima	pozorně poslouchat
špicovat uši	zaposlouchat se

zacpat si uši	nemít chuť něco poslouchat
zastříhat / stříhat ušima	pozorně poslouchat

Idiom/frazém s uchem ve významu vzhledu	Význam celého idiomu
mít oslí uši	mít ohlé rohy
oslí uši	ohnuté uši

Idiom/frazém s uchem v ostatních významech	Význam celého idiomu
dát někomu za / přes ucho	dát někomu ránu
dostat za ucho / uši	dostat výprask, pohlavek
poškrábat se / škrábat se / podrábat se/ drbat se za uchem	vyjádřit rozpaky
spát (jen) na jedno ucho	mít lehký spánek
drbat se za ušima	vyjádřit zmatení
mít za ušima	být mazaný
svěsit / schlípnout uši	ukázat podřízenost nebo skleslost
tahat někoho za uši	potrestat někoho za chybu
utrhnout někomu (obě) uši	vyčinit někomu (za jeho chybu)
vytahat / vykrákat někoho za uši	potrestat někoho za jeho přestupek
zapsat si něco za uši	poučit se

Příloha 3 - Tabulky českých idiomatických výrazů s nosem

Idiom / frazém s nosem ve významu lokalizace	Význam celého idiomu
bručet si něco pod nos	mluvit potichu
dát / dávat / přinést / přinášet někomu něco až pod nos / k hubě	zařídít všechno za někoho
dostat všechno až pod nos	dostat vše už hotové
jít za nosem	jít rovně
jít rovnou / rovně za nosem	jít rovně dopředu
mávat / zamávat někomu něčím před nosem	vytýkat či kárávě někomu něco připomínat
mít něco (rovnou) u nosu	mít něco blízko
proklouznout někomu před nosem	proklouznout nepozorovaně
psát nosem	psát s hlavou v malé vzdálenosti od papíru
psát nosem po rukávě	utírat si nos do rukávu
rýt / rejt nosem v něčem	být krátkozraký
sebrat někomu něco před nosem	sebrat někomu něco těsně předtím, než to získá
strčit / strkat někomu něco pod nos	dát někomu něco hotového, aniž by druhý musel cokoli dělat
ujet někomu před nosem	ujet před příchodem někoho
upadnout na nos	ošklivě upadnout
vzít / vyfouknout / sebrat někomu něco před nosem	vzít něco těsně předtím, než to druhý získá
zamávat někomu něčím pod nosem	kárávě něco vyčítat
zavřít někomu (něco) před nosem	zavřít někomu něco před jeho příchodem

Idiom / frazém s nosem ve významu čichu	Význam celého idiomu
mít nos na něco	mít cit na něco
mít (na něco) dobrý / dobrej nos	mít na něco cit
nejít někomu pod nos	nepozdávat se někomu
ohrnovat / ohrnout nad něčím / někým nos / pysk	opovrhovat něčím, něco odmítat
praštit někoho přes nos	nelibě vonět

Idiom / frazém s nosem v ostatních významech	Význam celého idiomu
být studený jako psí nos/čumák	být studený
vypadá / je jako by mu něco přeletělo přes nos	vypadat podrážděně
mít nos jako okurku	mít širší, ošklivý nos
dát někomu nos	pokárat někoho
dát někomu do nosu / po nose	dát někomu ránu
dát si /dávat si do nosu / lebedy / mouly	užívat si jídlo/pití
dělat / udělat na někoho dlouhý / dlouhej nos	posmívat se někomu
dloubat se / rejpat se / šťourat se / škrábat se v nose	nechutně strkat prst do nosu, nudit se
dostat do nosu (od někoho)	být zmlácen
dostat po nose	dát někomu ránu
dostat nos od někoho	dostat od někoho kázání
chodit s nosem vzhůru	být pyšný

chytit se / chytnout se / popadnout se / vzít se za nos / rypák	uvědomit si chybu a zastydět se
krčit / pokrčit nos / nosem nad něčím	odmítat něco
mít u nosu svíčku	teče mu z nosu
mít cyranovský nos	mít velký a dlouhý nos
mít to napsáno na nose	neumět něco skrýt
mít / nosit nos nahoru / vysoko / vzhůru	být pyšný
natáhnout nos	chovat se uraženě
nevidět (něco) pro nos	nevidět něco zřejmého
nevydělat (si) (ani) suché / suchý z nosu	moc si nevydělat
ani nos odněkud nevystrčit	zůstat uvnitř
nevystrčit nos ze dveří	zůstat uvnitř
odejít/ odtáhnout s dlouhým nosem	odejít s nepořízenou
odejít / odtáhnout s nataženým / zdviženým nosem	odejít uraženě
otloukat / otlouct někomu něco o nos	káravě připomínat
popadnout se za nos	vyjádřit stud
poškrábat se na nose	vyjádřit rozpaky
poznat někomu něco na nose	uhádnout něčí myšlenky
prohrát nos mezi očima	prohrát celé jmění
propít nos mezi očima	propít veškeré jmění
přelítnout někomu přes nos	být rozladěný, popuzen
strkat nos do něčeho / všeho	vměšovat se do něčeho, být zvědavý
škrábat se / poškrábat se na nose	vyjádřit rozpaky
tahat někoho za nos	klamat někoho
udělat na někoho dlouhý / dlouhej nos	posmívat se někomu
upřít / zapřít někomu nos mezi očima	zapřít i něco očividného
utřít nos	nepochodit
věšet někomu na nos něco / že	obelhávat někoho, že
vidět někomu něco na nose	poznat něčí smýšlení
vodit někoho za nos	ošálit někoho
vyčíst někomu i nos mezi očima	vyčíst někomu i malichernost
vzít se za nos	uvědomit si chybu atd.
zapřít (někomu) i nos mezi očima	zapřít něco očividného
závidět někomu i nos mezi očima	závidět někomu i něco malicherného
zdvíhat nos vysoko	chovat se pyšně
zvednout nos	ukázat ješitnost
cyranovský nos	ošklivě velký nos
orlí nos	velký, zahnutý nos
řecký nos	rovný nos
římský nos	pravidelně tvarovaný, rovný nos

Idiom / frazém s ústy ve významu mluvidel	Význam celého idiomu
mluví, jako když má v puse horký brambor	huhňat
na plnou pusu/hubu	říct něco s naprostou upřímností
lže, až se mu od úst prší	velmi schopně lhát
mlčí, jako by mu ústa zašil	zcela mlčí
dát si ústa/hubu na zámek	neprozradit něco, mlčet
dostat se / přijít do lidských úst	být součástí pomluv
jít / letět od úst k ústům	šířit se orálně
mít v ústech med a v srdci jed	chovat se přátelsky, ale přitom cítit nenávist vůči druhému
mít ústa na zámek	neprozradit něco, mlčet
mít plná ústa něčeho	mluvit o něčem stále s předstíraným zájmem
mluvit ústy někoho	mluvit skrze někoho
nevidět si do úst	mluvit hlouposti
nést/ šířit se /jít/ letět od úst k ústům	šířit se orálně
otevírat si na někoho ústa	být hubatý
rozvázat / otevřít někomu ústa	přinutit někoho něco prozradit
říct / zvolat jedněmi ústy	říct jednotně
říct něco na plná ústa	říct něco narovinu
viset někomu na ústech	dychtivě poslouchat
vkládat / vložit někomu něco do úst	říct něco skrze další osobu
vyletět někomu z úst	říct nebo prozradit omylem
vypustit něco z úst	říct
vzít někomu něco od / z úst	dříve říct to, co chtěl říct někdo jiný
zacpat / ucpat někomu ústa	přinutit někoho mlčet
zavřít / zakrýt někomu ústa	umlčet někoho
na půl úst / huby	říct něco nezřetelně

Idiom / frazém s ústy ve významu chuti	Význam celého idiomu
jíst plnými ústy	jíst velká sousta, hltat
nemít co (vzít/dát) do úst	nemít jídlo, být chudý
přiložit něco k ústům	chystat se napít nebo něco spolknout
utrhnout / utrhnout si od úst	odpírat si něco, zřeknout se něčeho
válet něco v ústech	vychutnávat, váhat se spolknutím
jednou/ dvakrát do úst	dát si malé sousto

Idiom / frazém s ústy v ostatních významech	Význam celého idiomu
pusa / huba od ucha k uchu	usmívat se, smát se
dát někomu přes ústa	plesknout někoho rukou
dostat přes ústa	někdo mě pleskne rukou
mít ústa od ucha k uchu	hodně se usmívat
plesknout se / plácnout se přes ústa / pusu	uvědomit si svou chybu apod.
sešpulit / špulit ústa / pusu	vyjádřit zamyšlení nebo nesouhlas
utřít ústa	nic nezískat

z úst lidu	ústní podání
ústa od uchu k uchu	široký úsměv
od úst k ústům	ústní podání
žabí ústa	široká ústa
s otevřenou pusou	překvapen
dívat se na něco / někoho / stát s otevřenými ústy	dívat se na něco překvapeně
otevřít nad něčím ústa dokořán (údivem)	být překvapen
poslouchat něco / někoho s otevřenými ústy	poslouchat s překvapeným výrazem
stát s otevřenými ústy	stát a být překvapený
s otevřenými ústy s otevřenou pusou / hubou / papulou	překvapeně
štípaná pusa / hubička	polibek

Příloha 5 – Tabulky českých idiomatických výrazů s hlavou

Idiom / frazém s hlavou ve významu vzhledu	Význam celého idiomu
dát si udělat hlavu	nechat si udělat účes
chodit / jít s holou hlavou	chodit bez pokrývky hlavy
mít (už) bílou / šedivou hlavu	mít šedivé vlasy
mít nadělanou / udělanou hlavu	mít nově upravené vlasy
mít na hlavě klouzačku	mít pleš na hlavě
mít na hlavě pět a půl chlupu	mít prořídle vlasy
mít na hlavě vrabčí hnízdo	mít rozcuchané vlasy
prokvetlá hlava / prokvetlé vlasy	šedivějící vlasy
být (malý) jako / nebýt větší než špendlíková hlavička	být velmi malý
kočičí hlavy	kulatější kameny připomínající vzhledem kočičí hlavu

Idiom / frazém s hlavou ve významu prostorové orientace	Význam celého idiomu
být / bejt o hlavu větší	být vyšší o velikost hlavy
dát na hlavu	dát si klobouk na hlavu
chodit po hlavě	chodit po rukou; bláznit
letět někam po hlavě	padat dopředu
mít hlavu a patu	mít smysl a řád
mít na hlavě	mít klobouk na hlavě
mít něčeho (až) nad hlavu	nezvládat něco
nechat na hlavě	mít klobouk na hlavě
nemít hlavu ani patu	nedávat smysl
prohlédnout si / změřit si / prohlížet si někoho od hlavy k patě	prohlédnout si někoho od shora dolů
přerůst někomu přes hlavu	vymknout se kontrole
skočit po hlavě do něčeho / někam	pustit se do něčeho bez rozmyslu
spadnout do něčeho po hlavě	dostat se do něčeho přímo
vrhnout se/ skočit do něčeho po hlavě	začít bez rozmyslu
změřit si někoho od hlavy až k patě	podívat se na někoho od shora dolů
bez hlavy a (bez) paty	nedávat smysl
od hlavy až k patě	od shora dolů
o hlavu větší	být vyšší o hlavu

Idiom / frazém s hlavou ve významu rozumu	Význam celého idiomu
blesknout někomu hlavou	napadnout někoho
být / bejt hlava otevřená	být důvtipný, mít dobré nápady
být / bejt prázdná hlava	být hloupý
bejt hlava skopová / telecí	být hloupý
bejt na hlavu padlej	být bláznivý
být / bejt na hlavu postavený/postavenej	být šilený

být / bejt z něčí hlavy	být někým vymyšlený
citovat / říci něco z hlavy	citovat z paměti
dělat něco podle své hlavy	dělat něco podle svého uvážení
lázat si / tejrát si hlavu nad něčím/ s něčím	usilovně nad něčím přemýšlet
mít hlavu	být vynalézavý, chytrý
mít hlavu na něco	mít pro něco nadání
mít hlavu na pravém místě	adekvátně se rozhodovat
mít čistou / jasnou hlavu	mít svěží mysl
mít děravou hlavu / paměť	mít špatnou paměť
mít dobrou hlavu	být chytrý
mít gypsovou / skopovou / telecí hlavu	být hloupý
mít lehkou hlavu (z něčeho)	být duševně svěží
mít hlavu otevřenou	být chytrý, důvtipný
mít prázdnou hlavu	být hloupý, neznalý
mít na něco tupou hlavu	nemít pro něco nadání
mít z něčeho / něčím zamotanou hlavu	být zmatený
mít něco v hlavě	pamatovat si
mít všechno v hlavě	pamatovat si vše
mít (už/ z něčeho) v hlavě	být opilý
mít v hlavě drtiny / řezanku/ slámu /otruby / plevy	být hloupý, nic si nepamatovat
mít z něčeho v hlavě galimatyáš	být z něčeho zmatený
mít v hlavě mlhu	nepamatovat si něco jasně či vůbec
mít v hlavě myšlenky na něco	myslet na něco důležitého
mít v hlavě otruby	být hloupý, nic si nepamatovat
mít v hlavě piliny	být hloupý, nic si nepamatovat
mít v hlavě seno	být hloupý, nic si nepamatovat
mít to v hlavě v pořádku	být normální z hlediska intelektu
mít to v hlavě dobře srovnané	být chytrý, mít něco promyšlené
mít v hlavě prázdno	být hloupý, zcela neznalý
mít v hlavě rozsvíceno	chápat rychle a s důvtipem
mít v hlavě vygumováno	nevzpomenout si, nebýt duševně svěží
mít něco ze své hlavy	vymyslet něco, být tvůrce nápadu
nalejt někomu něco do hlavy	naučit někoho něco
napravit / spravit někomu hlavu	docílit u někoho poslušnosti, změnit něčí smýšlení
natlouct někomu něco / si něco do hlavy	naučit někoho něco, donutit někoho něco si pamatovat
nebýt / nebejt z něčí hlavy	nebýt tím, kdo to vymyslel
nechat si to / něco projít hlavou	promyslet si to
nejít / nelézt někomu do hlavy	těžký na pochopení
nelézt někomu do hlavy	těžký na pochopení
nemít nic v hlavě	být nevzdělaný
nemít to v hlavě v pořádku	být blázen
nemít to ze své hlavy	nevymyslet to sám
nemocet si to v hlavě srovnat	být zmatený, nechápat

nosit něco v hlavě	památovat si
plést někomu hlavu	plést někoho
počítat / vypočítat (něco) z hlavy	počítat něco z paměti
postavit / stavět něco na hlavu	vzdorovat, být tvrdohlavý
pracovat hlavou	používat rozum
proběhnout / projet / blesknout někomu hlavou	napadnout někoho (myšlenka)
projet někomu hlavou	napadnout někoho (myšlenka)
provětrat si / vyvětrat si hlavu	osvěžit své myšlení
převracet něco v hlavě	přemýšlet o něčem (dlouze)
pustit něco z hlavy	nezabývat se něčím
rozležet se někomu v hlavě	rozmyslet si něco
říct něco z hlavy	říct něco z paměti
spravit někomu hlavu	změnit něčí myšlení
srovnat si něco / to v hlavě	utřídit si myšlenky
stavět něco na hlavu	poplést či něco úplně jinak pojmut
strašit někomu v hlavě / v palici	znepokojovat někoho
tejrat si něčím hlavu	usilovně nad něčím přemýšlet
vecpat někomu / si něco do hlavy	donutit někoho si něco zapamatovat atd.
vlézt někomu do hlavy	být ovlivněn ve smyslu chovat se povýšeně apod.
vpravit / vtlouct / natlouct / vecpat někomu něco do hlavy / palice	donutit někoho si něco zapamatovat
vtlouct někomu něco do hlavy	donutit někoho si něco zapamatovat
vyhnat / vytlouct někomu něco z hlavy / palice	donutit někoho na něco zapomenout
vykouřit se někomu z hlavy	zapomenout na něco
vylíhnout se v hlavě někomu / někomu	přijít s nápadem, napadnout někoho
vypadnout někomu z hlavy / z paměti	zapomenout na něco
vypočítat něco z hlavy	vypočítat něco z paměti
vytrousit něco z hlavy	zapomenout
vytrousit se někomu z hlavy	zapomenout
zachovat (si) chladnou hlavu	nepropadnout emocím
zamotat někomu (něčím) hlavu / šišku / palici	zmást někoho
vyvádět / mluvit jako by mu v hlavě přeskočilo	chovat se šíleně
vypadá / chová se jako by to neměl v hlavě v pořádku	chovat se divně, šíleně
je toho / jich (tolik) / je to tak těžké, div mi z toho/z nich hlava nepraskne	je toho tolik, až jsem z toho nešťastný
bystrá hlava / hlavička	schopnost snadno a rychle chápat
čistá / jasná hlava	schopnost přemýšlet, aniž by byla naše mysl unavená
hlava děravá	zapomnětlivost
dobrá hlava	talent k něčemu (dobrá paměť atd.)
gypsová hlava	hloupost
hloupá hlava	nerozumnost
chytrá hlava / hlavička	chytrost
moudrá hlava	moudrost
otevřená hlava hlava otevřená	být otevřený novým poznatkům a myšlenkám
na hlavu / rozum padlý padlý na rozum/ hlavu	být hloupý, být blázen

na hlavu postavený	smyslem zcela převrácený
prázdná / dutá hlava	hloupost, nedostatek rozumu/znalostí
hlava skopová skopová / telecí hlava	hloupost
vtipná hlava / hlavička	důvtip/inteligence pro řešení problémů
zabedněná hlava hlava zabedněná	nechápatost
z hlavy	z paměti

Idiom / frazém s hlavou ve významu pociťového myšlení	Význam celého idiomu
blbnout/ zblbnout někomu hlavu	pobláznit někoho citově
brát si něco do hlavy	usmyslet si
být / bejt horká hlava	být vznětlivé povahy
dělat si hlavu / svědomí z něčeho/ s něčím	trápit se s něčím
dělat někomu těžkou/velkou hlavu	působit někomu starosti
honit se někomu hlavou	znepokojeně o něčem opakovaně přemýšlet
ležet někomu v hlavě	znepokojovat někoho a nutit ho o něčem přemýšlet
mít svou hlavu	být tvrdohlavý
mít hlavu ve flóru (z něčeho)	mít starosti
mít hlavu v pejru / ve smutku	být skleslý a mít starosti
mít hlavu ve smutku	mít starosti
mít horkou hlavu/ krev	prudce reagovat
mít něčeho plnou hlavu	něčím se trápit, na něco myslet
mít popletenou hlavu něčím / z něčeho / někým / z někoho	být zmatený
mít rozpálenou hlavu	velmi se zlobit
mít z něčeho / po něčem těžkou hlavu	mít starosti
mít tvrdou hlavu / palici / lebku	být tvrdohlavý
mít zamilovanou hlavu	být zamilovaný
mít něco / někoho v hlavě	myslet na něco/někoho
nedělat si z něčeho / s něčím velkou hlavu / svědomí	nedělat si kvůli něčemu starosti
nejít / nelézt někomu z hlavy / mysli	znepokojovat
poplést někomu hlavu	citově ovlivnit nebo pobláznit
postavit si / stavět si hlavu	usmyslet si, tvrdohlavě si stát na svém
převalovat v hlavě myšlenky	neklidně o něčem přemýšlet
stavět se na hlavu	vzdorovat, být neústupný
stavět si hlavu	tvrdohlavě si stát na svém
stoupnout/ jít / vlézt (někomu) do hlavy	projevovat se pyšně apod.
vrtat někomu hlavou / mozkiem	znepokojovat někoho
vzít si / brát si něco do hlavy / do palice	usmyslet si něco
zchladit někomu hlavu	přivést někoho k rozumu
ztratit hlavu	podlehout emocím, ztratit rozvahu
hlava dubová	tvrdohlavost
horká hlava	ukvapenost
rozpálená hlava	rozčilení a s ním spojené chování

tvrdá hlava / palice	tvrdohlavost, neústupnost
----------------------	---------------------------

Idiom / frazém s hlavou ve významu života	Význam celého idiomu
být /bejt o hlavu kratší	umřít useknutím hlavy
dát / dávat hlavu/ život v sázku za někoho/něco	riskovat život pro někoho
dát za někoho / něco hlavu (na špalek)	obětovat se za někoho, ručit za někoho
chtít hlavu někoho	chtít někoho zabít/zničit
nedat za někoho / něco hlavu	neručit/neobětovat se za někoho
padat / padnout na něčí hlavu	připisovat se někomu, postihovat někoho
položit hlavu za někoho / něco	obětovat se za někoho
prohnat si hlavu kulí / kulkou prohnat si kulí/kulku hlavou	zabít se střelnou zbraní
propadnout (někomu) hlavou	přijít o svobodu / právo na život
přijít o hlavu	být zabít
riskovat (vlastní) hlavu	riskovat život
ručit za něco / někoho (svou) hlavou	plně za někoho ručit
strkat / strčit hlavu do oprátky / do pasti	riskovat život
utrhnout někomu hlavu pro něco / za něco	potrestat někoho fyzicky/ slovně mu vyčinit
(v)sázet / vsadit na něco (svou hlavu)	zaručit se životem
vypsat něco na hlavu někoho	nabídnout peníze za dopadení někoho
zkrátit někoho o hlavu	useknout někomu hlavu

Idiom / frazém s hlavou v ostatních významech	Význam celého idiomu
bát se vystrčit hlavu	bát se vyjít
bít/mlátit někoho hlava nehlava	hodně někoho mlátit
bít se / tlouct se do hlavy	vyjádřit výčitky/sebekritiku
držet hlavu zpřímá	chovat se hrdě a přitom čestně
držet si hlavu v dlaních	vyjádřit zadumanost
házet / hodit někomu něco na hlavu	přenechat něco na někom; odmítnout vypracovanou práci
házet všechno za hlavu	vůbec neřešit své povinnosti, zanedbat svou odpovědnost
hodit/házet něco za hlavu	nezabývat se něčím, neřešit něco
hodit hlavou	pokývnout hlavou na znamení nesouhlasu atd.
chodit s hlavou v oblacích	být snílek
chytat se/ chytit se za hlavu	vyjádřit zoufalství
jít hlavou proti zdi	jít neústupně za svým, usilovat o nemožné
klopit hlavu	vyjádřit stud nebo rezignaci
kroutit / vrtět hlavou nad něčím	vyjadřovat údiv nebo pochyby
kývat / kejšvat / pokývat / pokejšvat hlavou	vyjadřovat souhlas
mýt / mejt / umýt / umejt někomu za něco hlavu	vynadat někomu za něco
Mít na hlavě máslo	cítit vinu a s ní spojenou nejistotu
nasadit někomu psí hlavu	omlouvat někoho
nechat si srát na hlavu	nevzepřít se, nechat se ponižovat

nemít kam hlavu složit	být bez přístřeší
nevědět, kde [mu] hlava stojí	mít hodně práce
nosit hlavu / nos / bradu vysoko / vzhůru	být pyšný
odejít se vztyčenou hlavou	odejít s hrdostí
obnažit hlavu	sundat si čepici apod.
omlátit / otlouct / otloukat někomu něco o hlavu / palici / nos	káravě něco připomenout, odmítnout něco
pohodit / hodit hlavou	kývnout na znamení nesouhlasu
pokývat / pokejvat hlavou	vyjadřovat souhlas
pokývat / pokejvat/ pokývnout/ pokejvnout (někomu) hlavou na pozdrav	kývnutím hlavy pozdravit
pokyvovat hlavou	vyjádřit nerozhodnost
popadnout se / popadat se / chytit se/ chytat se za hlavu	vyjádřit zoufalství
poškrábat se na hlavě	vyjádřit váhání, rozpaky
potřásat / potřást (nad něčím) hlavou	vyjádřit nedůvěru či obavy
potřást hlavou	vyjádřit pochopení nebo souhlas
pozdvihnout hlavu k někomu	vzhlédnout k někomu
připadat na hlavu	vztahovat se k jedinci
rozbít si hlavu / čelo o něco	marně se snažit
rozsvítit někomu hlavu / lebku	poranit hlavu
sklopit / klopit hlavu	vyjádřit zahanbení nebo rezignaci
složit / sevřít / dát hlavu do dlaní	vyjádřit rezignaci
srát někomu na hlavu	ponižovat někoho
strčit na někoho / strkat na někoho / nasadit někomu psí hlavu	pomlouvat někoho
svěsit hlavu	vyjádřit rezignaci, cítit hanbu
sypat si hlavu popelem / popel na hlavu	litovat něčeho
tlouct hlavou do zdi / o zeď	Vyjadřovat zoufalství
tlouct se do hlavy	vyjádřit výčitky/ sebekritiku
umejt někomu hlavu	vynadat někomu za něco
věšet hlavu	vyjádřit porážku
vtět hlavou nad něčím	vyjádřit pochyby nebo údiv
vzít někoho po hlavě něčím	praštit někoho něčím
vztyčit / zvednout hlavu	vyjádřit odhodlání
zavrtět / zakroutit hlavou	vyjádřit nesouhlas nebo pochybnost
zvedat hlavu	projevit sebevědomí
dát/ srazit hlavy dohromady	poradit se s někým
běží / utíká jako by mu hlava hořela	rychle utíkat (pryč)
běží / utíká jako když mu hlavu zapálí	rychle utíkat (pryč)
chodit jako bez hlavy / chodit jako bezhlavý	chodit bezcílně
letěl jako by mu nad hlavou hořelo	rychle utíkat (pryč)
je toho / je jich (tolik) / je to tak těžké, že /až mi jde z toho/z nich hlava kolem	být něčeho příliš velké množství
kouká, div si hlavu neukroutí	usilovně se dívat
hlava na hlavě	velké množství lidí ve vymezeném prostoru

hlavou proti zdi	jít si za svým bez ohledu na překážky
korunovaná hlava	Panovník
s hrdě vztyčenou hlavou	s vyjádřením hrdosti

Idiom / frazém s hlavou ve významu vůdčí pozice	Význam celého idiomu
být / bejt hlavou něčeho	mít vůdčí pozici v rámci organizace apod.
hlava rodiny	hlavní osoba s rozhodovacím právem v rodině
hlava státu	člověk v nejvyšší státní funkci

Příloha 6 - Tabulky českých idiomatických výrazů se srdcem

Idiom / frazém se srdcem ve významu citů	Význam celého idiomu
naříkal / byl takový, div mi to srdce neutrhlo	být smutný, zoufalý
být jako bez srdce	chovat se chladně, bezcitně
být bez srdce	nemít soucit
cítit / mít srdce až v hrdle / krku	být znepokojený, rozrušený
dělat / udělat něco s lehkým srdcem	dělat něco bezstarostně či bez výčitek
dělat někomu těžké / těžký srdce	dělat někomu starosti
dělat si z něčeho / někoho těžké / těžký srdce	dělat si z něčeho starosti
dělat / udělat něco s těžkým / krvácejícím srdcem	dělat něco nerad
drásat / rvát / trhat někomu srdce	trápit někoho, způsobovat emocionální bolest
chytit někoho za srdce	zalíbit se
kápnout někomu do srdce trochu utrejchu	zneklidnit někoho
mít srdce	být citlivý, soucitný
mít s někým srdce	mít soucit s někým
mít něco na srdci	chtít od někoho něco
mít srdce (až) v kalhotách	být vystrašený
mít srdce až v krku / hrdle	být vytrémovaný
mít srdce z marcipánu	být povolný
mít srdce na pravém / pravém místě	být soucitný a laskavý
mít dobré / dobrý srdce	být laskavý
mít kamenné / tvrdé srdce / mít kamenný/tvrď srdce mít srdce z kamene	postrádat soucit, být nelítostný
mít měkké / měkký srdce	být laskavý a snadno se poddat citovému nátlaku
mít zlaté / zlatý srdce / srdce ze zlata	být laskavý
oblomit srdce někoho	donutit někoho k laskavosti atd.
postavit někomu / něčemu ve svém srdci oltář	uctívat, vzhlížet k někomu
rvát někomu srdce	být emocionálně bolestivý
trhat někomu srdce	způsobovat emocionální bolest
srdce z marcipánu / másla	být poddajný
dobré srdce	být laskavý, soucitný
s krvácejícím srdcem	velmi nerad
s lehkým srdcem	rád
měkké srdce	být laskavý
okoralé srdce	být lhostejný
široké / velké srdce	nebýt monogamní
s těžkým srdcem	nerad
tvrdé / kamenné srdce	být citově odolný
zlaté srdce srdce ze zlata	být dobrosrdečný
mít široké / široký srdce	milovat několik osob
mít srdce (už) zadané / zadaný	mít partnera, kterému jsem oddaný
nosit někoho / něco v srdci	milovat někoho
přirůst někomu k srdci	získat si něčí náklonnost
vepsat se někomu do srdce	získat si něčí trvalou lásku
vzít někoho u srdce	citově na někoho zapůsobit

zadat (své) srdce někomu	dát někomu své srdce
získat (si) srdce někoho	získat si něčí lásku
zlomit někomu srdce	vyvolat v někom vášnivou lásku
ztratit srdce	silně se do někoho zamilovat
dodat někomu srdce	dodat někomu odvahy
dodat si srdce	dodat si odvahy
mít srdce na něco	mít odvahu na něco
mít babské srdce	být bojácný
mít lví srdce	být odvážný
mít velké / velký srdce	být statečný
mít zaječí srdce	být bojácný
nemít (to) srdce	nemít odvahu
babské / zaječí srdce	bojácný
lví srdce	odvážný
být / jít / přicházet od / ze srdce	být opravdový
děkovat někomu z celého srdce	někomu velice děkovat
dělat něco od / ze srdce (rád)	dělat něco s upřímností
dát / vložit do něčeho (celé) srdce / celou duši	dělat něco se západem
jít někomu od / ze srdce	být myšleno upřímně
dělat něco celým srdcem	dělat něco se západem
milovat někoho celým srdcem	někoho velmi/skutečně milovat
mít srdce na dlani / jazyku	být upřímný
mít někoho ze srdce rád	mít někoho opravdu rád
mluvit / promluvit někomu od / ze srdce	mluvit s upřímností
nejít někomu od srdce	nemyslet upřímně
nosit srdce na talíři	být zranitelný svou upřímností
otevřít někomu své srdce / svou duši / své ledví	důvěrně se někomu svěřit se svými city
ze srdce / z (té) duše někomu něco přát	opravdu někomu něco přát
prát si něco celým srdcem / z (plna) srdce / z (té) duše	něco si opravdu/velmi přát
udělat něco ze srdce (rád)	udělat něco s upřímností
vložit do něčeho celé srdce / celou duši	dělat s vervou
vylít / vylévat (si) někomu srdce / duši	důvěrně říct někomu o našich starostech
od srdce se (někomu / něčemu) zasmát	bez ostychu se zasmát
celým srdcem z celého srdce	s upřímností
od / ze srdce rád	s radostí
klást / vložit někomu něco na srdce	přimět někoho, aby bral něco vážně
ležet někomu na srdci	mít o někoho starost
mluvit / promluvit někomu do srdce	pokárat někoho, kázat někomu
nemoci něco přenést přes srdce	nemoci se s něčím vyrovnat
nepřenést něco přes srdce	nevyrovnat se s něčím
(lehko / těžko) přenést něco přes srdce	vyrovnat se s něčím
vložit někomu něco na srdce	přimět někoho, aby bral něco vážně
vzít si / brát si něco k srdci	shledat něco důležitým a řídit se tím

Idiom / frazém se srdcem ve významu lokalizace	Význam celého idiomu
srdce Evropy	uprostřed Evropy

Idiom / frazém se srdcem v ostatních významech	Význam celého idiomu
být pěkný / hezký, že / až se na to / něj srdce směje	být velmi pěkný
pláče, až srdce usedá	naříkavě pláče
mít slabé / slabý srdce	mít nemocné srdce
přivínout někoho k srdci	přitisknout k hrudi
s (dívoce/prudce) bušícím srdcem / s tlukoucím srdcem	s rychle bijícím srdcem
s tlukoucím srdcem	vystrašeně, nervózně

Příloha 7 - Tabulky japonských idiomatických výrazů s okem

Idiom / frazém s okem ve významu blízkosti	Význam celého idiomu
目と鼻の先	přímo před očima
目の前に	před očima
目に近い	blízko, u očí
目と鼻の間	velice blízko

Idiom / frazém s okem ve významu zraku	Význam celého idiomu
目を見開く	vidět
目が見える	dívat se očima
目が働く	dívat se
目がいい	mít dobrý zrak
目が悪い	mít špatný zrak
目に見えた	předpovídat, odhadnout
目に触れる	vidět
目に見る	vidět na vlastní oči
目につく	stavět se na odiv, mít před očima, nesnášet
目にたつ	být zřetelný, nápadný
目で見耳で聞く	používat oči pro vidění a uši pro slyšení
目に立てる	dobře viditelný
目を離れない	neodtrhnout od něčeho oči
目を引く	přitahovat pozornost
目を放つ	odvrátit pohled, nedívat se na něco
目を当てられない	nemoci se na něco podívat (protože to vypadá žalostně atd.)
目を疑う	nevěřit očím
目を見る	vidět očima
目が弱い	mít slabý zrak
目の暇がいる	mít unavené oči
目が腐る	být špatný na oči, ztrácet zrak
目がよくなる	zlepšil se mi zrak
目が減ずる	zrak selepší
目が合わない	nepodívat se někomu do očí

Idiom / frazém s okem ve významu	Význam celého idiomu
目が開く	mít otevřené oči - být bdělý
目がつぶれる	mít zavřené oči - spát
目にとまる	mít na očích, dávat pozor na něco
目を留める	zastavit se na něčem očima, věnovat pozornost
目をとめる	utkvět na něčem pohledem
目を掛ける	pozorně něco sledovat
目を開く	otevřít oči
目を配る	věnovat pozornost
目が留まる	věnovat něčemu pozornost, všimnout si něčeho

目をとどめる	zrakem se zaměřit na něco, upřeně něco pozorovat
目を向ける	stočit pozornost k něčemu
目を澄ます	bedlivě pozorovat
目をつける	být přilepený k něčemu očima, věnovat něčemu pozornost
目をさえかけない	ani se na něco nepodívat, nevěnovat něčemu pozornost
目を塞ぐ	zavřít oči
目をつぶる	zavřít oči, být ospalý
目を眠る	mít ospalé oči
目を覚ます	otevřít oči - probudit se

Idiom / frazém s okem ve významu nádoby emocí	Význam celého idiomu
目にかどをたててにらむ	propichovat pohledem
目を奪われる	okouzlit oči
目が不自由だ	oči mě neposlouchají
目を引き口を引く	vyjádřit myšlenky, emoce pomocí očí
目につく	potěšit oči, mít něco před očima (vzpomínky)
目を見せる	ukázat očima (emocí)
目は口ほどものを言う	oči toho vyjádří stejně jako ústa
目に物を見せる	zračit se v očích
目に見える	zračit se v očích
目が驚く	být překvapený
目を驚かす	překvapit někoho
目を丸くする	mít oči dokořán
目を見はせる	překvapit někoho
目を見張る	vyvalit oči
目を皿ほどにする	překvapením mít oči velké jako talíře
目が覚める	dívat se překvapeně
目もおやに	mít v očích úžas
目を回す	zakoulet očima překvapením
目の色っを変える	mít v očích (hněv, úžas...)
目を赤める	vypadat naštvane, rozezleně
目を怒らす	mít rozzlobené oči
目を三角にする	vypadat rozzlobeně
目を吊り上げる	probodávat pohledem
目が輝く	oči září
目が輝かす	rozzářit oči
目を喜ばせる	potěšit oči
目じりをさげる	mít oplzlý výraz, když vidím někoho atraktivního
目をかたきにする	mít tvrdý pohled
目がくらい	mít tmavé oči
目が細い	mít malé oči
目が下がる	mít oči s koutky, co se svažují ke straně

目を細くする	přivřít oči
目鼻をつける	dát něčemu konkrétní podobu
目を見る	vidět se, setkat se
目をする	mnout si oči
目をそばだてる	uhnout pohledem / dívat se koutkem oka
目を抜く	ošálit
目を盗む	ošálit
目白押しに	být v tlačenci lidí
目が痛くなる	mít bolavé oči
目の旗がいたい	oči bolí
目がはれる	mít zarudlé, napuchlé oči
目がただれる	mít nemocné oči, mít zarudlé oči
目がつぶれる	mít zavřené oči
目を患う	mít nemocné oči
目を病む	mít nemocné oči
目のさやが外れる	mít oči dokořán = nespát
目を開いて	s otevřenýma očima
目が舞う	před očima tančily hvězdičky = omdlává
目がくるべく	točí se mu hlava
目が回る	protočily se mu panenky
目を回す	točí se mu hlava
目がくれる	zatmělo se mu před očima
目が暗む	zatmělo se mu před očima = ztrácí vědomí
目が回る	být překvapený
目をポチポチ	překvapením mrkat
目を覚ます	překvapením otevřít oči
目が恥ずかしい	trapný pohled
目をしばたたく	mrkat očima
目を食わす	mrknout
目を潤ませる	oči se zalily slzami
目交ぜで知らせる	mrknutím sdělit
目に涙が浮かぶ	mít slzy v očích
目に涙がたまらない	ronit slzy bez přestání
目に涙がたまる	oči se zalily slzami
目をぬぐう	otřít slzy
目を覆う	zakrýt si oči
目を伏せる	sklopit oči
目を見上げる	zvednout oči k něčemu
目をそばだてる	uhnout pohledem
Idiom / frazém s okem v ostatních významech	
目がくらい	mít tmavé oči
目が細い	mít malé oči
目が下がる	mít oči s koutky, co se svažují ke straně
目を細くする	přivřít oči
目鼻をつける	dát něčemu konkrétní podobu

目を見る	vidět se, setkat se
目をする	mnout si oči
目をそばだてる	uhnout pohledem / dívat se koutkem oka
目を抜く	ošálit
目を盗む	ošálit
目白押しに	být v tlačenci lidí
目が痛くなる	mít bolavé oči
目の旗がいたい	oči bolí
目がはれる	mít zarudlé, napuchlé oči
目がただれる	mít nemocné oči, mít zarudlé oči
目がつぶれる	mít zavřené oči
目を患う	mít nemocné oči
目を病む	mít nemocné oči
目のさやが外れる	mít oči dokořán = nespát
目を開いて	s otevřenýma očima
目が舞う	před očima tančily hvězdičky = omdlává
目がくるべく	točí se mu hlava
目が回る	protočily se mu panenky
目を回す	točí se mu hlava
目がくれる	zatmělo se mu před očima
目が暗む	zatmělo se mu před očima = ztrácí vědomí
目が回る	být překvapený
目をポチポチ	překvapením mrkat
目を覚ます	překvapením otevřít oči
目が恥ずかしい	trapný pohled
目をしばたたく	mrkat očima
目を食わず	mrknout
目を潤ませる	oči se zalily slzami
目交ぜで知らせる	mrknutím sdělit
目に涙が浮かぶ	mít slzy v očích
目に涙がたまらない	ronit slzy bez přestání
目に涙がたまる	oči se zalily slzami
目をぬぐう	otřít slzy
目を覆う	zakrýt si oči
目を伏せる	sklopit oči
目を見上げる	zvednout oči k něčemu
目をそばだてる	uhnout pohledem

Idiom / frazém s okem ve významu pochopení	Význam celého idiomu
目先だけしか見えない	rozumí jenom tomu, s čím je obeznámen
目先がきく	předvídat
目がある	mít odhad
目がない	nemít odhad
目きかず	nemít na něco oko

Idiom / frazém s okem ve významu vzhledu	Význam celého idiomu
目に入る	vejít se do oka

Příloha 8 - Tabulky japonských idiomatických výrazů s uchem

Idiom / frazém s uchem ve významu sluchu	Význam celého idiomu
小耳に挟む	náhodou zaslechnout
耳が痛い	být nepříjemný na poslech
耳が肥える	mít dobrý sluch, mít ucho na něco
耳が遠い	mít špatný sluch
耳が早い	mít bystrý sluch
耳にする	zaslechnout
耳にたこができる	oposlouchat se
耳につく	oposlouchat se; utkvět v paměti
耳に届く	doslechnout se
耳に入る	doslechnout se
耳に挟む	zaslechnout
耳を疑う	nevěřit tomu, co slyším
耳を貸す	požádat o radu
うちやすむ寝耳に聞く	zaslechnout něco při odpočinku
小耳に聞き挟む	zaslechnout
自分の耳で聞く	slyšet osobně
耳目に触れる	zaslechnout
耳目を驚かす	překvapit
寝耳へ水が入る	zaslechnout něco neočekávaného
寝耳に入る	zaslechnout něco při spaní, zaslechnout něco překvapivého
人の耳に恐る	bát se, co lidé zaslechnou
耳がうとい	neslyšet, neposlouchat
耳がかしい	mít dobrý sluch
耳が堅い	nahluchlý
耳がかゆい	poslechově nesnesitelný
耳がきく	dobře slyšet
耳がとどまる	uchovat to, co jsem slyšel
耳が留まる	zapamatovat si, co jsem slyšel
耳がない	nemít dobrý sluch
耳が汚れる	slyšet něco nepříjemného
耳が悪い	mít špatný sluch
耳で聞く	poslouchat ušima
耳にいい入れる	zaslechnout, sdělit šepem
耳に痛い	být nepříjemný na poslech
耳に入る	slyšet
耳に聞きいれる	slyšet a souhlasit
耳に聞く	poslouchat ušima
耳にたこができる	oposlouchat se
耳に立つ	nemoci dostat z hlavy to, co jsem slyšela
耳に留まる	slyšet, znít
耳にとどめる	slyšet něco a zapamatovat si to

耳に付く	oposlouchat se, nemoci něco znova slyšet; pamatovat si
耳にはいる	je slyšet
耳に触れる	je slyšet
耳のよそにきく	slyšet to, co se mě netýká
耳へ入る	slyšet, znít
耳を疑う	nemoci uvěřit tomu, co jsem slyšel
耳をおあう	zakrýt si uši - neposlouchat
耳を傾ける	stříhat ušima - snažit se lépe slyšet
耳を聞く	poslouchat ušima
耳を澄ます	snažit se zaslechnout
耳を立てる	pozorně poslouchat
みみをとどめる	napínat uši
聞く耳を持たない	neposlouchat radu, varování
聞き耳を立てる	napínat uši
耳を欹てる	stříhat ušima
片耳に聞く	poslouchat jen jedním uchem
耳が座る	nepochopitelně přeslechnout
耳をかたぶける	natáčet uši - snažit se zaslechnout
耳を振り立てる	stříhat ušima - snažit se lépe slyšet

Idiom / frazém s uchem v ostatních významech	Význam celého idiomu
寝耳に水	překvapivý
耳に入れる	slyšet od někoho, sdělit
耳を揃える	splatit dluh
馬の耳に風	být zbytečný, nemít význam
耳のあかをとってきく	vyčistit si uši
耳を洗う	zaslechnout něco nechtěného; dobře slyšet
耳をふさぐ	zacpat si uši - neposlouchat
耳をふたぐ	zakrýt si uši - neposlouchat
耳を掘る	čistit si uši
むかだが耳に入る	stonožka leze do ucha

Příloha 9 - Tabulky japonských idiomatických výrazů s nosem

Idiom / frazém s nosem ve významu blízkosti	Význam celého idiomu
目と鼻	blízko
目と鼻の先	blízko
鼻に当てる	mít něco blízko
鼻の先	blízko
鼻の先にいる	být v blízkosti někoho
鼻の先に取り付く	vzít tesně před tím, než to někdo získá
鼻の下がひまがない	ukecaný

Idiom / frazém s nosem ve významu čichu	Význam celého idiomu
鼻に掛ける	smrdět, nesnášet něco
鼻を突く	pronikavě zavonět
鼻がきかない	mít špatný čich
鼻がきく	mít dobrý čich
鼻欠け医者	lékař se špatnými znalostmi
鼻に付く	smrdět

Idiom / frazém s nosem v ostatních významech	Význam celého idiomu
鼻が高い	být pyšný
鼻毛を抜く	ošálit
鼻毛を読まれる	být ve spárech ženy, pro kterou je muž jen hrou
鼻っ柱が強い	mít tlustý nos
鼻であしらう	být k někomu chladný
鼻を高くする	nosit nos vysoko – být pyšný
鼻を鳴らす	mluvit nosem
手鼻をかむ	utřít si nos rukou
鼻があぐらをかいている	ohrnovat nosem
鼻が詰まる	mít ucpaný nos
鼻が強い	být tvrdohlavý
鼻が低い	mít malý nos
鼻にかける	chlubit se
鼻の先をこすって	chytnout se za nos, něco si uvědomit
鼻を明かす	zostudit někoho
鼻を怒らす	být rozčilený
鼻をうごめかす	hýbat nosem
鼻をかむ	smrkat
鼻を高くする	zpychnout
鼻をつまむ	chytnout někoho za nos
鼻をひしぐ	zranit ego, pošlapat pýchu
鼻をふく	čistit nos
鼻をふさぐ	zacpat si nos, odmítat

Příloha 10 - Tabulky japonských idiomatických výrazů s ústy

Idiom / frazém s pusou ve významu mluvidla	Význam celého idiomu
大きな口を利く	přehánět, zveličovat
大口を叩く	přehánět, zveličovat
口が重い	moc nemluvit nebo mluvit s obtížemi
口が堅い	neprozradit tajemství
口が軽い	být upovídaný
口が腐っても	neprozradit tajemství za žádnou cenu
口が裂けても	neprozradit tajemství za žádnou cenu
口が酸っぱくなるほど	opakovat varování/rady do oblnutí
口が滑る	říct něco bez rozmyslu
口が減らない	mít poslední slovo
口から先に生まれる	být upovídaný
口八丁手八丁	umět to dobře s rukama i pusou
口も八丁手八丁	umět dobře makat i kecat
口を利く	dobře se vyjadřovat
口を切る	začít konverzaci
口を酸っぱくして	opakovat varování/rady zbytečně
口を滑らせる	prozradit tajemství apod
口を揃える	říct jednohlasně, říct to samé co ostatní
口を出す	vskočit do hovoru
口を挟む	vstoupit někomu do řeči
口を割る	začít konverzaci
手八丁口八丁	umět to dobře s pusou i rukama
減らず口を叩く	bez přestání mluvit
金が口をきく	peníze mají moc
他人の口から漏れる	šířit se mezi lidma
人に口をきかせない	nenechat někoho mluvit
人の口にある	být promíáno, orálně se šířit mezi lidmi
人の口には戸が立てられない	nemoci zabránit tomu, aby lidé o něčem mluvili
人の口をふさぐ	umlčet někoho
よろずの人の口に乗る	stát se předmětem drbů

Idiom / frazém ve významu trávící soustavy	Význam celého idiomu
口にする	dát do pusy - jíst, mluvit
あいた口へもち	mít náhodou štěstí
大口に食う	jíst velká sousta
良薬口に苦し	dobrá medicína chutná hořce

Idiom / frazém s ústy v ostatních významech	Význam celého idiomu
開いた口が塞がらない	být šokovaný něčím vystupováním
ああと口を開ける	otevřít pusu dokořán
大口をあく	mít pusou otevřenou dokořán

大口をあける	otevřít pusu dokořán
かっとなをあいて	otevřít pusu

Příloha 11 - Tabulky japonských idiomatických výrazů s hlavou

Idiom / frazém s hlavou ve významu lokalizace	Význam celého idiomu
頭から	od hlavy
頭から足のつま先	od hlavy k patě
頭から水を浴びたよう	být překvapený
頭をそろえる	seřadit podle stejného standardu

Idiom / frazém s hlavou ve významu rozumu	Význam celého idiomu
頭がいい	být chytrý
頭が堅い	být hloupý, nechápavý
頭から（に）湯気を立てる	usilovně přemýšlet
頭で理解する	chápat rozumem
頭にある	pamatovat si
頭につく	pamatovat si
頭をかく	uvědomit si něco
頭を使う	používat rozum
頭をひねる	vymyslet něco
頭を悪くする	pokazit někomu hlavu
アルコールが頭に来る	být opilý
かしらから黒煙を立てる	usilovně přemýšlet

Idiom / frazém s hlavou ve významu emocionálního smýšlení	Význam celého idiomu
頭に来る	být našťvaný
頭を抱える	vyjadřovat zadumání
頭が重たい	mít starosti
頭が重い	mít starosti
頭を絞まる	trápit se něčím
頭を悩ます	trápit se
頭をほぐす	zbavit hlavu starostí

Idiom / frazém s hlavou v ostatních významech	Význam celého idiomu
頭が上がらない	nemoci se někomu rovnat
頭隠して尻隠さず	očividně něco zakrývat
頭が下がる	sklopit hlavu
頭が痛い	mít bolest hlavy
頭が痛む	mít bolavou hlavu
頭が高い	být pyšný
頭が割れるように痛い	mít hroznou bolest hlavy
頭の黒いねずみ	vybočovat z řady, být outsider
頭を痛める	zranit si hlavu
頭を押さえる	vyjádřit podřízenost
頭を壁にぶっつける	narazit hlavou do stěny

頭を下げる	vyjádřit vděčnost apod. skloněním hlavy
頭をたたく	uvědomit si něco
頭を縦に振る	vyjádřit souhlas apod. kýváním hlavy
頭をはる	uvědomit si něco
頭をもたげる	zvednout hlavu
頭を割る	praštit do hlavy
かしらを洗う	umýt si hlavu
かしらを打ち割る	praštit někoho
かしらをおろす	sklonit hlavu
頭を振る	vtět hlavou
頭に毛がない	být holohlavý
頭を刈る	ostříhat se
頭をそる	oholit hlavu
頭を丸める	být holohlavý
かしらが白い	mít bílé vlasy
かしらの髪が立つ・上がる	stojí mi vlasy na hlavě
かしらの雪	mít vlasy bílé jako sníh
かしらの髪が太る	mít silné vlasy

Příloha 12 - Tabulky japonských idiomatických výrazů se srdcem

Idiom / frazém se srdcem ve významu citů	Význam celého idiomu
心が通う	chápat něčí pocity
心を打つ	dojmout, emocionálně zasáhnout
心を奪う	okouzlit, pobláznit
心底	z hloubi srdce
心を留める	věnovat pozornost, dělat něco s vervou
心に入れる	považovat za důležité, opatrovat
心が離れる	vzdát něco
心が留まる	věnovat pozornost něčemu
心を留める	zalíbit se, zaujmout
心をとらえる	získat něčí srdce
心を引かれる	zaujmout, zalíbit se
心に入る	líbit se, proniknout do srdce
心をやる	rozptýlit se, uchláholit
心をそそる	lákat, vzrušovat
心が解ける	ulevit srdci/emocím
心とらおおかみのごとく	být krutý
心なし	být krutý
心が広い	být velkorysý
心を痛む	zranit city
心をいられる	zneklidnit, emocionálně rozhodit
心に任せる	řídít se srdcem
心のままなり	podle srdce
心行くばかり	jít za srdcem
心を堅くする	obrnit srdce, zůstat neměnný ve své lásce
心にかろう	být rozpolcený
心にしみる	být pohlcen nějakou emocí
心に錠をおろす	uzavřít v srdci - distancovat se od něčeho, zapomenout
心にもあらず	nemyslet vážně
心に留める	uchovat v srdci - pamatovat si
心のうちがうれしい	být šťastný
心のうちが涼しい	být emocionálně svěží
心のうちが恥ずかしい	cítit se trapně
心のうちが無残である	cítit se uboze, smutně
心のうちを書く	vyjádřit své emoce
心がときめく	být nervózní
心が解ける	emocionálně se uvolnit
心が燃える	být silně ovlivněn nějakou emocí
心が行く	jít za srdcem
心から放つ	nezabývat se něčím, dát emoce stranou
心が離れる	přestat se něčím trápit
心が治る	emocionálně se zotavit
心が晴れ晴れとする	udělat si jasno v pocitech

心が晴れる	udělat si jasno v pocitech
心が残る	strachovat se o něco, trápit se něčím
心がわっさりとなる	rozveselit se
心が静かに	s klidným srdcem
心苦しい	srdce drásající
心が一つである	mít stejné pocity
心も心もならず	nebýt podle mé vůle
心も空に	být neklidný
心をとる	získat něčí srde
心に掛かる	tížit srdce, mít starosti
心に掛ける	myslet na něco, pamatovat na
心を砕く	dělat si starosti, trápit se
心を配る	věnovat něčemu pozornost, dávat na něco pozor
心を許す	důvěřovat
心を置く	nedůvěřovat
心にあらず	nemyslet vážně, nebýt pravdou
心のうちを推し量る	odhadovat něčí povahu, skutečné city
心を尽くす	vydat ze sebe vše
心のうちに祈念する	modlit se upřímně
心でほめて口でけなす	to, co říkáme, je jiné, než co opravdu cítíme
心と言葉が相違する	skutečné pocity se liší od toho, co říkáme
心を入れる	dělat s vervou

Idiom / frazém se srdcem v ostatních významech	Význam celého idiomu
心が躍る	být šťastný
心臓が弱い	mít slabé srdce
物心が付く	mít duši/podstatu
物の心を知る	znát podstatu věcí